

Ausztria nemzetiségi politikája.

Írta: EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR.

Hosszú ideje már annak, hogy Ausztria nemzetiségei parlamentjükben állandóan hadakoznak egymással. A mi magyar szemünk szinte nem is lát egyebet a Lajthántúl, mint nemzetiségi czivakodást, és ha egyik-másik kormánynak sikerül köztük pillanatnyilag békét teremteni, nem múlik el néhány hónap s a viszálykodás lángja már ismét magasan lobog. Az osztrák kabinetek a ministereknek egy nálunk ismeretlen fajtáját, az úgynevezett *Landsmann-ministereket* honosították meg, akiknek nincsen tárczájuk, mert a kabinetbe-történt felvételük egyedül valamely nemzetiség érzékenységének a kielégítése s így a parlamenti javaslatokhoz való megnyerése végett történt. Volt és van cseh és lengyel Landsmann[^]minister s most már követelik a szlovének, hogy az ő réesüfcire is nevezzenek ki ilyent, sőt hallván ezt az olaszok, magától értődik, hogy ők sem maradnak hátra és hasonló követelést hangoztatnak. Egy valóságos chaos a mai osztrák parlament, amit különösen az új választójogi törvény idézett elő. Mert ez volt az a bűbájos panacea, amelytől az osztrák irányadó politikusok Ausztria minden bajának az orvoslását várták. Azt hitték, ha meglesz az »általános, titkos«, akkor egyszerre elsimulnak a nemzetiségi ellentétek, egymás nyakába fognak borulni az eddig egymással gyűlölködő »néptörzsek« s a sok új képviselő, azoknak a néposztályoknak a megbízottjai, amelyeknek csupán a kenyérkérdések iránt van érzékük, menten kikapcsolják a nemzetiségi problémákat s így az egységes Ausztria fejlődését nem fogják megakadályozni. Hiú ábránd.

Az általános választójog osztrák népparlamentje ebből a szempontból rosszabb, mint a régi volt, mert a kisebb nemzetiségi csoportok is erőre kaptak most és küzdenek a saját eszméikért. Ma már nemcsak cseh és lengyel kérdés létezik az osztrák parlamentben, mint tíz évvel ezelőtt, hanem van szlovén, rutén olasz, román és horvát kérdés is. És a kabinet, mintha a meggondolatlanul felidézett bajt orvosolni nem tudná — amint hogy nem is tudja — kapkod fűhöz-fához. Ma a cseheket elégíti ki, de ezzel magára vonja a németek haragját, holnap a ruténeknek ad concessiot, azonban a következő napon már kemény csatája van emiatt a lengyelekkel s így tovább. Ausztria, ad oculos bebizonyította, hogy miként *nem* kell nemzetiségi politikát csinálni.

Amíg azonban mindez csak Ausztria belső ügye volna, addig nem nyernénk sokat vele. Elvégre is boldoguljanak ők úgy a nemzetiségeikkel, amint tudnak. Csakhogy a monarchikus közösség következtében mi sem lehetünk egészen mentesek eanek a szerencsétlen politikának a következményeitől. Agyafürtan mondja RENNER KÁROLY (írói néven SPRINGER RUDOLF) osztrák politikai író *Grundlagen und Entwicklungsziele der osterreichisch-ungarischen Monarchie* című munkájában, hogy az osztrákok ne avatkozzanak bele Magyarország belső politikai ügyeibe; ehelyett csináljanak olyan politikát, amely a mi nemzetiségeink irigységét felkelti. Csinálják meg Ausztriában az általános választójogot (azóta már megtörtént), azután a demokratikus helyi önkormányzatot és a nemzetiségek területi elhatárolását, vagyis annak pontos megállapítását, hogy mely területeken minő nemzetiségeknek van nyelvi előjoguk. Ha mindezt Ausztria megoldja, akkor — úgymond SPRINGER — ez olyan példa lesz, mely a magyarországi nemzetiségekre buzdító hatást fog gyakorolni. Íme, így gondolkoznak az osztrákok közül is azok, akik a nemzetiségi kérdésnek a mélyére tekintenek. Az osztrák nemzetiségek sorsát, az ő harcaikat vagy sikereiket a mieinkétől teljesen elválasztani nem lehet. Alkotmányjogilag helytelen ez és például a minap nagyon perfid cikket irt PERNERSTORFER, az osztrák képviselőház alelnöke, a »*Dokumente des Fortschritts*«, mikor Ausztria nemzetiségi viszonyait fejtegetve, *pure et simple* belevette fejtegetése anyagába a mi nemzeti-

ségeinket is, sőt megtett bennünket »*West-Österreich*«-nek. Ez bizonyára rosszhiszemű eljárás, mely visszautasítást érdemel. A nevezett lap szerkesztőségéhez ez ellen beküldött tiltakozó cikkekre az nagyon mentegette magát s biztosított róla, hogy többet ilyesmi, ami nemzetiségi önérzetünket sérti, nem fog nála megjelenni. Ezek daczára azonban elvitázhatatlan tény az, hogy az ausztriai nemzetiségek politikai helyzete visszahat a mi nemzetiségeinkre is, s habár mindent el kell követnünk arra nézve, hogy a SPRINGER-féle elmélet szerint ne engedjük magunknak Ausztriában előírni azt, mit csináljunk itthon, azért napról-napra tapasztalhatjuk, hogy túlzó nemzetiségeink küzdelmét mily jelentős midőn fokozza és hevíti az, ha odaát valamely nemzetiség nagyobb érvényesülését, követeléseinek megadását látja. Ausztria nemzetiségi politikája tehát kétségkívül olyan tárgy, melylyel foglalkoznunk érdemes, sőt szükséges is. Ez a kérdés a szó biztos értelmében a húsunkba vág. És amint a nemzetiségeknél; a túlzásba vitt kényeztetése Ausztria egységét fenyegeti s a föderalismus felé hajtja az állam hajóját, amint a mindjobban előtérbe toluló történetpolitikai individualitások, az októberi diploma kedves vesszőparipái, az osztrák tartományok a maguk egyéni érvényesülését a birodalom rovására igyekeznek kierőszakolni, úgy – közvetve – érezzük ennek a hatását mi is, ideát.

Ez az a pont, mely azután igazán létérdekeinket fenyegeti. Ausztriával pragmatikus közösségben élünk az államélet több intézményére nézve. S amint a Lajthán túl a nemzetiségi elmélet széles alpra helyezkedik s a parlament többségét magához rántja, jelentékeny hatást játszik már a dualismus sorsára is. Azt mondhatnók, hogy nem érintenek bennünket az osztrák néptörzsek viszályai, mert az ő belügyük. Ám jó. Amíg ez a viszály külső hatásokat elő nem idéz, ne törődjünk velük. De amint azt tapasztaljuk – és sajnosán kell ezt tapasztalnunk már évek óta – hogy az osztrák nemzetiségi harcok főfészke, az osztrák parlament, tehát az a testület, melylyel nekünk legfontosabb életkérdéseinket józan tanácskozás és eszmecsere útján kellene rendbe hoznunk: akkor már megszűnt az osztrák nemzetiségi kérdés osztrák belpolitikai problémának lenni. Akkor már a monarchia létének, vagy nem létének a kérdésévé s első sorban a dualismus

fenntartásának vagy fenn nem tartásának, helyesebben szólva: tarthatásának a kérdésévé lett az. Mert itt nem a mi akaratunkról van szó. Nálunk *helyeselheti* valaki, vagy perhorrescálhatja a 67-es kiegyezést, az az ő dolga. Kérdés azonban, hogy *megvalósíthatja-e* a 67-es dualismust? Mert annyi ponton feltételezi ez az államszervezet a megegyezést Ausztriával, hogy egy bennünket megérteni nem akaró Ausztria soha velünk megegyezni nem fog. Viszont minél inkább elveszíti a németiség a befolyását az osztrák parlamentben, annival kevesebb a valószínűség a megértetésre.

Tisztában kell lennünk ugyanis azzal, hogy a dualismus alapfeltétele Magyarországon a magyarságnak, Ausztriában a németiségnek a hegemoniája. Így contemplálta ezt BEUST gróf külügyministere is, mikor arról volt szó, hogy az annyi kudarcot ért összmonarchikus politika helyébe új államjogi alakulatot létesítsek. Magyarországon a dualismus alapelve meg is maradt; ami nem csoda. Hazánk évezredes fejlődése a magyarság supremáciáján alapult s habár fajunknak a nemzetiségekkel szemben követett türelmes politikája lehetővé tette is azt, hogy azok faji különállása még ma is létezik, magának az államnak, minden állami intézménynek magyar nemzeti jellege c.sorbát nem szenvedett. A kiegyezés idejében az akkor előtérbe lépő doktrinair liberalismus szakítani kívánt ezzel a hagyorpánnyal s ennek volt sajnos eredménye a nemzetiségi törvény, melynek kiterjesztő értelemben leendő magyarozását épp ezért az ország magyar jellegének feláldozása nélkül nem is engedhetjük meg. Ugyancsak ennek az iránynak volt a túlhajtása a horvátokkal szemben követett nagyon is engedékeny politika, a fehér lap politikája. Négy évtized óta azonban eléggé meggyőződhattünk arról, hogy ez nemzeti supremáciánk tönkretételével egyértelmű s ma igyekszünk az akkor felidézett bajokon a rendelkezésünkre álló eszközökkel segíteni. E szerencsétlen mozzanatokat nem tekintve azonban bizvást állíthatjuk, hogy politikánk nagy múltú traditioi a magyar államban egyedül a magyar jelleget domborították ki. Nem így van ez Ausztriában. Mikor a kiegyezés létrejött, akkor ott a német liberális irány volt a hatalmon, az a politikai iskola, melynek KAISERFELD, GISKRA, HERBST s a hozzájuk hasonló osztrák politikusok voltak a szószólói. Ők belátták

azt, hogy a Habsburgok imperiumát úgy, amint azt József császár contemplálta s amint az még neki sem sikerült, a mi korunkban egységes birodalmi alakulattal megoldani nem lehet, mert nekünk egy ezredév alkotmányos harcrai túlságosan megacélozták az erőinket ahhoz, hogy a birodalmi összeségbe beletörődhettünk volna. Az osztrák fajok nemzeti-ségi különállóságának néprajzi jelentősége lehetett ugyan, de történelem-politikai fontossága nem. Azok, akik ma legjobban hangoztatják faji önállóságuk jogosultságát, a csehek, a fehér-hegyi csata után megszűntek önálló politikai tényezők lenni, a lengyelek pedig – a csehek után számban és erőben a leghatalmasabb osztrák-szláv népfaj – már ezen tény által, hogy egy megszűnt királyság bekebelezése által. Váltak Ausztria alattvalóivá, elveszítették a jogukat arra, hogy az új otthonukban államalkotó vezetőszerere tarthassanak igényt. Nem így a németek. Német volt a dinastia, mely évszázadokon keresztül a központi közigazgatást és a hadsereg, a hatalomnak ez a két erőssége. Hozzávéve ehhez azt, hogy a német, mint faj, bár Ausztria lakosságának többségét akkor sem alkotta, mégis mint jelentős kisebbség, történelmi jogon is a vezetésre volt hivatva, érthetővé és elfogadhatóvá, tette a német supremátiát, a dualismus osztrák megoldásiban az ő vezetőségüket. Azóta azonban nagyon megváltoztatja helyzetet. A németiség számaránya csökkent s ezzel politikai befolyása is, amivel szemben a többi faj ereje, különösen; a cseheké, emelkedett. Alkalmunk lesz rámutatni arra, hogy mily változás állott be azóta a cseh faj számbeli és kulturális jelentőségében az ő javukra. Mindez mintegy lepzett ellenérzést támasztott Ausztria nem német nemzetiségeiben a dualismus ellen. Nem azért, mintha annak absolut kártékony-ságát átérezték volna, hanem mivel, a németek csinálván azt meg s a német hegemonia eszméjének szolgálván az máimegteremtésekor, a többi nemzetiség eo ipso a maga érdekei ellen való merényletnek tekintette azt. Kifejezték ebbeli nézetüket már nyomban a kiegyezési törvények meghozatalakor is, mikor nyíltan perhorrescálták a dualismust. Érthető tehát, hogy az azóta lefolyt több, mint négy évtized az ő faji szereplésükre kedvező lévén, ellenszenvek ma sem lankadt, sőt meg-növekedett, így azután a németeket kivéve az osztrák nemze-

tiségek föderalistikus törekvései szembeötlők, sőt a német faj is újabban kaczerkodni kezd azzal az irányzattal, mert politikai rövidlátásában – a tömegekre támaszkodó politikában mindig hiányzik a viszonyok logikus mérlegelésének a képessége – előnyösebbnek véli az osztrák nemzetiségek kielégítését, mint a Habsburgok alatt élő másik állammal való solidaritást. Magyarán mondva, a ma osztrák parlamenti szerepet játszó német pártok maguk alatt vágják a fát, mert bizonyos, hogy a nem német fajok hatalmának növekedésével együtt jár Ausztria teljes slavizálódása; de ezt ők nem látják, vagy nem akarják látni, mert főfeladatuknak azt tekintik, hogy Ausztria feltétlen gazdasági uralmát mi ellenünk biztosítsák, ami pedig másként, mint az ő saját nemzetiségeikkel karöltve, nem sikerülhet nekik. Néhány évvel ezelőtt, mikor a katonai kérések miatt nálunk heves politikai harcok folytak, gyűlést tartott az alsóausztriai kereskedelmi kamara s ott tette elnökük; azt a jellemző megjegyzést, hogy ők nem bánják, ha Magyarországon a hadsereg tagjai akár piros-fehérezöld nadrágban is járnak, a fő az, hogy ezt a nadrágot ők, az osztrákok, gyártsák. Ez a jellemző kijelentés egy szinte útszéli ötletben mindennél jobban megmagyarázza az osztrák gazdasági politikát. És ennek az érdekében kell nekik a nem német nemzetiségekkel is békében élniök. Ez magyarázza meg azt, hogy minden oly kérdésben, mely a velünk való viszony szabályzására vonatkozik, ők egy emberként állanak a sorompóba ellenünk. De végső eszményük nem a dualismus, hanem a föderalismus. Ennek készítik elő a talajt, tehát ennek tesznek minden újabb nemzetiségi vitában engedményeket.

Nézzük most az osztrák nemzetiségi kérdés fejlődését és pedig első sorban a legnagyobb eredményeket kivívott csehek önállósági törekvéseit. A harminczéves háború lezajlása után, másfél századon át, teljesen alárendelt jelentőségű kisebb mozzanatokon kívül nem találunk oly eseményre, mely a csehek egyöntetű nemzeti törekvéseinek a megnyilatkozását igazolta volna. A XVIII. század végén KINSKY tartományi marsall volt az első, aki a cseh nemzeti nyelv ápolásának a jelentőségére hívta fel honfitársai figyelmét s az ő példáját a XIX. század elején többen követik. PALACKY, SAFARIK, DOBROWSKY, KOLLÁR, HAVLICSEK állanak a mozgalom élére. A XIX. század har-

minczas éveiben még csak odaterjed a törekvésük, hogy az iskolákban a német mellett a cseh nyelvet is tanítsák, de már 1848-ban oly élénk a nemzeti büszkeségük, hogy PALACKY nem fogadja el a frankfurti német nemzetgyűlésbe szóló mandátumot, mert árulásnak tekinti, hogy ott ő, mint hű cseh, részt vegyen. PALACKY különben nemzeti mozgalmuknak első vezére, kinek ezt a melléknevet adták honfitársai: a csehek atyja. Fiatal korában nevelő volt egy magyar nemes családnál, később azonban teljes erejével vetette rá magát a cseh nemzeti törekvések sikerének előmozdítására. Veje volt a híres RIEGER, az ó-csehek vezére.

A nemzetiségi öntudat felébredése s a cseh faji önérzet térhódítása ott is társadalmi téren kívánt és tudott-csak eleinte érvényesülni. Már a XVIII. század végén, 1784-ben, megalakul a prágai cseh tudományos akadémia s ezáltal inaugurált irodalmi renaissance a politikai újjászületésnek vált a kezdetévé, akárcsak minálunk is irodalmi életünk fellendülése a politikai lethargiából való felébredésünknek volt a főokozója. Az átalakuláshoz még egy, külföldről jött mozzanat, is jelentékenyen hozzájárult s ez az orosz katonaságnak Csehország területén való átvonulása a napóleoni hadjáratok idején, 1799. és 1883. években. A cseh úri családok a fajrokon orosz tiszteket nagy vendégszeretettel fogadták s nagyon is érthető, hogy ezek a napok nem tűntek el nyomtalanul a csehek nemzeti érzése felett. Ausztria tehát, német jellegét illetőleg, nem tett szerencsés sakkhúzást az Oroszországgal vailó, barátkozás által és 1849-ben is, mikor a mi szabadságharcunkat csak orosz segítséggel tudta legyőzni, ezzel csak a szláv Imperialismus étvágyát fokozta, amit azután később alkalma is volt keserűen tapasztalnia.

A cseh önérzet emelkedésén kívül nagy súlylyal esett a mérlegbe az osztrák németiségnek a nemzeti kérdés iránt való közömbössége is. Hiába csúfolódott a bécsi közmondás azzal, hogy minden cseh ember már a bölcsőben elhatározza, hogy puskaműves, vagy forradalmár, trombitás, vagy udvari tanácsos akar-e lenni (amivel azt akarták mondani, hogy a cseh ravaszul megalkuszik a körülményekkel): a tény az, hogy a csehek faji öntudata nagyobb, mint az osztrák németké, amely utóbbi, ha nemzeti érzése mégis feltámad, nagy-

némétté válik és telitorokból énekli a Wacht am Rheint. Viszont az is igaz, hogy a cseh önérzetet és faji jelleget könnyebb megérteni, mint azt, hogy valaki osztrák német legyen, mert ez vagy színtelen, vagy alldeutsch, osztrák *nemzet* nem lévén. Egyszer egy bécsi német embert kérdeztek, hogy mi a natioja, mire ő büszkén felelte: bécsi vagyok. Hiába magyarázták neki, hogy az nem jelenti az ő nemzetiségi hovatartozandóságát, megmaradt álláspontja mellett. Ő bécsi, ezzel minden meg van mondva. És hogy ez mennyire általános felfogás az osztrák németek közt, arra jellemző híres költőjüknek, GRILLPARZER-nek a verse, melyben kigúnyolja azt, hogy valakinél faji hovatartozósága legyen:

Ein Vorzug bleibt uns ewig unverloren,
 Man nennt ihn heut' die Nationalität,
 Sie sagt, dass irgendwo ein Mensch geboren,
 Was freilich sich von selbst versteht.«

A nemzetiségi kérdés fejlődésének nagy lökést adtak az 1848-iki események. 1848 márczius 11-én a csehek Prágában nagy gyűlést tartanak, melyből a bécsi kormányhoz kérvényt intéznek s ebben kifejtik, hogy Csehországot eredetileg egyszerre két nemzet, a cseh és a német birtokolta, így tehát ott a emelteknak a németekkel teljesen egyforma jogok is járnak. FERDINÁND császár erre márczius 23-án többféle engedményt; teáz nekik nyelvi tekintetben, amivel azonban nem elégsznek meg, hanem márczius 29-én újabb feliratot küldenek, aminek az elintézéseképpen azután április 8-án egy kabinetiratt kerül kiadásra, mely ezt mondja: »A cseh nemzetiségnek joga van a cseh nyelvnek *a némettel való teljes egyenjogúsága mellett* az állami igazgatás és a közélet minden ágában érvényesülni.« Igaz ugyan, hogy ezzel az alapvető intézkedéssel szemben, mely a csehek további nyelvi harcainak alapja volt, az osztrák politikai írók azt hangoztatják, hogy a császárnak 1848. április 8-án nem volt már joga ily fontos kérdést kabinetirattal elintézni, mert ő márczius 15-én már a törvényhozói jogot, melyet eddig Ausztriában egyedül ő gyakorolt, megosztotta a parlamenttel: ámde kétségbevonhatatlan, hogy egy, a császártól származó ily nagyfontosságú állami okiratra a csehek annál inkább hivatkozhatnak, mivel az új osztrák ministerium és parlament úgy-

köre akkor még körvonalozva nem volt s különben is, Ausztriában csak a császári kegyből adományozott alkotmányról lévén szó, a fejedelem annyi intézkedési jogot ruházhatott át a parlamentre, amennyit célszerűnek vélt. A következmények azután újra a cseheknek adtak igazat. Április 26-án a PILLERSDORF-féle alkotmánylevél 4. §-a megállapította, hogy: »minden néptörzs részére nemzetiségi és nyelvi sérthetlensége biztosítatik.« A bécsi alkotmányozó parlamentben pedig szintén nem ismerték el már akkor a német nyelv egyedüli jogosságát és a nemzetiségi nyelveket is használták a tanácskozásoknál.

Az alkotmányos korszak megszűntével a császári hajlandóság szintén kedvezett az osztrák nemzetiségek nyelvi és faji elkülönítésének. Az 1848. december 2-iki császári manifestum, mely FERDINÁNDNAK a trónról való lemondását és FERENCZ JÓZSEFNEK trónralépését adta hírül, kijelenti, hogy a birodalom minden népe egyenjogú. Az 1849. márczius 4-iki oktrojált alkotmány szerint a birodalom törvény- és rendeletki hirdető hivatalos lapja, a *Reichsgesetz- und Regierungsblatt* tiz nemzetiségi nyelven került kiadásra. 1850 augusztus 7-én egy császári rendelet jelenik meg, mely szerint a birodalmi legfőbb törvényszék ítéleteit németül és a perben álló felek nemzetiségi nyelvén köteles kiadni. 1854 augusztus 9-én egy újabb császári patens elrendeli, hogy Csehországban a németül nem tudó ügyfelek a bíróságoknál saját anyanyelvüket használhatják. Épp ily nyelvi engedményekben volt részük a lengyeleknek és rutheneknek is. Az 1850 szeptember 29-iki galicziai tartománygyűlés részére megállapított alkotmány kimondja, hogy a lengyel és ruthén, valamint a többi, a tartományban lakó néptörzs egyenjogú, sőt DOBLHOFF miniszter már 1848. szeptember 29-én decretálja, hogy Galicziában a lembergi egyetem és a gymnasiumok tanítási nyelve a lengyel. Mikor BACH bukásával egy lengyel főúr, GOLUCHOWSKI kerül a kabinetbe és belügyministerré lesz, 1859 december 20-án egy rendeletet bocsát ki s eszerint a krakói közigazgatási körben egyedül a lengyel a hivatalos nyelv, míg a lembergiben a lengyel mellett ruthén is, a német nyelv jogos használatáról azonban egy szó említést sem tesz. Épp ilyen szellemű rendelet jelent meg később Bukovina számára is. SCHMERLING idejében, 1861 április 10-én, egy császári patens megparan-

csolja, hogy keleti Galiczia és Bukovina minden császári királyi állami hatósága köteles még a cyrill betűkkel irt ruthén beadványokat is elfogadni és elintézni. Ennek azután szinte természetszerű folytatása volt a németiséggel való teljes szakítás documentálására az, hogy 1866 július 10-én a galicziai tartománygyűlési szervezet megállapította, hogy a tartományi törvényeknek a lengyel szövege tekintendő hitelesnek. Sőt még BEUST, az újjáalakuló Ausztria miniszterelnöke is, 1867 augusztus 6-án kimondta, hogy Galicziában az elemi és középiskolák lengyel tanítási nyelvűek.

Az alkotmányosság visszaállításával, 1867-ben, mikor a birodalom részére egy sereg úgynevezett állami alaptörvényt hoztak, betetőzték az osztrák nemzetiségeknek a németekkel való egyenjogúsítására irányuló mozgalmat. Ekkor már hatalmas étvágyat kaptak különösen a csehek. 1867. augusztus 28-án Prágába szállították a cseh királyi koronázási jelvényeket s azóta a csehek állandóan követelik, hogy a császár cseh királylyá koronáztassa meg magát, a mit aztán 1870 szeptember 29-én egy császári leirat meg is ígért nekik, de az ígéret valóra nem vált. A cseh tartománygyűlésen már 1866-ban követeli Rieger, hogy nekik éppolyan jogok és államjogi különállóság adassanak, amilyent a magyarok élveznek. Ily hangulatok közepette jöttek létre az 1867 december 21-iki osztrák állami alaptörvények. Megjegyzendő, hogy ezek mintegy vizsontszolgáltatás gyanánt szerepeltek azért, hogy az osztrák parlament a magyarokkal való kiegyezést, illetőleg a monarchia új állami rendjét elfogadta és becikkelyezte. A helyzet ugyanis az volt, hogy mikor az 1867-iki osztrák parlament május 22-én összeült, akkor a dualistikus javaslatok nálunk már el voltak fogadva. Az osztrákok duzzogtak, hogy őket *fait accompli* elé állították. Ezért egy sereg indítványt tettek, állami életük megalapozása végett. Ilyen volt az állampolgárok jogegyenlőségéről, a birodalmi bíróság felállításáról s a bírói hatalom függetlenségéről szóló javaslat, melyeket aztán a kormány magáévá tett. A polgárjogokról szóló alaptörvény 19. §-a aztán kimondta, hogy: »*az állam minden néptörzse egyenjogú és minden néptörzsnek elvitathatatlan joga van nemzetiségének és nyelvének megőrzésére és ápolására; az országban használt nyelveknek az iskolában, a hiva-*

tatokban s a közéletben való egyenjogúságát az állam elismeri; azokban a tartományokban, melyekben többféle néptörzs lakik, a nyilvános tanintézetekben minden néptörzs saját nyelvén való kiképzésben részesül.» Minthogy pedig ez a rendelkezés abban a törvényben foglalt helyet, amely az állampolgárok alapjogairól, tehát többek közt a tulajdon szentségéről, a lelkiismeretszabadságról stb. intézkedik, kétségtelen, hogy az 1867-iki osztrák törvényhozás az osztrák nemzetiségek teljes nyelvi egyenjogúságát oly szilárd alapra fektette, mely természetesen vezetett az állam német jellegének teljes elhagyásához, amint hogy a későbbi úgynevezett nyelvrendeletek, amelyek egymásután mind több és több jogot adtak a nem német nemzetiségeknek, kivétel nélkül ennek az alaptörvénynek a folyományai.

Ahol az egyes népfajok nyelvi jogait ilyen törvények garantálják, ott nem csoda, hogy az egykor uralkodott faj teljesen háttérbe szorult, hisz Ausztria nyelvi törvényei és rendeletei egyenesen a föderalizmus felé terelik az államot. Az 1867-iki parlament is már nagy nemzetiségi ellentéteket tüntetett fel s különösen a lengyelek elégedetlenkedtek akkor. Ennek a nyomása alatt még akkor, mikor a kiegyezési javaslatot tárgyalták, Herbst igazságügyminister nyelvi engedményt adott nekik, mikor rendeletet bocsátott ki, hogy a lengyel földön lévő es. kir. bíróságok előtt bárki használhatja a lengyel nyelvet is. Az ide-oda hajlongás politikáját tehát már akkor is ismerték Ausztriában. A nevezett rendelkezéssel elérték azt, hogy a lengyelek a kormány javaslatára szavaztak. Engedményt tettek az egyik téren azért, hogy a többin azután megnyerjék egy-egy nemzetiség támogatását. Ebből áll az osztrák politika hosszú idő óta, de nincsenek is ott kialakult, hatalmas többségek, hanem csak blokkok. A lengyelek azután, Herbst engedékenységén felbuzdulva, tovább mentek és 1868 szeptember 24-én a galicziai tartománygyűlés már merész lépésre határozta el magát: *a dualismust az államra veszedelmesnek jelentette ki.* A határozat így hangzik: »A galicziai és lodomériai királyság és a krakói nagyhercegség tartománygyűlése a tartományi szabályzat 19. §-a alapján kimondja, hogy az 1867 december 21-iki állami alaptörvény által alkotott államforma tartományainknak nem ad annyi

törvényhozói és közigazgatási önállóságot, mint amennyi azt történet-politikai múltjára, különböző nemzetiségeire, a civilizációban elfoglalt helyzetére és területére nézve megilletné, mint azt a nemzeti fejlődés szüksége és feltételei és tartományunk tényleges szükségletei megkövetelnék. Ennek az állapotnak hosszabb tartama, minthogy általános elégedetlenséget kelt, tartományunk és az egész állam javára nézve vészthozó lesz.« Ennek alapján javasolja a tartománygyűlés, hogy Galícia nemzeti önkormányzatot kapjon s ennek keretében a tartománygyűlés hatáskörébe utaltassék a közoktatás, a hitelügy, a büntetőjogi törvényhozás, a perjogi törvények behozatala, továbbá, hogy létesíttessék egy külön galicziai tartományi kormány a belügyi, közoktatásügyi és közbiztonsági tárczák betöltésével, melyeknek viselői a tartománygyűlésnek legyenek felelősek. Végül kívánja, hogy egy lengyel minister a császári ministeriumban is helyet foglaljon. (Ez a törekvésük, bár nem ebben a formában, később megvalósult, mert 1871-ben kinevezték az első lengyel Landsmannministert, Grocholskit.)

A resolútió nagy elégedetlenséget keltett az udvarnál, Beust még annak meghozatala előtt bizalmasan tudatta a lengyelekkel, hogy ha a határozatot meghozzák, a császári párnak nálunk kilátásba helyezett látogatása elmarad. A resolútió azonban mégis létrejött. A nemzetiségi önérték erősebb volt náluk a loyálisnál. Ilyen nyakasán viselkednek a csehek is. 1869-ben a prágai új Moldva-híd felavatására körükbe megy a császár s ott nyíltan megmondja Palackynak és Riegernek, hogy föderalistikus törekvéseik alkotmányellenesek, de azok ennek daczára folytatják separatistikus nemzeti politikájukat. Hisz alig két évvel ezt megelőzőleg, 1867 májusában, a csehek, a ruthének, a szlovének és az ausztriai horvátok nagy zárandokmenetben vonultak Moszkvába a nagyszlav eszme dicsőítésére. Nagyon felizgatta őket akkor tájt Vilmos porosz király kiáltványa, aki, mikor a porosz-osztrák háborúban, 1866 július 10-én Csehország területére lépett, kiáltványában, melyet a cseh nemzethez intézett, kijelentette, hogyha győzni fog, Csehország jogos törekvéseit teljesíteni fogja. A nemzetiségi érzék tehát fel volt keltve s Csehországban éppúgy magasan lobogott, mint Ausztria egyébb

nemzetiségi vidékein is, például Déltirolban és Dalmáciában, hol a kiegyezés korszakában annyira fajultak a viszonyok, hogy az ostromállapotot hirdette ki a császári kormány.

A poroszok részéről szenvedett vereség Ausztriában a németeknél mély gyűlöletet fakasztott az új német nagyhatalmasság iránt, de egyelőre ez még, legalább az államra veszedelmes módon, nem nyilvánult. Hanem mikor a poroszok a francziákat is legyőzték, akkor, látva a német hegemóniának a HOHENZOLLERNEK kezében történt összpontosítását, ez osztrák részén a szláv irányzatok szülőoka lett. Bizonyára ekkor vert gyökeret az a felfogás, hogy Ausztria elveszítvén befolyását a németiség felett, inkább a szlávtság felé hajoljon így született meg a Hohenwart-ministerium. A porosz-francia háborút a dinastia az 1866-iki verességért a legkitűnőbb revanche-alkalomnak tekintette és ANDRÁSSYNAK roppant nagy munkájába került, hogy a dinastiát egy esetleg kockázatos vállalkozástól visszatartsa, annál inkább, mert a külügyministeri székben még BEUST ült, aki a leghatározottabban tanácsolta a Franciaország mellett való állásfoglalást s ezzel szemben ANDRÁSSYNAK, mint magyar kormányelnöknek a magyar nemzet hathatós fellépését kellett a tartózkodás politikájának szempontjából érvényesítenie. A semlegesség politikájának győzelme azonban nem tudta megakadályozni azt, hogy mikor a poroszok azt a világtörténelmi jelentőségű diadalt kivívták és VILMOS porosz királyt a francia királyok ősi fészkében, Versaillesban, 1871 január 18-án az egységes német birodalom császárává kiáltják ki, Bécsben ez oly ellenérzést ne támasszon, mely február 4-én a császárt a föderalizmus felé hajtja. Ezen a napon nevezte ki ugyanis a császár HOHENWARTOT miniszerelnökévé és az új kabinetnek határozottan szláv föderális színezete volt. Lehetetlen tehát az okozati összefüggést meg nem látnunk a versaillesi diadal és a bécsi politika irányának megváltozása közt. Az, ami még néhány évvel ezelőtt lehetetlenségnek tűnt fel, mert a dualizmussal szemben minden föderalistikus irányzat a leghatározottabb visszautasításban részesült, valóra vált, nem ugyan akként, hogy a dualisztikus alapot tényleg feldöntötték volna, hanem úgy, hogy a föderalizmussal a HOHENWART-féle vállalkozás által kaczerkondi kezdtek s később már nem bír-

tak vele. A versaillesi napok végleg megpecsételték Ausztria sorsát: örökre le kellett mondania arról, hogy a német birodalomban neki szerep jusson. Vége volt a reménynek, hogy BEUST genialitása meg tudja törni BISMARCK energiáját. El is jött ennek következménye: BEUST visszavonulása és ANDRÁSSY külügyministersége 1871 őszén, mikor BEUST a párisi nagykövetséget fogadta el, a bécsi Ballplatzra pedig bevonult az első magyar külügyminister, hogy onnan évek hosszú során át irányítsa a monarchia külpolitikáját.

HOHENWART uralma rövid ideig tartott, azután átadta a helyét AUERSPERG ADOLF hercegnek, de ez az idő is elég volt a nemzetiségi önérzet felkeltésére. Persze ígérni többet tudott, mint amennyit beváltott az új miniszterelnök. A csehek gyűlölettel fogadták a szeptember 12-iki császári leiratot, mely nemzetiségi követeléseiket ki nem elégítette, sőt bosszúérzetük a felségsértés határán mozgott. CHARMATZ RICHÁRD beszéli ugyanis »*Deutsch-österreichische Politik*« című munkájában, hogy a császári leiratot Prágában finom papírra nyomatták s úgy osztogatták szerteszét, nyilvánvalóan dehonostáló célzattal, azután feltűnő reklámot csaptak egy új regénynek, melynek *Lumpenkönig* volt a címe s végül a prágai *Politik* KOSSUTH LAJOS levelét közölte, mely szerint a császári ígéretek a sors által a szószegések táblájára lesznek felírva. A Hohenwart-ministeriumban helyet foglalt SCHÄFFLE miniszter tavaszi prágai útja tehát, minthogy kellő eredményt elérni nem tudott, céltalan volt, pedig ő szívesen egyengette a cseh törekvések útját, csakhogy akkor már ANDRÁSSY befolyása olyan nagy volt, hogy a dualismus szelleme ellen irányult vállalkozást alapjában meg tudta akadályozni. Az Auersperg-ministerium azután a szabadelvű pártokra támaszkodva, nem szötte tovább a föderalistikus terveket s így a nemzetiségi politika hajója zátonyra jutott. Érdekes különben hogy a nemzetiségek túltengésétől az 1870-es években annyira tartottak az osztrák-német pártok, hogy mikor Bosznia occupatiójának a kérdése 1876-ban először felmerült, 112 német képviselő a bécsi parlamentben együttes interpellációt intézett e tárgyban AUERSPERG miniszterelnökhöz, melyben az új területek megszerzése ellen a leghatározottabban tiltakoztak, félve attól, hogy az occupatio által a szlávság ereje fog gyarapodni. Ez később be is vált

és igaza volt RIEGERNEK, mikor az occupatiót a slavismus szempontjából előnyösnek mondta, de alighanem igaza volt GÜMPLOWICZnak is, mikor az 1908-iki annexio megtörténtekor határozottan kijelentette, hogy ez a trialismus mindaddig csak fantomnak tekintett eszméjére nézve a megvalósulás felé tett lépések kezdetét jelenti. Anélkül, hogy mi ezek jogosságát vagy sikerüli valószínűségét a legtávolabbról is elfogadnók, lehetetlen azt nem látnunk, hogy az annexió Ausztria szláv lakosságának separatismusát s önálló államjogi szereplésre való hajlandóságát megnövesztette, sőt a horvátok egy részében is ilyen érzelmeket fakasztott. Az occupatio 1879-ben AUERSPERG bukására vezetett, mert a német pártok egészen cserben hagyták őt.

S ekkor a nemzetiségi politikának egy új etapeja kezdődött, a közel másfél évtizedig tartó Taaffe-korszak, mely a szabadelvű német pártok helyett a lengyelekre, csehekre és a klerikálisokra támaszkodott s hogy az ezekből nehezen Összetákoltt többségét megőrizhesse, folytonosan engedményeket tett az állam egységének rovására a nemzetiségeknek. Ausztria mai szerencsétlen nemzetiségi viszonyai nagyrészt Taaffe rovására irhatók. Ez a politikus császára feltétlen bizalmát bírta; gyermekkorában játszótársa volt neki s ez magyarázza meg, hogy az uralkodó fentartás nélkül elfogadta javaslatait. De az osztrák politikának azóta állandóvá lett elve, a »Fortwursteln«, melynek Taaffe az atyja, az államot a teljes decompositio mesgyéjére vitte. Olyan politika ez, mint az eladósodott ember kapkodása: új kölcsönt vesz fel, hogy lejárt váltóját kiegyenlíthesse. Így tett Taaffe is. Egy-egy szavazás előtt vagy a cseheknek, vagy a lengyeleknek, vagy a többi nemzetiségeknek tett engedményeket, hogy szavazataikat megnyerje. Ezt el is érte, de ezáltal meg annak a nemzetiségnek a haragját vonta magára, amely semmit sem kapott. Nosza, adni kell tehát annak is. És így, a sok engedmény közt, lassankint elpusztult az állami souverainitás s helyébe lépett a tartományok és népfajok egymással ellentétes hegemónistikus törekvése.

Taaffe, mint bel- és igazságügyminister, 1880. évi április hó 19-én egy rendeletet bocsát ki, a híres nyelvrendeletet. Ennek főbb pontjai a következők: A politikai, bírói és

ügyészi hatóságok kötelesek a felek által benyújtott beadványokat a két tartományi nyelv (tehát a német és a cseh) közül azon elintézni, amely nyelven a beadvány fogalmazva van. Ugyanez a szabály a nevezett hatóságok által felvett jegyzőkönyvekre nézve is, tehát a cseh beadvány tárgyában, legyen az akár közigazgatási ügy, akár büntető, akár polgári ügy, csehül kell felvenni a jegyzőkönyvet is. A hatóságok hivatalos hirdetményei mindkét nyelven közzéteendők. A tanúvallomásokot a vallomástevő tanú által használt nyelven veszik jegyzőkönyvbe. Az ítélet a tárgyalás nyelvén adatik ki, tehát cseh ügyfelek cseh ítéleteket kapnak. A telekkönyvi beadványokra és a cégjegyzések ügyében a bírósághoz intézett folyamodványokra ugyanezek a szabályok állnak fenn.

Ez a nyelvrendelet a csehek nemzetiségi törekvéseit hatalmas lökéssel vitte előbbre. Biztosítva volt így részükre saját tartományukban a németekkel való teljes egyenjogúság. De ezzel még nem volt betetőzve a részükre adott engedmények sora. E téren rendkívül nagyjelentőségű a prágai cseh tudományegyetem létesítése. Abban a városban, mely a legrégibb német egyetemnek a székhelye, amellé egy új, de cseh egyetemet létesített az osztrák kormány. A IV. Károly német-római császár által 1348-ban alapított prágai német egyetemet azóta látogatottság dolgában messze meghaladta az ottani cseh egyetem s ez által a német culturán egy olyan vágást ejtettek, melyet jóvátenni többé nem lehet. 1881-ből és 1882-ből származó rendeletek a cseh fiatalság részére megnyitották az államhivatalokat, még pedig az által, hogy az, 1884. évi április hó 11-én császári rendelettel létesített prágai cseh egyetemet végzetek az államvizsgálatot cseh nyelven is letehetők s legfeljebb egy tantárgyból kellett a jelöltnek németül vizsgáznia, a tárgyat azonban maga a jelölt választhatta ki. Természetes, hogy a legkönnyebbet szemelték ki a német vizsgálat számára. Ugyanezt rendelték el a cseh jogi doctoratusra nézve is. A cseh irányban történő fejlődésnek azután természetes következménye volt az, hogy az 1889. évi július hó 1-én kibocsátott rendelet értelmében az úgynevezett jogtörténeti állam vizsgálat már kizárólag cseh nyelven volt letehető s csupán a jog- és államtudományi államvizsgálatokra nézve maradt fenn az egy német tárgy kötelezettsége. Így

elérték azt, hogy a cseh értelmiség fiai a szülői neveléstől kezdve a legmagasabb minősítvény elnyeréséig egészen cseh nevelést kaphattak s németül csak annyit tanultak meg, amennyire a közhivatal vállalása azt megkövetelte; a szellem, a nemzeti irány azonban cseh maradt. Ezzel azután a német-séggel szemben nagy előnybe jutottak, mert a németek a cseh nyelvet – már érthető ellenszenvből is – kevésbé tanulják meg s így Csehország közhivatalaiban mind több tért hódít a cseh elem a német rovására. Így magyarázható meg azután az is, amit nekem Prágában egy törvényszéki bíró beszélt, hogy ma már nemcsak a bírósági tárgyalások folynak ott majdnem kizárólag cseh nyelven, hanem a bíróság zárt tanácskozásai is, mert a bírói karban alig van már német ember. Erre különösen Prazak igazságügyministernek 1886. évi szeptember hó 23-án a prágai főtörvényszékhez (másodfokú bíróság, megfelel a mi királyi ítélőtáblánknak) intézett abbeli rendelete adta meg az alapot, hogy ha az ügyfelek a tárgyalás alkalmával egy nyelvet használnak (tehát pl. mind csehül beszélnek, akkor az előadó javaslata is azon a nyelven nyújtandó be és a határozat is azon a nyelven hozandó.

Amint az igazságszolgáltatás és a közigazgatás terén engedményeket kaptak a csehek, épp oly politikát követtek az osztrák kormányok a nemzetiségekkel szemben az államvasúti szolgálatban is. A kereskedelmi minister 1884. évi június hó 23-iki rendeletében ugyanis kimondja bár azt, hogy az államvasutak szolgálati nyelve a német, de ez alól kivételt állapít meg Galiczia javára, még pedig az 1869. június 5-iki ministertanácsi határozatra való hivatkozással, a lengyel nyelv érdekében. Galicziában tehát az államvasút hivatalai csak a katonai hivatalokkal érintkeznek németül, míg a többi hatósággal lengyelül. Sőt midőn 1896-ban önálló vasúti ministeriumot szerveztek, ezt a rendeletet akkor is fentartották. Tudnunk kell azonban, hogy az az 1869-iki ministertanácsi határozat, melynek alapján ez történt, már szintén engedmény volt a lengyeleknek azért, hogy a dualistikus törvények ellen indított éles harcot abbahagyják. Újra beigazolódott tehát az a tétel, hogy a nemzetiségi nyelveknek tett engedmények lavinaszerűen vonják maguk után a nemzetiségi érdekek

ügyészi hatóságok kötelesek a felek által benyújtott beadványokat a két tartományi nyelv (tehát a német és a cseh) közül azon elintézni, amely nyelven a beadvány fogalmazva van. Ugyanez a szabály a nevezett hatóságok által felvett jegyzőkönyvekre nézve is, tehát a cseh beadvány tárgyában, legyen az akár közigazgatási ügy, akár büntető, akár polgári ügy, csehül kell felvenni a jegyzőkönyvet is. A hatóságok hivatalos hirdetményei mindkét nyelven közzeendőek. A tanúvallomásokat a vallomástevő tanú által használt nyelven veszik jegyzőkönyvbe. Az ítélet a tárgyalás nyelvén adatik ki, tehát cseh ügyfelek cseh ítéleteket kapnak. A telekkönyvi beadványokra és a cégjegyzések ügyében a bírósághoz intézett folyamodványokra ugyanezek a szabályok állnak fenn.

Ez a nyelvrendelet a csehek nemzetiségi törekvéseit hatalmas lökéssel vitte előbbre. Biztosítva volt így részökre saját tartományukban a németekkel való teljes egyenjogúság. De ezzel még nem volt betetőzve a részükre adott engedmények sora. E téren rendkívül nagyjelentőségű a prágai cseh tudományegyetem létesítése. Abban a városban, mely a legrégebb német egyetemnek a székhelye, amellé egy új, de cseh egyetemet létesített az osztrák kormány. A IV. Károly német-római császár által 1348-ban alapított prágai német egyetemet azóta látogatottság dolgában messze meghaladta az ottani cseh egyetem s ez által a német culturán egy olyan vágást ejtettek, melyet jóvátenni többé nem lehet. 1881-ből és 1882-ből származó rendeletek a cseh fiatalság részére megnyitották az államhivatalokat, még pedig az által, hogy az 1884. évi április hó 11-én császári rendelettel létesített prágai cseh egyetemet végzetek az államvizsgálatot cseh nyelven is leteheték s legfeljebb egy tantárgyból kellett a jelöltnek németül vizsgáznia, a tárgyat azonban maga a jelölt választhatta ki. Természetes, hogy a legkönnyebbet szemelték ki a német vizsgálat számára. Ugyanezt rendelték el a cseh jogi doctoratusra nézve is. A cseh irányban történő fejlődésnek azután természetes következménye volt az, hogy az 1889. évi július hó 1-én kibocsátott rendelet értelmében az úgynevezett jogtörténeti államvizsgálat már kizárólag cseh nyelven volt letehető s csupán a jog- és államtudományi állam vizsgálatokra nézve maradt fenn az egy német tárgy kötelezettsége. Így

elérték azt, hogy a cseh értelmiség fiai a szülői neveléstől kezdve a legmagasabb minősítvény elnyeréséig egészen cseh nevelést kaphattak s németül csak annyit tanultak meg, amennyire a közhivatal vállalása azt megkövetelte; a szellem, a nemzeti irány azonban cseh maradt. Ezzel azután a német-séggel szemben nagy előnybe jutottak, mert a németek a cseh nyelvet – már érthető ellenszenvből is – kevésbé tanulják meg s így Csehország közhivatalaiban mind több tért hódít a cseh elem a német rovására. Így magyarázható meg azután az is, amit nekem Prágában egy törvényszéki bíró beszélt, hogy ma már nemcsak a bírósági tárgyalások folynak ott majdnem kizárólag cseh nyelven, hanem a bíróság zárt tanácskozásai is, mihelyt a bírói karban alig van májnemet ember. Erre különben Prazak igazságügyministernek 1886. évi szeptember hó 23-án a prágai főtörvényszékhez (másodfokú bíróság, megfêlê.î a mi királyi Ítéletáblánknak) intézett abbeli rendelete adta meg az alapot, hogy ha az ügyfelek a tárgyalás alkalmával egy nyelvet használnak (tehát pl. mind csehül beszélnek, akkor az előadó javaslata is azon a nyelven nyújtandó be és a határozat is azon a nyelven hozandó.

Amint az igazságszolgáltatás és a közigazgatás terén engedményeket kaptak a csehek, épp oly politikát követtek az osztrák kormányok a nemzetiségekkel szemben az államvasuti szolgálatban is. A kereskedelmi minister 1884. évi június hó 23-iki rendeletében ugyanis kimondja bár azt, hogy az államvasutak szolgálati nyelve a német, de ez alól kivételt állapít meg Galiczia javára, még pedig az 18(39. június 5-iki ministertanácsi határozatra való hivatkozással, a lengyel nyelv érdekében. Galicziában tehát az államvasút hivatalai csak a katonai hivatalokkal érintkeznek németül, míg a többi hatósággal lengyelül. Sőt midőn 1896-ban önálló vasuti ministeriumot szerveztek, ezt a rendeletet akkor is fentartották. Tudnunk kell azonban, hogy az az 1869-iki ministertanácsi határozat, melynek alapján ez történt, már szintén engedmény volt a lengyeleknek azért, hogy a dualistikus törvények ellen indított éles harcot abbahagyják. Újra beigazolódott tehát az a tétel, hogy a nemzetiségi nyelveknek tett engedmények lavinaszerűen vonják maguk után a nemzetiségi érdekek

fokozottabb védelmét s innen nincs többé visszatérés, itt nincs visszafejlődés.

A németiség soraiban ez a sok kedvezés érthető visszatetszést szült s amint a szláv nemzetiségek terjeszkedését látták, igyekeztek német faji jellegük védelmére erélyes intézkedéseket tenni. 1880-ban megalakítják a német Schulvereint, 1889-ben a Südmarkot és más német nemzeti egyesületet. Ma már németek és szlávok izzó gyűlölettel tekintenek egymásra s például 1909 nyarán, amikor a bécsi cseh egyesület egy kirándulást akar tenni a Dunán Melkbe, olyan fenyegető magatartást tanúsítanak velük özemben az alsóausztriai németek, hogy ezt a tüntetésnek szánt vállalkozást kénytelenek jobb időkre halasztani. (Ennek a kirándulásnak az ötletéből különben a birodalmi német sajtó egyik tekintélyes orgánuma, a Vossische Zeitung, kemény leczkét adott LUEGER-nek s az osztrák keresztény-szocialistáknak, rámutatva arra, hogy 13-14 évvel ezelőtt ők kezdtek kaczerkogni a hatalom elnyerése végett a bécsi úgynevezett *kis emberekkel*, akik pedig jelentékeny részükben csehek. Most azután ezek öntudatra ébredését nem tudják megakadályozni.) Alsóausztriában, történeti jogaik alapján, még a fémeteké a hegemonia és a tartománygyűlésen nemrég ennek érdekében keresztül is visznek olyan javaslatokat, melyek a német nyelvet védelmezik, de már a tartomány fővárosában, mely egyúttal a birodalomnak is székvárosa, annyi a cseh s azokban akkora a nemzeti öntudat, hogy térfoglalásuk évről-évre szembetűnőbb. A németek azután, látva, hogy a kormány az ő faji jellegök védelmével keveset törődik s mindenkori pillanatnyi sikerek érdekében feláldozza őket, de viszont látva az új német birodalomnak, tehát az ő faj rokonaiknak, hatalmas fejlődését is, hozzájuk kezdenek szítani s így megszületik az *allddeutsch* mozgalom. Mikor WAGNER RICHARD zeneköltő, a germán geniusnak ez a jellegzetes typusa, 1883-ban meghal, szerte a világon, ahol németek laknak, gyászünnepélyeket rendeznek az ő emlékének s ezeken a német együvértartozás szelleme hatalmasan nyilatkozik meg, sőt mikor Bécsben tartják meg a Wagner-ünnepélyt, a németiség összetartása elemi erővel nyilatkozott meg és ekkor először éneklie ott, a császárvárosban, ezernyi tömeg a német hymnust, a *Wacht am Rhein*-t. Ettől kezdve

azután ahányszor fenyegetve érzi a németiség faji érdekeit, annyszor ebben a hymnusban tör ki keserősége, nem törődve azzal, hogy ez valójában egy más birodalomnak, egy más állam népének a lelkes szózata. Minden újabb engedmény a szlávsnak újabb lökés az osztrák-németek birodalmi érzésének a felkeltésére s amint úrrá lesznek Ausztriában a szláv elemek, úgy távolodnak el igazi hazájuktól az osztrák-németek. A birodalomnak két hatalmas szervezete, a katonaság és a hivatalnoki kar, évszázadokon keresztül megmentette annak német jellegét, de amint a nemzetiségek ennek a két szervezetnek a kebelében is mind nagyobb tért hódítanak, megszűnik ezeknek a német jellege is s a vérbeli németek irigykedve, vágyódással tekintenek az egyfejű sas birodalma felé, hol övék, a német fajé a hegemonia, míg itthon lépésről lépésre vesztik el a lábuk alól a talajt. Hogy ez idővel hova fog vezetni, ezt elképzelni könnyű, de megakadályozni nehéz. Igaza van OFFERMANN bárónak (*Das Verhältnis Ungarns zu Österreich* című munkájában, mikor azt állítja, hogy a tiroli, a cseh, a lengyel nem hívja magát osztráknak, hanem tirolinak, csehnek, lengyelnek; mert ethnikai értelemben nincsen osztrák nemzet. Az ausztriai nemzetiségeknek nincsen együttes fejlődésük s így annyifelé húznak, ahányféle a fajuk, minden osztrák tartomány politikailag és társadalmilag külön életet él, nem úgy, mint Magyarországon, melynek történeti fejlődése az egyetemesség jegyében folyt le. Innen magyarázható, hogy az államhűség ott abban az értelemben, mint nálunk, ismeretlen fogalom és csupán faji hűség létezik. S elég botor politika az, mely Ausztriában odairányul, hogy nálunk is bontsák meg az együvértartozás érzetét és szítsák a nemzetiségi velleitásokat.

Az ausztriai nemzetiségek számarányáról értékes előadást tartott 1908-ban RAUCHBERG HENRIK, a prágai német egyetem tanára a drezdai Gehe-Stiftungban. Adatai megbízhatók s bár magának az előadásnak tulajdonképpeni címe és célja a német elem Ausztriában való szerepének kimutatása volt, de mivel ez lépten-nyomon a többi faj szám- és műveltségi arányával függ össze, bátran mondhatjuk értekezését az ausztriai nemzetiségekről tartott előadásnak is. Az egész világon – mondta ő – 87 millió német van, akik közül 52 millió lakik

a német birodalomban (melynek összes lakossága 61 millió), 9.2 millió pedig Ausztriában. Az 1900-iki népszámlálás alkalmával ugyanis ennyien vallották be Ausztriában a németet társalgási nyelv gyanánt (Umgangssprache). Pesze ez a németiség ausztriai arányszámát már némileg növeli, mert akárhányan vannak, akik nem német születésűek, azonban német környezetbe vagy hivatalba jutva, német elemmel kerülvén házasság útján kapcsolatba stb., társalgás), nyelvük a német lesz s így a németek számát szaporítják. Ausztria összes lakosságának a száma 25.6 millió, tehát a németek az osztrák birodalom lakosságának 35.8%-át teszik. ki. Szláv a lakosságból 15.4 millió, még pedig cseh 6 millió, lengyel 4.3 millió, rutén 3.4 millió, szlovén $\frac{1}{2}$ millió, szerb-horvát mintegy 700 ezer. A németek szaporulata a szlávokkal szemben kedvezőtlen, mert míg ezeké 9.2%, addig amazoké csak 8.4%. Politikai szempontból azonban egy népnek nemcsak a számbeli ereje fontos, hanem gazdasági és szociális fejlődése is. A gazdasági erő igazolására a legmegbízhatóbb adatot az adófizetés nyújtja, az, ha egy-egy német vagy szláv "ölem által lakott adókerület részéről befolyt adóösszeget összehasonlítjuk. így már kedvezőbb a német faj helyzete, mintha csupán lélekszamarányát tekintjük, mert míg a lélekszám szerint a németek az osztrák birodalomnak – mint említettük – csak 35.8%-át alkotják, addig a németek által fizetett adó az összes adóbevételnek 63.4%-a. Ezek az adatok az egyenes állami adókra vonatkoznak. Egy-egy német polgár Ausztriában átlag kétszer annyi adót fizet, mint egy cseh vagy olasz, négyszer annyit, mint egy lengyel és hatszor annyit, mint egy délszláv. (A trialismus eszméjét ez az adat is meglehetősen ferde világításban tünteti fel, mert a gazdag és így nagy terhet viselő némettel s az aránylag jómódú magyarral szemben az anyagilag rendkívül alacsony fokon álló délszlávnak egyforma jogokat adna). RAUCHBERG azután tovább menve a gazdasági adatok felsorolásánál, kimutatja, hogy a csehországi takarékpénztári betétekből egy-egy ottani német emberre átlag 506 korona esik, míg egy-egy csehre csak 275 korona. A csehek számbeli túlsúlya dacára a tartományban a csehek takarékpénztári betétei összesen 1.078 millió koronára rúgnak, míg a németeké 1.182 millió koronára. Csehországban az összes állami adók felét

az ottani németek fizetik s ennek daczára a tartomány jövedelmének csak 37%-át fordítják rájuk.

Hogy Csehországban a csehek annyira háttérbe szorították a németeket, annak egy oly oka is van, melyet RAUCHBERG nem említ, de amely azért nem kerülheti ki a figyelmünket s ez az, hogy maga a főváros, a tartomány közepén, teljesen cseh. A tartomány belsejében a cseh elem az úr. A határokon vannak a gazdag gyár városok, az ipari telepek, amelyek németek s éppen minthogy ezek a gazdag telepek vannak a németek kezében, azért oly kedvező rájuk nézve a gazdasági arányszám. Csakhogy a főváros cseh jellege az egész tartománynak szint ad is egyesülve közvetlen környékének cseh lakosságával, a cseh elem *erkölcsi* jelentőségét nagyban emeli.

Az 1907-iki osztrák választói törvény különben a németekre nézve minden ausztriai szláv fajjal szemben veszteséget, hátraszorítást jelent. A régi osztrák képviselőháznak 425 mandátuma volt, melyből 205 volt a német kerületeké, tehát ha nem is jutott nekik az abszolút többség, de azt megközelítették s a németiség ügyes politikával a hegemoniát magához ragadhatta. Most azonban 516 a mandátumok száma, melyből csak 233 a német. Míg tehát előbb a német mandátumok arányszáma 48.2% volt, addig ma csak 45.2%. A szlávokkal szemben régen rendszerint az olaszok is, a románok is a németekkel szavaztak s így ezek együttvéve a szavazatok 53.9%-át tették ki, míg ma német, olasz és román szavazat együttesen csak 49.9%. Viszont a szláv blokk a mai osztrák képviselőházban 50.1%, tehát az abszolút többség. Sőt a németiségnek még ezt az arányát is csak nehezen lehetett megmenteni, mert míg átlag a német kerületekben 37.377 lélekre esik egy képviselő, addig a cseh kerületekben csak 52.729-re, tehát, ha szigorúan viszik keresztül a lélekszám szerinti kerületi rendszert, a csehek még több mandátumot kapnak. Hogy azonban a németek így háttérbe szorultak, azt nem egyedül számbeli minoritásukkal kell megokolnunk, hiszen láttuk, hogy gazdasági erejük jobb szerepre teszi őket hivatottá, azonkívül pedig kulturájuk kétségkívül felette áll a szláv kulturának, tehát azon a két ponton, mely egy fajnak államjogi szerepét eldönti, még mindig övék az elsőség. Csak-

hogy itt ismét előtérbe lépett az osztrák elhallgatási politika, a »*fortwursteln*«. A választójogi javaslat eredeti formájában nemcsak hogy a szlávok részére nem biztosított annyi mandátumot, hanem egyáltalában kevesebbre contemplálta a megbízólevelek, illetőleg a kerületek számát és csupán a szláv blokk folytonos agitatioja eredményezte az arányszámnak részükre kedvező megváltoztatását; íme, egy újabb bizonyítéka annak a már többször ld mulatott igazságnak, hogy Ausztria nemzetiségi politikája nem egyenes úton halad, nem cél tudatos, hanem mindenkor a pillanatnyi sikerek érdekében ingadozik jobbra, vagy balra. A Hohenwart-ministerium esze, SCHAFFLE minister, volt egyetemi tanár, 1871-ben már annyira vitte a cseh kérdést, hogy a császár ez év szeptember 12-én leiratban ígéri meg, hogy koronázni esküvel fogja megerősíteni Csehország jogait. A cseh tartománygyűlés elé ekkor – a Hohenwart-kormány jóvoltából – olyan törvényjavaslat került, mely szerint a cseh tartománygyűlésnek még a delegátusok rájuk eső részét is megválasztani állott volna jogában s nem az osztrák parlament választotta volna őket. Azonkívül kimondta ez a javaslat, hogy minden osztrák állami ügy, mely nem egyúttal magyar is, tehát mely nem tartozik a dualistikus elintézés alá, csehországi vonatkozásában csakis a cseh tartománygyűlés hatáskörébe utaltassék. E szerint Csehországra nézve Ausztriának a befolyása egyenesen megszűnt volna. S mégis, mit látunk? A Hohenwart-ministerium 1871 őszén megbukott, utódja, AUERSPERG ezt a javaslatot fenn nem tartotta, általában a föderalismussal szakított, tehát a cseh törekvések dugába dőltek. Mikor pedig TAAFFE került uralomra, soha céltudatos, kidolgozott nemzetiségi programot nem adott, hanem ő is toldozott-foldozott. És ez – mint kimutattuk – rendszerré vált Ausztriában. Amit azután TAAFFE rendszeresen üzött, abban követték őt utódai is BADENI miniszerelnökségéhez fűződik az osztrák bel-, igazság-, pénz-, kereskedelem- és földművelésügyi ministereknek 1897. évi április hó 5-én együttesen kiadott az a rendelet, mely a cseheknek újabb nyelvi engedményeket adott. Kimondja a rendelet, hogy a nevezett ministeriumok alá tartozó csehországi hatóságok kötelesek a felek nyelvén elintézni az összes beadványokat s épp így felvenni a jegyző-

könyveket is. Ha egy németül tárgyaló hatósághoz cseh okiratot terjesztenek be, azt nem kell hiteles német fordításban mellékelni, mert a két nyelv teljesen egyenlőjogú s a hatóságok mindkettőt bírni kötelesek. A feleknek kézbesítendő összes hatósági határozatok az ő nyelvükön adandók ki, épp úgy a tanúvallomások is a vallomásttevő nyelven veendőek fel. Az egész bírói eljárást a felek nyelven kell lefolytatni, tehát bűnügyekben nemcsak az ügyvédek által ellátandó védelemnek a nyelve a cseh, hanem az államügyész is csehül mondja el a vádbeszédét, ha a felek csehek. Általában az ügyfelek hovátartozósága annyira döntő, hogy egyedül az határozza meg Cseh- és Morva-ország területén azt, vajjon egy állami hatóság csehül, vagy németül tárgyaljon-e, sőt minden szereplésében, élőszóban és írásban, cseh vagy német legyen-e? Érthető, hogy a fenti rendelettel egyidejűleg kimondták a ministeriumok azt is, hogy Cseh- és Morvaország területén levő, a hivatkozott ministeriumok – alá tartozó hatóságoknál és hivataloknál július 1. után csak olyan hivatalnokok alkalmazhatók, akik mindkét tartományi nyelvnek szóban és írásban bírást kimutatni képesek.

A Badeni-féle nyelvrendeletet némileg kiegészíti a Gautsch-féle 1898. évi február 24-ről, mely szerint vegyesnyelvű járássok ismertetnek el Csehország területén; ott ugyanis, ahol a lakosságnak akárcsak $\frac{1}{4}$ vagy esetleg csupán $\frac{1}{5}$ része valamely tartományi nyelvet »*Umganssprache*« gyanánt jelenti ki, ott a hatóságok mindkét nyelvet érteni s azon tárgyalni kötelesek. Ez az intézkedés megint a cseheknek kedvezett, mert sok járásban ők aránylag csekély lélekszámban laknak s így annak a közigazgatási területnek német jellegét most már megbontották. Ahol csak $\frac{1}{5}$ -e a lakosságnak közéjük tartozik, ott már vegyes nyelvűvé tették a hatóságokat. Hogy pedig ez erkölcsileg mit jelent, könnyen érthető. Amint csehül tudó hivatalnokokat kell alkalmazni, azok származásukra is túlnyomórészt csehek, mert a cseh könnyebben és szívesebben megtanul németül, mint a német csehül. Amint pedig a cseh hivatalnokok – mely a prágai cseh egyetemről került ki s roppant erős nemzetiségi érzülettel bír – valahová betette a lábát, akkor ott a cseh irányzatnak megbecsülhetetlen szolgálatakat is tesz.

De nemcsak a cseheknek van ily kiváltságos helyzetök, bár kétségtelen, hogy nekik mozgékonyaságuk következtében aránylag legtöbbet sikerült kivívniok. Rámutattunk arra, hogy a lengyelek is mennyi nyelvi engedményt tudtak elérni, újabban pedig velük szemben a ruthének kezdenek minél hangosabban tért foglalni, aminek magyarázatát adja nemcsak lélekszámuk szaporodása, hanem eddig alacsony kulturájuknak a fellendülése is. a szlovének támadó magatartását fokozza az annexio óta; a monarchia délszav népeiben lábrakapott, igazi délszláv szenvedélyvel szított faji önérzet. Az olaszok már szintén sok borsorsot törtek az osztrák kormányok orra alá s tavaly az olasz egyetemért folytatott küzdelmök, ha a Beck-kormány le nem mond, eredményre vezetett volna. Nem lehet kétséges azonban az, hogy a kérdés csak rövid időre került le az aktualitások teréről s amint eddig is szívósan ragaszkodtak olaszok faji jellegükhöz és ennek megfelelő culturalis vívmányokhoz, úgy a jövőben ez a törekvésük semmi esetre sem fog gyengülni. Hisz Ausztriában még az olyan elenyészően csekély nemzetiségnek is, mint aminő a horvát-szerb közöltük, hogy összes számuk kereken csak 700 ezret tesz ki), nyelvi engedményeket adnak. Az osztrák igazságügyministernek 1898. évi augusztus 16-iki rendelete például kimondta, hogy a horvátországi kir. bíróságok a es. kir. osztrák bíróságokkal németül közvetlenül levelezhetnek, de a Dalmátiában székelő osztrák bíróságokhoz horvátul írhatnak át. Tudnunk kell ennek megértéséhez, hogy a magyar és az osztrák bíróságok 1894 óta kölcsönösen saját nyelvükön leveleznek egymással, tehát mindkét állam souverainitása meg van óva. Es ennek daczára a horvát bíróságoknak megengedték, hogy a dalmátiai osztrák bíróságokkal szemben úgy ezek, mint amazok a német nyelvet teljesen mellőzzék s csupán egy nemzetiségi nyelvet, a horvátot érvényesítsék.

Ha tehát látjuk ezt a fejlődési folyamatot, látjuk Ausztria nemzetiségeinek évről-évre szembetűnőbb térfoglalását, akkor nem zárkozhatunk el az elől a valószínűség elől, hogy az ausztriai nemzetiségek érvényesülése még korántsem érte el tetőfokát, sőt mind erősebb és kiterjedtebb lesz az. Ausztria nem nemzeti állam, hanem egymástól különálló nemzetiségi tartományok összesége, melyet egyedül a császári hatalom

tart össze. Amíg ez absolutistikus volt, addig a nemzetiségi velleitások nem tudtak kellőleg érvényesülni s különben is régente a nemzetiségi öntudat sokkal csekélyebb volt, mint ma. Mióta azonban Ausztria az alkotmányosság útjára lépett, azóta nemzetiségeinek szereplési vágya folyton nagyobb. Pillanatnyi sikerekért Ausztria kormányai soha sem riadtak vissza attól, hogy a nemzetiségek erejét fokozzák s ez által az állam német jellegét aláassák. A vagyonosodás és a műveltség terjedésével azután a nemzetiségek önérzete is emelkedett s most már a németiség hegemoniájának két jelentős szervezete, a katonaság és a burokratia sem az, ami volt, mert minél műveltebbek s minél vagyonosabbak az osztrák nemzetiségek, annál nagyobb részt kérnek ennek a két kasztnak az életéből is. A XIX. században az, hogy valaki az osztrák hadseregnek a tagja volt, jelentette egyúttal azt is, hogy ő a nagy Ausztriát szolgálja, *a nagy egészet*, a birodalmat, mely a különféle *néptörzseket* egyesíti magában. Épp így volt ez a burokratianál is. Ma, a XX. században, megváltozott már ez. A katonaságnál, ahol a fegyelem az őszinte érzelmek megnyilatkoztatásának az akadályja, ezt külsőleg még kevésbé vehetni észre, de aki a dolgok mélyére tekint, látja a nagy átalakulást. A hivatalnoki kar ellenben úgyszólván szemlátómást tagozódik fel lassankint a nemzetiségek közt s bizony ma már igen nagy azoknak az osztrák államhivatalnokoknak a száma, akik éppen nem tagadják cseh, lengyel vagy egyéb származásukat és *érzelmeiket*.

Reánk nézve pedig az osztrák nemzetiségeknek ez az érvényesülése nemcsak azért fontos, mert az hazánknak minden egységes fejlődése daczára is a mi nemzetiségi túlzóink politikájában érezteti hatását, hanem azért is, mert aláassa a dualistikus államszervezet alapját, azt az elvet, hogy minálunk a magyaroké, Ausztriában a németeké legyen a suprematia. És ennek a hatásait érezhetjük az osztrák parlament viselkedésében, velünk szemben tanúsított ellenséges magatartásában is. Amint Ausztria nemzetiségei fokról-fokra nagyobb tért hódítanak, úgy tűnnek el nálók a dualismus őszinte barátjai s adják át helyüket a föderalismus apostolainak!

Lombroso és a büntettes-typus tana.

Írta: HELLER ERIK.

Eszméknék és kimagasló egyéniségeknek az emberiség vagy a tudomány haladására vonatkozó értékét csak hosszú idővel megjelenésük után lehet megítélni. Az a látszólagos mélyreható hatás, melyet egy-egy fölvetett gondolat közvetlenül nyilvánosságra jutása után előidéz, nem ritkán rövid idő múlva elenyészik anélkül, hogy az emberiség haladásához hozzájárult, vagy a tudomány fejlődésének új irányt adott volna, és olyan tüneményes egyéniségek, kik eszméikkel az egész művelt világ közvéleményét ideig-óráig lázban tartották, a történelem szemüvegén át nézve sokkal csekélyebb értékűek, mint a culturának az a sok névtelen napszámosa, ki nem ugyan egyéniségével, de idegen eszmék megvalósításának előmozdításával az emberiség jólétét és eszményeinek beteljesedését elősegítette.

Ebből a gondolatból kiindulva kell CESARE LOMBROSO-nak és az olyan sokat meghányt és vetett büntettes-typus tanának jelentőségét is megítélnünk. Mert immár 33 éve annak, hogy alapvető munkája: a »L'uomo delinquente« első kiadásában napvilágot látott és a benne fölvetett gondolatok, melyek az első pillanattól kezdve nagy feltűnést keltettek, még mai napig sem veszítették el actualitásukat. Sőt mi több, egész új, addig nem is sejtett tudományszakoknak: a criminálanthropológiának, a criminológiának és a criminálsociológiának adtak életet.

De a LOMBROSO-féle tanokat éppen az jellemzi legjobban, hogy ma éppen olyan actualisak, mint első megjelenésükkor,

mert ez azt jelenti, hogy való értékük iránt a tudományos világ több, mint három évtizedre terjedő megvitatás után sem tudott megállapodásra jutni. Manapság is sok híve van LOMBROSO-nak s ezek a criminalanthropológiát rendszerbe is foglalták, de a criminalanthropologia törvényeiről még ma sem beszélhetünk.

Ma is egy még forrongásban levő új ismeretággal állunk szemközt, melynek értéke annyival is bizonytalanabb, mert még szintén nem egészen kiépített talajra rakták le alapköveit.

Mert a LOMBROSO-féle tan számára már elő volt készítve a talaj. Nem azok által a kísérletek által, amelyekkel egyesek, így GALL, a phrenologia megalapítója, LAVATER, valamint LOMBROSO kortársa, BENEDIKT, még az ó-korból reánk maradt azt a gondolatot, hogy az egyén jellemvonásai a testalkattal és kivált az arcvonásokkal összefüggésben vannak, a tudomány számára kiaknázni törekedett, hanem az által a pozitivistikus irány által, mely az emberrel természettudományi alapon kezdett foglalkozni s a biológiát megteremtve, a testi és szellemi átöröklés, a természetes kiválogatódás tanát hirdette. Kétségtelen, hogy ezek a tanok, kapcsolatban az emberi cselekedetekben a természeti jelenségekhez hasonlóan megnyilatkozó törvényszerűséget hirdető (deterministikus) elméletekkel együtt képezik LOMBROSO tanításának, a büntettes-typus tanának alapjait.

A LOMBROSO-féle büntettes-typus lényegét ugyanis bizonyos testalkati vonások képezik, melyek, mint a normális testalkati vonásoktól eltérők, rendellenességek gyanánt jelentkeznek. A testalkati rendellenességek, úgy mint a többiek között: a hátra eső homlok, elálló fülek, nagy álkapocs, mandulametszésű szemek, a fej hátsó részén levő gödröcske, dús hajzat és gyér szakái, a rendesenél hosszabb karok, a test rendellenes nagysága és súlya bizonyos sajátos lelki vonásokkal, jelesül: részvéthiány, tunyaság, hiúság, állhatatlanság, babonákban való hit, valamint egyes functionális zavarok: érzéketlenség a fájdalom iránt, vagy a villanyos áram iránt, a rendesenél nagyobb fogékonyság az időjárás változásainak megérezése és a magneticus hatások iránt, gyakori balkezesség stb. kapcsolatosak. Ezek a boncztoni és lélektani vonások az elfajulás következményei és ezek teszik az egyént a bűncselekmé-

nyekre hajlandókká, akaratát a bűncselekmények elkövetésére valósággal determinálják. A rendellenes vonások atavisticus jelenségek és ez okból azonos a büntettes-typus az ősember és a vadember typusával. Azt az okot, mely a degeneratiót létrehozza, LOMBROSO – mint ezt először főművének 3. kiadásában fejti ki – az epilepsiában, mint a fejlődést hátráltató tényezőben, vélte megtalálni.

Hogy LOMBROSO a büntettest elmebetegnek tartotta volna, az félreértés. Ennek a félreértésnek egyrészt az a magyarázata, hogy a »L'uomo delinquente« egy későbbi kiadásában a büntetési elmebetegségben szenvedőket is a büntettes-typus körébe vonja, másrészt pedig az, hogy a született büntettest, mint akire a büntetési typust később korlátozta, félelmebetegnek (mattoid) nevezi. Holott LOMBROSO a büntettes és az elmebeteg közti különbségeket maga is hangoztatja és a »félelmebeteg« elnevezés csak a büntetési hajlandóság és az elmebetegség közti hasonlóságot kívánja kifejezésre juttatni. Hogy a LOMBROSO által elvetett mag milyen termékeny talajra hullott, azt legjobban az a buzgalom bizonyítja, amelylyel a büntetteseken végzett méréseket és egyéb észleleteket a LOMBROSO által megkezdett irányban számos honfitársa folytatta s melylyel ezek adatot adatra halmozva, LOMBROSO állításait megerősítve látták. De az új tanítás hatása nemcsak abban nyilvánult, hogy szülőországában oly gyorsan követőkre talált és valósággal új iskolát teremtett, hanem abban a nagy megdöbbenésben is, mely a belőle levont következtetések folytán keletkezett nyomában. Mert akár elmebeteg, akár dégénérait ősembert látunk a büntettesben, a büntetőjogi felelősség kérdése vele szemben egészen más szempontok szerint igazodik, mint a teljes erkölcsi beszámítás alá cső egyénnel szemben. A felelősség kérdésének megváltozása pedig az elmebeteggel szemben a társadalom főmáradásához nélkülözhetetlen büntetés jogosulatlanságát jelenti és a dégénérait szörnyszülöttekkel szemben is olyan eszközöket tesz megengedhetőkké, sőt szükségesekké, melyek a büntetésnek a classicus büntetőjogi iskola által megteremtett fogalmával merőben ellenkeznek. Igen érthető tehát az az ellenáramlat, mely a felforgatással fenyegető tanítást minden ízében megczáfolni törekedett.

A LOMBROSO-féle tan első conceptiójának fogyatkozásai különben elég nyilvánvalók Gyöngéje volt mindenekelett az, hogy egyszerűen csak büntetésekről, bűncselekményekről v beszélt, holott igen sok bűncselekménynél nyilvánvaló, hogy a tettes nem valami abnormis hajlamból, hanem egyszerűen bizonyos körülményektől (például nyomortól) indítatva követte el azt, egyes bűncselekményeket pedig jellembeli sajátságokkal összefüggésbe hozni merő képtelenség. Ellenvetésül felhozták továbbá azt is, hogy azok a stigmák, melyek LOMBROSO szerint a büntettes-typus sajátságai, igen gyakran a legbecsületesebb embereknél is feltalálhatók. Azzal a hypothesissei szemben pedig, hogy a büntettes-typus ugyanaz, mint a vadember typusa, a természeti népeket illető azokra a kutatósokra utaltak, melyek szerint a vadak között is vannak becsületes és jóindulatú egyének. Ugyanez az ellenvetés az ősember és a büntettes-typusának azonosítására is vonatkozik, amihez még az is járul, hogy az ősember és vadember typusának azonossága is bebizonyításra szorul.

LOMBROSO tanításának értékét egyébként csak úgy ítélni lehetjük meg, ha a LOMBROSO követői által tovább fejlesztett alakjában vesszük szemügyre és figyelemmel kísérjük mindazoknak a véleményeit, a kik a problémával foglalkoztak.

Hogy egy olyan tanítás, mely a bűncselekményi hajlandóságot az egyéniséggel hozza összefüggésbe, nem veheti át egyszerűen a jogászoktól a bűncselekmény fogalmát, hanem azt a tételes jogtól függetlenül, magának kell megalkotni, azzal LOMBROSO hívei csakhamar tisztába jöttek. LOMBROSO legkiválóbb követőinek egyike: GAROFALO volt az első, ki a bűncselekménynek a jogászok által elfogadott értelmétől független, a criminalanthropologia céljainak megfelelő meghatározást törekedett adni. Abból indulva ki, hogy a bűncselekmények köre a különféle korszakok és különféle népek tételes jogaiban más és más, s hogy az az alaki critérium: a büntetőjogi sanctio, mely valamely cselekményt jogi szempontból bűncselekménnyé tesz, a jogtudományon kívül eső tudományos kutatás alapjául nem szolgálhat, a bűncselekményt önállósítja a jogtudománytól és a jogi értelemben vett bűncselekménnyel szemben felállítja a természetes bűncselekmény fogalmát. Ezt az új fogalom meghatározást az erkölcsi

érzületre alapítja és azokat a cselekményeket nevezi bűncselekményeknek, melyekben a két altruistikus alapérzés: a könyörületesség (pietà) és a jóra való hajlandóság (probità) hiánya nyilvánul. Ez által nemcsak olyan fogalmat nyert, melyre a tételes jog önkény szerűségeitől függetlenül tudományos tételek alapíthatók, hanem amely egyúttal az atavizmus hypothesisének is némi magyarázatot szolgáltatott, mert az ősemberben az altruistikus érzület kétségtelenül kevésbé volt kifejlődve, mint a culturemberben és így az elemi erkölcsi érzésekben való fogyatékoság az ősembernek és a büntettes-typushoz tartozó embernek közös vonásaként tűnik fel.

De a természetes bűncselekmény fogalmának felállítása a büntettes fogalmát is módosítja, vagy legalább az elmélet továbbképzésének céljaira szabatosabban határozza meg. GAROFALO ugyanis nem azt állítja, hogy egyes elvontan gondolt cselekmények (ölés, lopás stb.) nélkülözik az elemi erkölcsi érzéseket, hanem azt, hogy egyes konkrét tettekben (pl. nyereségvágyból véghezvitt ölés, lopás) a kérdéses érzések hiánya nyilatkozik meg. A criminalanthropologia szempontjából tehát csak az a büntettes, akinek tettéből a könyörületesség vagy jóra való hajlandóság hiányára lehet következtetni. Szóval a természetes bűncselekmény fogalmával a büntettesnek a tételes jogtól függetlenül fogalma felel meg.

A bűncselekménynek pusztán két érzésre való visszavezetése talán nem tökéletes, mert – mint már erre ENRICO FERRI rámutatott – egyes altruistikus érzéseket (a szemérem-érzet, a vallásosság tiszteletbentartása, a hazaszeretet stb.), melyeknek megsértése kétségtelenül nemcsak jogi szempontból delictuosus jellegű, figyelmen kívül hagy. Mégis az által, hogy GAROFALO a bűncselekmény belső tartalmát meghatározza, a criminalanthropologiai kutatások tárgyát képező egyének körét is megjelöli.

A természetes bűncselekmény tanának folyománya az is, hogy maga LOMBROSO elméletének továbbfejlesztése folyamán a tulajdonképeni büntettet az albüntettestől (criminaloid) megkülönbözteti. Az utóbbiakhoz a gondatlanságból okozott bűncselekmények elkövetőit, továbbá azokat sorolja, kik anélkül, hogy a társadalomnak tulajdonképeni kárt okoznának, olyan tetteket követnek el, melyeket a törvény, a közvéle-

meny, vagy az uralkodó előítélet folytán bűncselekményeknek minősít.

Végül a büntettes és elmebeteg egymáshoz való viszonya is jobban tisztázódik a természetes bűncselekmény tanával. A kettő közötti különbséget GAROFALO LOMBROSO-nál sokkal élesebben kidomborítja, különösen annak hangsúlyozása által, hogy a büntettes a tettét bizonyos előnyök elérése végett viszi véghez, holott az elmebeteg cselekvését egyáltalán nem is lehet indokokra visszavezetni. Ezért az altruistikus érzések hiányának kiemelésével az elmebeteg büntettesek (különösen a monomanok) is önként kiválnak a tulajdonképeni büntettesek közül.

A tulajdonképeni és nem tulajdonképeni büntettes megkülönböztetése vezetett azután a büntettesek osztályozásához, így FERRI a büntetteseket öt osztályba sorozta, és megkülönböztet elmebeteg, született, szokásszerű, alkalmi és szenvedélyben cselekvő büntetteseket. Ezen felosztás által, melyet LOMBROSO teljesen magáévá tett, a büntettes-typus a büntetteseknek csak bizonyos csoportjára és pedig a született büntettesekre korlátozódik.

Legtöbb vitára azonban az a kérdés szolgáltatott okot, hogy ha egyáltalán van büntestestypus, úgy mi annak a lényege, vagyis melyek azok a tényezők, melyek a tipikus vonásokkal bíró egyéneket összetartozandókká teszik.

LOMBROSO szerint a büntettes-typushoz tartozó egyének összetartozandóságát a degenerációban kell keresni. Minthogy pedig ez szerinte olyan vonásokat hoz létre, amilyenek a természeti népeknél, tehát bizonyos emberfajoknál észlelhetők, a büntettes-typus egy sorba állítandó a fajbeli typussal és épp úgy, mint az, az átöröklődés törvényének megfelelően apáról fiúra száll. LOMBROSO-nál tehát a született büntettes az emberi fajnak külön változataként, a homo delinquens a homo sapiens válfajaként jelentkezik, melyet egyetlen természeti tényező: a végső vonalban az epilepsiára visszavezethető degeneratio hoz létre.

Azokból a különbségekből kiindulva, melyeket szerinte a büntettes és a vadember, illetve az ehhez hasonlónak gondolt ősember között, a köztük vont párhuzam alapján találni lehet, TARDE GABRIEL ellentétbe helyezkedik LOMBROSO-nak a

büntettes-typus mibenlétére vonatkozó felfogásával. A bűncselekményt a többi társadalmi jelenséggel egy sorba állítva, abból indul ki, hogy az az emberi szellem nyilvánulásának nem egyetlen olyan jelensége, amely a jellemmel, a tehetségekkel, a bizonyos cselekményekhez megkívántató hajlandósággal függőségi viszonyban áll. A született költő, született művész fogalma él a köztudatban. E tudat a költői vagy művészi alkotásokra való rátermettségnek – mondhatni – elemi erővel, sőt kedvezőtlen körülmények ellenére való megnyilatkozására vezethető vissza. Ha a másféle működésekre való rátermettség nem is ily szembeötlő, úgy az nem zárja ki, hogy az egyéniségben annak is meglegyenek a maga, bár nehezebben kifürkészhető előfeltételei. Ha LOMBROSO a büntetéseken nemcsak lélektani sajátságokat, hanem boncztoni rendellenességeket is észlelt, úgy éppenséggel nem lehetetlen, hogy a hivatásukban kiváló bírácoknak, ügyvédeknek, munkásoknak, zenészeknek stb.-nek is jellemző az átlagos súlya, koponyatérfogata, vagy hogy rajtuk valami boncztoni, élettani vagy lélektani rendellenesség volna észlelhető. Sőt TARDE valószínűnek is tartja, hogy ha bizonyos hivatáshoz tartozó egyéneken a LOMBROSO-félékhez hasonló irányú kutatásokat végeznének, azok ily féle eredményeket hoznának napvilágra.

A TARDE-féle büntettes-typus tehát nem hasonnemű a typusnak azzal az értelmével, amely szerint az az egy emberfajhoz tartozó egyének jellemző vonásainak összességét jelenti, hanem az ily értelemben vett typusokat keresztezi. TARDE a büntettes-typust foglalkozásbeli typusnak (type professionnel) nevezi. Ezt azonban nem szabad félreérteni. Az elnevezés ugyanis látszólag arra utal, hogy a typusnak jellemző sajátosságait a foglalkozással járó körülmények, a környezet, melyben az egyén állandóan tartózkodik, fejlesztik ki. Holott a TARDE-féle type professionnelnek, mint az a már kifejtettekből kitűnik, más az értelme. A type professionnel sajátosságai az illető foglalkozást űző nem minden egyénben vannak meg, hanem csak abban, aki az illető foglalkozásra különös rátermettséggel bír. A büntettes-typusnak LOMBROSO által észlelt ismérveit TARDE sem tagadja és azt is elismeri, hogy azok létrejövetelénél az atavizmusnak is lehet szerepe, de azt a büntettes typus megmagyarázására nem tartja elegendőnek.

A TARDE-féle büntettes-typus tehát legfőképp abban különbözik a LOMBROSO-félétől, hogy annak kialakulását nem vezeti vissza egy tényezőre, miként LOMBROSO az atavismusra, hanem a legkülönbözőbb tényezőkre. Hogy melyek ezek a tényezők, azt egyébként lényegesnek nem tartja, azokat tovább nem is kutatja.

Az a felfogás, hogy a büntettes-typus létrejövetelét az egyén környezetét alkotó tényezők egész halmaza okozza, a; typus létezését elfogadó tudósok között szintén talált képviselőre TOPINARD-nak, a jeles anthropologusnak, személyében. Szerinte a büntettes-typus az életviszonyok behatása folytán alakul ki s így jellegzetes vonásai szerettek, nem úgy, mint a családi és fajbeli, természetes typusokéi, melyek velünk születnek. A büntettes-typus, úgymint minden más socialis typus, a természetes typusokkal, mint elsődlegességekkel szemben, mint másodlagos typus jelentkezik, mely nem éli túl az egyedet, hanem csak esetleg, ha t. i. kialakulásának feltételei megvannak, megismétlődik. A büntettes-typus ily felfogása azonban a LOMBROSO-féle tannak teljes elvetését foglalja magában, mert annak lényege éppen az, hogy a tipikus vonások az egyénnel veleszületnek, akárcsak a családi és fajbeli vonások.

Ahogy végül a LOMBROSO tanai nyomán megindult eszmeáramlat továbbfejlesztőinek legjelesbbike: ENRICO FERRI a büntettes-typus mibenlétét felfogja, az lényegileg azonos magának LOMBROSO-nak felfogásával, csak a tudományos vitában megedződve, sokkal tisztultabb és olyan, mely az eredeti conceptio ellen felhozott érvekkel szemben inkább állhat helyt. FERRI kiinduló pontját azok az atavistikus, degeneratiós és pathologikus anomáliák (stigmák) képezik, melyek egyes egyéneken megállapíthatók. Ezeknek a stigmáknak összessége: a büntettes-typus. Ámde a typus szó nem olyant jelent, ami a valóságban is létezik, hanem elvont fogalom. A minthogy nincs olyan egyén, amely valamely faji vagy nemzeti typus összes vonásait megtestesíti, úgy nem is hoz létre a természet olyan egyént, aki a büntettes-typus összes vonásait magán viselné. De igenis vannak egyének, akiknél a büntettest stigmák jelentősebb számban észlelhetők, mint az ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozó és ugyanazon fajból

származó más egyéneknél. A büntetési stigmák sokasága az azokkal terhelt egyénben valóságos büntetési praedisposíciót eredményez. Született büntettről tehát épp úgy lehet beszélni, mint ahogy oly egyént, kit bizonyos szervi sajátságok a tüdővészre tesznek hajlandóvá, született tuberkulotikusnak lehetne nevezni. A büntettr-typusnak ily módon felfogása az elméletet gyakorlati következményeiben sokkal elfogadhatóbbá teszi. Hogy a legjóravalóbb egyéneknél is olyan anomáliát állapíthatunk meg, ami a büntettr-typus jellemző sajátságai közé tartozik, az még távolról sem jelenti azt, hogy a büntettr-typus létezését vitató tan tarthatatlan, hanem csak azt, hogy az illető egyéne bizonyos degenerációs jelenség észlelhető, a degeneráció azonban nem olyan fokú, hogy azzal a büntettr praedisposíció is egybe volna kötve. De még ha a degenerációs jelenségek olyan mérvben volnának is meg, hogy az illető egyénben büntettr praedisposíciót teremtenek, még az esetben sem volna az ilyen egyén szükségképpen a büntettrsek közé sorolandó. A miként ugyanis a szervezeténél fogva tüdővészre hajlamosított egyén olyan szerencsés körülmények között élheti le életét, hogy a tuberkulózistól élete végéig mentes marad, úgy a büntettr habitussal bíró egyénnek is kedvezhetnek életkörülményei annyira, hogy a büntettr-törvénykönyvvel élete végéig nem jön összeütközésbe.

Hiszen hogy a társadalmi tényezők, a legkülönbébb életviszonyok nincsenek hatás nélkül az egyéne, azt LOMBROSO nem állította. Külön műben (német fordításban: Ursachen und Bekämpfung des Verbrechens) részletesen foglalkozik az éghajlat, a földrajzi fekvés, a termékenység viszonyok, a műveltség, a vallás, a sajtó stb. befolyásával a criminalitásra. Ezeknek a tényezőknek azonban nem a született büntettrsekre, hanem csak az egyéb büntettr fajokhoz tartozó egyénekre vonatkozólag tulajdonít a criminalitást csökkentő, vagy tápláló befolyást, a született büntettrsekre pedig legfeljebb csak azok a tételei vonatkoztathatók, melyekben a criminalitásnak a külső tényezők folytán való átalakulásával foglalkozik.

Ha mindezek után azokat az eredményeket akarjuk megállapítani, amelyek a criminalanthropológiának pro és contra megvitatásából leszűrhetők, úgy a kérdés mai állásáról a következő képet nyerjük. Azt a tételt, hogy a büntettr ember a

nem büntettes embertől eltérő, külsőleg felismerhető sajátosságokkal bíró lény, LOMBROSO-nak és híveinek nem sikerült bebizonyítani. Azok az adatok, melyekkel a criminalanthropologia a büntettes-typus létezését támogatja, elég számosak ugyan arra, hogy a tudomány ne térjen egyszerűen napirendre e probléma fölött. Amíg azonban azt az összefüggést, mely a degeneratio és a criminalitás között állítólag fennáll, bebizonyítani és annak alapját megmagyarázni nem sikerült, addig annál kevésbé lehet szó arról, hogy azokat az anomáliákat ismerjük, melyekről a büntettes fölismerhető. A degeneratio és criminalitás közti összefüggés bebizonyítására legkevesbé alkalmas a büntettes és az ős-, illetve vadember azonosságának föltevése, mert a criminalitás és az ős-, illetve vadembernek állapota éppen nem fedi egymást. Ami pedig magukat a büntetési anomáliákat illeti, még ha fel is tesszük, hogy a criminalitás és degeneratio közt valóban összefüggés van, akkor is csak azokat az anomáliákat vehetjük figyelembe, melyek kétségtelenül degeneratióra vezethetők vissza. És ezek kiválogatásánál sem lehetünk elég óvatosak. De igen megbízhatatlanok azok a feltevések is, melyek a lelki életnek az egyénnel állítólag veleszületett bizonyos megnyilatkozásai és a criminalitás közötti összefüggésre vonatkoznak. Így LOMBROSO és GAROFALO a tetoválás szokását is a született büntettes veleszületett sajátosságai közé sorolják, ma azonban igen alapos kételyek merültek föl ezen álláspont ellen, sőt mondhatni, hogy sikerült is már kimutatni, hogy a tetovált büntettesek nagy száma csupán onnan ered, hogy azokban az alacsony műveltségi fokon álló néposztályokban, melyekből az elítéltek zöme kikerül, a tetoválás szokása igen elterjedt és hogy ezekben a néprétegekben a fedhetetlen egyéneknél a tetováltak aránya semmivel sem kisebb, mint az elítélteknél. Hasonlóképpen az úgy nevezett tolvajnyelv is, melynek a criminalanthropologusok szerint a született büntettség symptomái között lényeges szerepe van, inkább magyarázható meg azzal, hogy a büntettesnek a napvilágot kerülő mestersége bizonyos mások által meg nem értett kifejezések használatát teszi szükségessé és semmivel sem különösebb, semmiben sem megmagyarázhatatlanabb akármelyik másik műnyelvénél, melyet többé kevésbé minden foglalkozási ág kifejleszt és akár-

melyik jargonál, mely az egyforma életviszonyok közt levők között kifejlődik.

LOMBROSO tana nem egyéb, mint annak a tételnek, hogy az emberi physikum és az ember cselekményei között bizonyos törvényszerű összefüggés van, a cselekmények bizonyos csoportjára való alkalmazása. A törvényszerűséget azonban LOMBROSO-nak és híveinek az ősember és a büntettes közt vont párhuzam által nem sikerült bebizonyítani. De nem sikerült bizonyítaniok azt az állításukat sem, hogy a született büntettes criminalitásának feltételei egyedül a veleszületett anomáliákban rejlenek, melyeknek befolyása a személyiségén kívül eső körülmények által nem módosítható. Sőt a FERRI által képviselt az az álláspont, mely szerint a társadalmi tényezőknek a criminalitásra van befolyásuk, sokkal inkább számíthat követőkre, mert a társadalmi tényezők egy emberi cselekményre sem maradhatnak befolyás nélkül és mert, miként ezt FERRI helyesen emeli ki, a bűncselekmény társadalmi jelenség, melynek, ha összefüggésben is áll bizonyos természeti törvényekkel (átöröklés, degeneratio), megvannak a saját társadalmi törvényei. Ha tehát vannak is criminalitást létrehozó anomáliák, úgy ahhoz, hogy a lappangó criminalitás felszínre kerüljön, társadalmi tényezők közreműködésére van szükség.

Ezt az utóbbi gondolatot egyik-másik criminalanthropologusnál, így ANGIOLELLA-nál meg is találhatjuk, ki egyik dolgozatában a bűncselekmény egyenértékeivel (equivalenti della criminalità) foglalkozik, melyek bizonyos olyan hajlamoknak a criminalitás területén kívül eső megnyilatkozásait jelentik, melyek az illető egyént kedvezőtlenebb életviszonyok között feltartóztatathatlanul a criminalitás lejtőjére sodorták volna. De ugyanennek az eszmének adott kifejezést TARDE is, midőn a büntettes-typusról írt fejtegetését azzal a végső következtetéssel fejezi be, hogy – az ő kifejezésével élve – »a bűnözés méreganyaga« nemcsak enyhíthető, hanem át is alakítható, annyira, hogy a legsúlyosabb bűncselekményeket előidéző hajlandóságokból a társadalomra nézve termékenyítő erők lesznek s ekként a méreganyag »hasznos erjesztő szer«-ré válik.

Egyébiránt »született büntettesek« a LOMBROSO-féle értelemben, vagyis a criminalitást létrehozó degeneratióval terhelt embertyyus megtestesítői, a bűncselekményeknek csak igen

csekély részénél képzelhetők. A bűncselekmény fogalma alá ugyanis a legkülönfélébb emberi cselekvőségek tartoznak, melyekben az egyetlen közös vonás az, hogy ellenkeznek a társadalom céljaival, azaz társadalomellenesek. A szervezetnek olyan sajátossága pedig, amely az összes (tudományos szempontból tekintetbe vehető) bűncselekményekre való hajlandóságot megmagyarázná, nincs. Mert azok a kalandosoknak mondható hypothesisek, melyek a criminalitást, mint MARRO, a központi idegrendszer hiányos tápláltságára, vagy mint VACCARO, a jogi alkalmazodási képesség hiányára vezetik vissza, tudományos értékre számot sem tarthatnak. A bűncselekményeknek igen nagy része tehát semmiképpen nem vezethető vissza a degenerációra, illetve az abból származó szervezeti anomáliákra. Lehet, hogy ezek a cselekmények más mindenféle szervezeti sajátosságokkal vannak összefüggésben, hogy tehát, miként az a büntettes-typusnak TARDE által adott magyarázatából következik, vannak pl. a politikai bűncselekményekre, vagy akár a rágalmazásra szervezeti sajátosságaiknál fogva kiváltképpen rátermett egyének, de az ilyenféle állítás bizonyítására mindenekelőtt az arra vonatkozó kutatások hiányzanak.

Mindamellett a criminalanthropológiai irány jelentőségét nem szabad kicsinyelni.

Megbecsülhetetlen érdeme mindenekelőtt az, hogy a bűncselekményt kiragadta a jogászság kizárólagos hatalmi köréből és annak megítélésénél beleszólást adott a természettudománynak és a sociológiának és megszüntette azt az egyoldalúságot, mely a tisztán jogászilag kezelt büntető igazságszolgáltatásban nyilvánult és abban jutott kifejezésre, hogy a bűncselekményeket a büntettes egyéniségétől abstrahált cselekményeknek tekintette. Hogy ennek a változásnak mi a jelentősége, az leginkább a büntetteseknek a criminalanthropologusok által adott osztályozásában nyilatkozik meg. Már magában véve az elmebeteg büntettesek kirekesztése az általános büntetőjogi felelősség elveiből nagy haladás, de még nagyobb fontossággal bír a javíthatatlan, a szokásszerű, az alkalmi büntettesek és a szenvedélyből bűnbeesők csoportjának egymástól elkülönítése, miből a velők szemben követendő bánásmód teljes különbözősége folyik.

Vessünk ezek után még egy pillantást a criminalanthropologia tanításai által megkívánt büntetési rendszerre.

Hiszen az új tanok épen amiatt okozták a legnagyobb megdöbbenést, mert látszólag nem csekélyebb dolgot jelentettek, mint azt, hogy ha a köztudatba átmennek, a büntetőjogot mindenestől romba döntik és a társadalmat a criminalitással szemben védelem nélkül hagyják. Ez a félelem azonban nemcsak túlzottnak bizonyult, de éppen az új iskola az, melynek főtörekvése, hogy a társadalmat a büntettekkel szemben az eddiginél hathatósabb védelemben részesítse, amit az által törekszik elérni, hogy az eddigi egységes megtorló rendszer helyett minden büntetettel szemben a megfelelő eszközökhöz nyúl.

Igaz ugyan, hogy a született büntettes a lombrosiánus tanok szerint beszámíthatatlan és ez az a tétel, amiből azt a következtetést vonták le, hogy felelősségre nem vonható, tehát nem büntethető. A classikus iskola büntetési fogalmával: a legszigorúbban értelmezett megtorló büntetéssel a »született büntettes«-nél nem is sokra mehetünk. A criminalanthropologiai iskola azonban a büntetés fogalmát is tanításának megfelelően átalakította, vagy, ha úgy tetszik, azt teljesen más fogalommal pótolta, amennyiben az erkölcsi felelősségen alapuló megtorló büntetés helyébe a büntettesnek a társadalomra nézve veszélyes voltából folyólag a társadalmi védekezés fogalmát tette, a társadalomnak veszélyes elemeivel szemben való védekezés jogalapjául pedig a természet rendjére hivatkozott, melyben az egyedeknek egymás ellen a létért folytatott küzdelme az alkalmazkodási képességgel nem bíró egyedeket egyszerűen kiküszöböli.

A társadalmi veszélyesség és ezzel szemben a társadalmi védekezés szüksége azonban a criminalanthropologusok tanítását ismét sötét színben tünteti föl, mert az individualitást teljes elnyomással fenyegeti és vele szemben az erkölcsi felelősségből folyó megtorlási eszközökön messze túlterjedő, felelősségével arányban nem álló védekezést tesz megengedhetővé. Hiszen ha azt a tételt, hogy a született büntettest anomáliáiról föl lehet ismerni, egészen komolyan veszszük, valóban oda kell jutnunk, hogy nemcsak bünbeesésekor, hanem mihelyt stigmiáiból a »diagnostist« megcsináltuk, azaz veszélyességét

megállapítottuk, tőle a társadalmat meg kell szabadítani. A dolog azonban úgy áll, hogy a criminalanthropologusok az ilyen diagnosis megállapítására nem érzik magukat elég erőseknek, s ekként ilyen szélső következtetést tanításaikból le nem vonnak. Ekként a született büntettes a criminalanthropologusok előtt is eddigelé csak elméletben létezik; a valóságban a társadalmi védekezés elvét nem viszik annyira keresztül, hogy az asocialis dégenérait elemeket gyökerükben elnyomnák, hanem megállapodnak a javíthatatlanoknak látszó büntettek ellen alkalmazandó különös rendszabályoknál és a kiküszöbölést (esetleg halálbüntetéssel) csak a tetteikkel javíthatatlanoknak bizonyult egyénekkel szemben alkalmazzák.

Ha hozzáveszszük ehhez még azt, hogy csak a született és az elmebeteg büntettek azok, akiket a criminalanthropologiai irány beszámíthatatlanoknak tart, akkor érthetővé lesz, hogy az a büntetőjogot nem dobta mindenestül sutba, hanem csak az eddigtől eltérő, új irányelveken alapuló repressionalis rendszert alkotott meg. Ennek a rendszernek az irányait már az a megjelölés is jellemzi, melyet annak elnevezéseként a criminalanthropologusoknál olvashatunk, midőn ők a büntettek therapeutikájáról beszélnek. A cselekmény súlya és a büntetés mértéke összemérhetetlenek. Arról az eszményről tehát, hogy a büntetés arányban legyen az elkövetett tett súlyával, le kell mondanunk. Ha pedig nem a tett súlya, hanem a tettes veszélyessége az irányadó, úgy egy előre meghatározott büntetési mérték kiszabása annyit jelentene, mint előre megszabni a gyógyszer mennyiségét, melyre a betegnek egészsége helyreállítása végett szüksége van. Így jutnak el a criminalanthropologusok a határozatlan tartamú szabadságbüntetések követeléséhez és azokhoz a rendszabályokhoz, melyeket azzal lehet legjobban jellemezni, hogy a büntetési rendszer súlyát a büntetés végrehajtására helyezik át és nem elégszenek meg azzal, hogy az elítéltet szabadságától megfoszszák, hanem a büntetést arra kívánják felhasználni, hogy az elítélt egyéniségét teljesen átalakítsák.

A büntettek osztályozásából folyó különböző bánásmódnak megfelelnek a különböző repressionalis eszközök. Így mindenekelőtt az elmebeteg büntettekre nézve azoknak külön e célra rendelt elmeegógyintézetekben való elhelyezését

ajánlják. A javíthatatlan büntetettek tekintetében nem idegenkednek a kiküszöbölés legszélsőbb módjától: a halálbüntetéstől sem de csak a tettesnek alapos, a tudomány követelményeinek megfelelő megvizsgálása után és civilisait államhoz méltóbb, bár fényűzésnek nevezhető kiküszöbölési módnak tartják a javíthatatlanoknak távol eső gyarmatokba való deportálását. A szokásszerű büntetésekre a javíthatatlanokkal szemben követetteknél enyhébb rendszabályokat: súlyos, előre meg nem határozott tartamú szabadságbüntetéseket, kényszermunkát tartanak helyén valónak. Az alkalmi büntetéseknél meglegszenek a föltételes elítéléssel, próbára bocsátással, súlyos pénzbüntetésekkel és az okozott kárnak esetleg munka útján megtérítésére való kötelezéssel. Végül a szenvedély-büntetéseket egyáltalában nem tartják elítélhetőknak, s azoktól csak az általuk okozott kár megtérítését követelik.

Ezeket a represszionális elveket a bűncselekmények megelőzését célzó rendszabályok egészítik ki, melyeket FERRI a büntetés pótszerei (sostitutivi penali) elnevezése alatt foglal össze. Ezek között szerepelnek: a büntetés elől való menekülés megnehezítése a nyomozás technikájának tökéletesbítése által, az alkohol elleni küzdelem, a züllött gyermekek pártfogása és általában mindazoknak a gazdasági, politikai és valláserkölcsei eszközöknek alkalmazása, melyek a criminalitás apasztására alkalmasak.

A criminalanthropologiai iskola tehát végt edményben nagyjából ugyanazokhoz a reform követelményekhez jut el, melyekre a criminalanthropologiai tanok alapjait tagadó modern criminalisták is törekszenek. Ha ezek tagadnak is minden közösséget a positiv iskolával, és ha más csapáson haladva is jutottak el ugyanazon reformkövetelésekhez, mégis nyilvánvaló, hogy annak eszméi nem maradhattak rájuk hatás nélkül és hogy a büntetési rendszerben napjainkban végbe menő forrongás keletkezésében a positiv iránynak nagy része van.

Ezért a büntetőjog történetében LOMBROSO neve mindig előkelő helyet fog elfoglalni, mert a büntettes egyéniségének előtérbe helyezésével és a classikus iskola büntetési rendszere hatálytalanságának feltárással a büntető igazságszolgáltatást addigi útjától teljesen eltérítette.

Hogy az elmélet terén mik lesznek azok az eredmények, melyek a LOMBROSO által megindított eszmeáramlatokból le fognak szűrődni, most még nem tudhatjuk. Bizonyos az, hogy LOMBROSONAK az a merész kísérlete, melylyel a szervezet és a lelkület közötti rejtélyes összefüggéseket akarta kifürkészni, nem sikerült, a természet műhelyébe bevilágítani nem tudott és ezeknek az összefüggéseknek a kikutatása nem is biztat valami fényes reményekkel. Sokkal többet érhet el az az irány, mely a társadalmi tényezőknek tulajdonít befolyást a kriminalitásra s mely a kriminalitás társadalmi okaival és azok megszüntetésének módjaival foglalkozik. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy ez az irány is a LOMBROSO által mozgásba hozott áramlatokkal van összefüggésben.

A malommunkások egészségügye és baleset elleni védelme.

Írta: PACH HENRIK

Alig van iparág, mely a malomiparral akár kora, akár társadalmi és közgazdasági jelentősége tekintetében vetélkedhetnék. S ez természetes is. Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy éppen a malomipar szolgáltatja örök idők óta az emberi háztartásban legfontosabb, sőt nélkülözhetetlen tápczikket: a lisztet s hogy a közlélezés és közegészségügy szintje első-sorban attól függ, vajjon olcsó vagy drága pénzen juthatnak a lisztfélékhez a nép alsóbb rétegei. És a malomipar eme nagy, socialis befolyása csak emelkedett az által, hogy az év-zredekén át üzemeiben dívott, kezdetleges berendezési formák és hajtóerők (szél, víz) helyébe legújabban, a technika való-ságos csodái, a helyhez vagy időjáráshoz nem kötött, hatalmas gőz- és villanyoserő léptek.

Hazánkban a malomipar már jó ideje a fejlettség leg-magasabb fokán áll; amint közfelfogás szerint is, a magyar gőzmalmok berendezés, termelőkéesség és az előállított ter-mékek finomsága tekintetében világhírnek örvendenek. A magyar malomipar*) fejlettségét és közgazdasági jelentőségét, min-dennél jobban igazolják azon számszerű adatok, melyek a kereskedelemügyi ministerium kiadásában »A magyar Szent

*) Félreértés elkerülése céljából megjegyezzük, hogy az alábbiakban, hacsak kifejezett említés nem történik, malom alatt, mindig a *gyári üzem* jellegével bitó gőzmalomtelepekre gondolunk, tehát az országban előforduló vízierővel hajtott malmok kizárásával.

Korona országai gyáriparának üzemi és munkásstatisztikája az 1906. évről« címmel, nemrégiben megjelent, tartalmas munkában idevágóan található. Ezek szerint a malomiparunknak 181 üzeme van, melyek csaknem mind a jelentékenyebb ipari telepek közé sorolandók. Nemcsak azért, mivel a bennük foglalkoztatott alkalmazottak létszáma (1.090 kereskedelmi, 153 műszaki *tisztviselő*, 231 *művezető* és 9.462 mindennemű munkás) és az általuk használt motorok munkabírása (326 motor 50.751 lóerővel) meglepően nagy, hanem mivel egyúttal a malmainkat alapító és fentartó vállalkozási forma is azok nagy közgazdasági szerepe mellett tanúskodik.

Az említett 181 telep közül 65-öt *részvénytársaság*, 62-öt pedig *közkereseti és betéti társaságok* alapítottak, illetve tartanak üzemben és az érdekelt részvénytársaságok összes alapítójából nem kevesebb, mint 53,157.402 korona van ezen malmokban befektetve.

Ha még hozzávesszük, hogy a Magyarországból külföldre szállított, összes kiviteli árú statisztikájában, mennyiség és érték tekintetében, évek óta éppen a lisztfélék állanak mindig első helyen; akkor joggal állítható, hogy nálunk a malomipar gyakorolja közgazdaságunk mérlegének alakulására a legnagyobb, sőt döntő befolyást. Ennek igazolására szolgáljanak a következő adatok, amelyekből kitűnik, hogy az

1904.	évben 7,193 653 métermázsa lisztet 199,458.000 korona értékben				
1905.	»	7,120.155	»	»	183,057.000 » »
1906.	»	7,908.651	»	»	185,793.000 » »
1907.	»	7,977.447	»	*	231,269.000 » »
1908.	»,	6,752.808	»	»	226,381.000 » »

szállítottak malmaink a külföldre.

De mivel úgy érezzük, hogy mindeme adatok, a honi malomiparban rejlő nagy anyagi erőket egyoldalúan, t. i. csak a vállalkozókhoz való vonatkozásaikban tüntetik fel, szükségesnek tartjuk még a malomipar és a társadalom egyéb tényezője közötti vonatkozásokra is röviden itt kitérni. Ezért mutatjuk be elsősorban azon ellenszolgáltatásokat, melyekben a hatalmas malomipar azokat részesíti, a kik éppen ezen hatalmas iparág felvirágoztatása érdekében, legjobb testi és lelki erőiket feláldozzák. Nézzük tehát az alkalmazott tisztviselők-

nek és munkásoknak fizetett *bér* nagyságát, valamint továbbá az ő jólétük érdekében létesített intézményeket is.

Az idevágó pontos adatok is a fentemlített »üzemi és munkásstatistikánkból származnak. Ezek szerint a magyar malomiparban alkalmazott

a	1.143	tisztviselő	összes évi	fizetése	3,179.977 K	(fejenkénti átl. 2.878 K)
	231	művezető	»	»	455.300 »	(» » 1.970 »)
b	747	munkás	»	heti	»	0—10 »
	1.857	»	»	»	»	10—14 »
	3.529	»	»	»	»	15—20 »
	2.621	»	»	»	»	21—30 »
	591	»	»	»	»	31—40 »
	207	»	»	»	»	41—50 »
	29	»	»	»	»	51—60 »
	37	»	»	»	»	61—70 »
	1	»	»	»	»	70 » több volt.

Emez adatokból kitűnik, hogy malom munkásainak zöme hetenkint tíz koronánál többet keres. Mindenesetre örvendetes jelenség, melynek értékét még nagyban növeli azon statisztikailag igazolt körülmény, hogy éppen a malomiparunkban meglepően nagy azon telepek száma, amelyek *egész éven* át megszakítás nélkül üzemben voltak s így munkásaiknak állandóan biztos keresetet nyújtottak. Ily egyhuzamban dolgozó telepünk 81 volt. De a 200-300 napon át, szüntelenül dolgozó üzemek száma is tekintélyes: 118. És mivel ezenfelül 108 malmunk a termelés sajátos természeténél fogva *éjjel* is üzemben volt s az ily módon üzemben töltött munkanapok száma 1906-ban már 27.204-re rúgott: nyugodtan állíthatjuk, hogy a malomipar állandóan több munkáskezet foglalkoztat, mint legtöbb iparágunk.

De ezzel még korántsem jutottunk végére malommunkásaink összes bevételeinek. Mert közelfekvő, hogy a lakás, fűtés, világítás, földhaszonélvezet, stb. címén nekik nyújtott, szolgáltatmányok is nagyban hozzájárulnak megélhetésük megkönnyítéséhez s így ezen szolgáltatmányok értéke is a készpénzben felvett bérösszeghez okvetlenül hozzá számítható. Idevágó adataink szerint 16 malmunk ingyenes hálótermeket, 31 malom ingyenes tüzelő anyagot (372 munkásnak), 22 malom pedig ingyenes világítóanyagot adott munkásainak.

Összegezve az eddig felhozottakat malomiparunk nagy társadalmi és közgazdasági szerepét teljesen bebizonyítottunk odaállíthatjuk s így csak annál nagyobb hála és elismerés illeti azon számos, buzgó honfitársunkat, kik élükön Széchenyi István gróffal még a múlt század elején, minden befolyásukat latba vetették, hogy nálunk is a busásan jövedelmező malomipar minél előbb meghosíttassék és felkaroltassék.

Amily kedvelt és nagyrabecsült a malomipar gazdáink és kereskedőink körében, éppoly hírhedt mindazok szemében, kik az ipari munkával járó egészségellenes koczkázatokat és veszedelmeket ismerik s ezért azoknak lehető megelőzését és elhárítását munkásvédelmi tekintetéből, komolyan követelik. Mert, mi tőrés tagadás benne, alig van még iparág, amelyben az egészségre ártalmas befolyások mindenféleségével oly gyakran találkozhatnánk, mint éppen a malomiparban. Mindama károsodás, mely az ipari telepek hiányos vagy czélszerűtlen építkezési és műszaki berendezéséből, a feldolgozandó termékek természetéből, kezeléséből, a túl hosszú munkaidőből s egyéb, az üzemmél járó, körülményből eredhet: éppen a malomiparban otthonos s benne fejt ki egészségellenes hatását. Ehhez járul, hogy míg egyfelől az iparfelügyelőink közismeretű túlelfoglaltsága miatt, éppen a malomipar legveszedelmesebb telepei, a kis vám őrlőmalmok hosszú időn át minden ellenőrzés nélkül szűkölködtek, addig másfelől az a súlyos helyzet, amelyben kis- és nagyiparunk egyaránt állandóan sínylődik, az ezen telepeken észlelhető rendellenességeken javítani kívánó közegeink beavatkozásának is korai határt szab. Súlyosbítja ezenfelül a helyzetet nálunk az a tapasztalati tény is, hogy kisebb malmaink zöme éppen az egészségügyi követelmények tekintetében czélszerűtlenül fejlődött, sokszor ötletszerűen átalakított vagy bővített s így azok hibás berendezésén, a birtokosok anyagi érdekeinek koczkáztatása nélkül, egyáltalán változtatni sem lehet.

Aki vidéki malmaink *építkezési* berendezését ismeri, az bizonyára nem csodálkozik azon, hogy a bennök alkalmazottak testi épsége állandóan veszélyeztetve van. Köztudomású is, hogy a molnárok adják törzsközönségét a *tüdő-*

hurutokban, tüdőlégdagban (emphysema) és tüdővészbén szenvedőknek és hogy ugyancsak az ő soraikból kerülnek ki az izom- és ízületi csúz miatti rokkantak és munkaképtelenek aránylag legnagyobb számban.

Oly jellemző és hű a kép, melyet vidéki malmainkról a *kolozsvári* iparfelügyelő 1904. évi jelentése nyújt, hogyannak szószerinti idézését itt mindenképp szükségesnek tartjuk. Azt írja az említett szakemberünk: »A legtöbb kis malom – hajtassék az bár víz-, gőz-, gáz- vagy bármi egyéb motorikus erő által – könnyű favázás és bedeszkázott épületben van elhelyezve. A deszkafalakon idő folytán a deszkák illesztésénél taghézagok támadnak. Egyes deszkák – főleg a legalsók – elkorhadnak, másokat a szomszédok feltüzelnek. Hogy az ilyen helyiség szél és hideg ellen semmi védelmet nem nyújt, az nyilvánvaló. A malomban járó kövek meleget fejlesztenek, mely a padlásnélküli épület szellős fedélzetén könnyen felszállhatván, helyébe a fahasadékokon tódul a hideg küllég, mi által a malomban állandóan veszedelmes lég vonatok vannak. Elképzelhető, hogy a molnárok, kik még gyakran a kerékházban jegelés vagy zsiliptatarozás közben át is nedvesednek, a hidegnek, a szélnek és léghuzatnak állandóan kitéve, rendkívül sokat szenvednek. Tényleg *szinte megdöbentően sok itt a csúzos bajok által fiatalon nyomorékká vált molnár. Egészségben megöregedett molnárt alig látni.* Pedig a bajon egy kis jóakarattal könnyű segíteni. Ha ugyanis a falhézagokat gondosan átléczezik, rendes üveges ablakokat s jól zárható ajtót alkalmaznak s végül a malom padlását is rendszeren bepadolják s vékonyan betapasztják, úgy a legegyszerűbb fabódéban is teljesen védett malomhelyiség állítható elő«.

Az ily rendbehozandó telepek nagy számára való tekintettel az említett iparfelügyelő a javítási költségekre is részletes számításokat végzett s az összes átalakítási költséget 120-140 koronára becsülte. Ez mindenesetre csekély összeg, mert nemcsak a malomban tartózkodók, illetve dolgozók egészségét védi, hanem – amint ezt az iparfelügyelő behatóan indokolja – az üzemre is felette előnyös. Szerinte ugyanis: »A védett, meleg vízimalmokban a kerékház is meleg és fagymentes marad, ami rendkívül fontos. Ugyanis

a kerékházat tétre gondosan betapasztgatják, sőt még fűteni is szokás. Ennek daczára kemény hidegben a kerekek gyakran befagynak s folyton csákánynyal kell azokat a jégtől megszabadítani. *Ezen jegelés nemcsak üzembeszüntetéssel jár, hanem egyike a legnehezebb munkáknak, melynél átnedvesedéstől meghülés, megcsuszamlásokból pedig balesetek fenyegetik a molnárt;* a mellett a jegeléssel a kerék is sokat rongálódik. Az iparfelügyelő bő tapasztalatokra támaszkodva jelentheti, hogy védett, meleg malom mellett a kerékház legtöbb esetben fagymentes maradt, ami magábanvéve is rendkívüli előny; mert nem csak a molnárok menekednek meg a folytonos jegeléstől, hanem az üzem is biztosabb s a kerekek költséges javíthatása és újítása is elkerülte tik.«

A kis vízimalmokban még a *zsilipcsatorna, a kerekek kenéséhez szolgáló pallók, a folyampart kikötése, a malomba vivő lépcsők, a kő pademelvény, a világításra szolgáló lámpák* elhelyezése különös figyelmet kívannak.

A világítás céljaira használt petróleumlámpák elhelyezése és gondatlan kezelése állandóan okot adnak panaszra és gyakran szükségessé teszik a hatósági közegek intézkedését. Az iparfelügyelőink által évente talált és kimutatott hiányok legnagyobb része a malmainkban felette hiányos *tűzbiztonság* fejlesztésére vonatkozik. És ez természetes is. »A kisebb-nagyobb malmok évtizedes, sőt többen már évszázados berendezésükkel valóságos tűzfészkek. Elegendő egy szikra és az egész telep berendezése az egész deszkaalkotmány lángot vet.« (L. a soproni iparfelügyelő jelentését 1906-ból).

És malmaink tűzveszélyessége semmivel sem csökkent azóta, hogy üzemükben mindgyakrabban a *motoros* erőket használják. Sőt sajnos az exploziós motorok használatával csak emelkedett a lehetőség, hogy ezen telepeinken is a *robbanás* állandó veszélyével számolnunk kell. Pedig köztudomású, hogy éppen a malomhelyiségek levegőjében állandóan megoszott nagymennyiségű lisztpor vajmi könnyen és gyakran az úgynevezett *lisztporexploziókra* vezet, melyek miatt már sok nagy malom és molnár pusztult el. Annál megnyugtatóbb, hogy iparfelügyelői karunk alapos műszaki képzettséggel és a munkásvédelem iránti nagy fogékonysággal is bírván, az exploziós motorok szaporodásával és a hozzá-

juk tartozó kiegészítő berendezések (benzinraktár, forró csővezeték, gázfejlesztő készülékek) jelentkező fokozott tűzveszélyesség lehető megelőzésére törekednek. Csak kívánatos volna, hogy alsóbb fokú iparhatóságaink és az iparfelügyelők idevágó buzgalmát tőlük telhetőleg támogathatják, nem pedig mint ezt állandóan tapasztalhatjuk, könnyelműen adott telepengedéllyel, a munkásvédelmi és tűzrendészeti tekintetek mellőzését tegyék lehetővé. Csak akkor, ha az alsófokú iparhatóságok és az iparfelügyelők a törvényeinkben előrelátott munka megosztás elvének hódolva, a malmok hiányos építkezésében és világításában rejlő kockázatok kiküszöbölésére törekednének, van kilátás arra, hogy az ezen üzemekben rejlő károsodások, idejében és az amúgy is nehezen küzködő telep tulajdonosok károsítása nélkül, megelőzhetőek lesznek.

Természetes, hogy az e téren szükséges intézkedések a kisebb malmokban mások, mint a bonyolult műszaki berendezéssel bíró nagy gőzmalmokban. Az előbbieknél beérhetjük avval, hogy minden munkahelyiségben, állandóan könnyen hozzáférhető helyeken, hordókban vagy kádakban víz és annak szomszédságában legalább két veder legyen, hogy az összes közlekedési utak állandóan szabadon tartassanak és a kijáratok lehetőleg közvetlenül a szabadba vezessenek. Nagyobb telepeken, különösen ha azok emeletesek, a szokásos vasrácozatos ablakok helyett fakeretűek alkalmazandók; mentőlétrák és vész-kijáratok, éjjeli biztonsági lámpások alkalmazandók. Ezenfelül a koptató helyiség lehetőleg elkülönített helyiségben, de mindenestre teljesen elkészített módon rendezendő be, a benzinkészlet a motorházon kívül levő zárt, tűzbiztos helyen őriztessék és innen csővezeték segítségével táplálendő a motorházban levő kisebb (de szintén zárt) benzintartály s a motorok is indító-készülékekkel felszerelendők. Végül pedig szükséges, hogy az összes munkásokat időről-időre a tűzoltás műveleteire oktassák, valamint arra is, hogy tűz esetén miként viselkedjenek, a különböző helyiségekből mely irányban és hogyan juthatnak leggyorsabban a szabadba.

Tűzrendészeti és munkásügyi tekintetek egyaránt javallják, hogy végre nálunk is ne tőrjék a munkaadók, hogy alkalmazottjaik az olyannyira poros és piszkos munkahelyiségekben aludjanak. Nem szorulhat bizonyításra ugyanis,

hegy a fáradt munkás, ha továbbra is a különféle por és gáznemekkel telített levegőjű munkahelyiségben kénytelen a pihenésre neki engedett időt tölteni, egészségét nagyban veszélyezteti. A hatóságok és a testi épség értékének tudatára ébredt munkáselem erélyétől várjuk az ezen téren sajnos uralkodó tarthatatlan állapotok megszüntetését is.

Az eddig vázolt károsodásoknál komolyabbak és állandóbbak mindazok, melyek a malomiparban, sajnos, otthonos nagymérvű *porképződésből* erednek. Köztudomású, hogy az őrlőanyagot tartalmazó zsákok ki- és beszállítása, azok kiürítése,, a gabonafélék tisztítása és az Összes őrlési folyamat, állandóan nagyfokú porfejlődéssel járnak és így ezen munkahelyiségek levegőjét is állandóan porral fertőzik. És habár a malmainkban fejlődő por minőségét és alakját tekintve, az úgynevezett *közömbös pornemekhez tartozik*, mindamellett nagyban károsítja azokat, akik behatásának huzamosabb időn át vannak kitéve. Mert ha eleinte az emberi szervezet veleszületett védezőközeivel – a csilló sejtek segítségével – a por bizonyos mennyiségétől megszabadulhat és ezt köpés, köhögés, törülés és könyezés útján éri el: mégis, idővel, eme védezőszervek reflektorikus képességük tompultával, felmondják a szolgálatot s különösen a mélyebbre hatolt porszemcsék teljes eltávolítása alig vagy éppen nem sikerülend. A bennrekedt porszemcsék mint *idegen testek* – és ezt a szemünk-nél legjobban megfigyelhetjük – azonnal ingerként hatnak, a szomszédos nyákhártyát is állandóan s fokozatosan izgatják, activ vérbőséget okoznak s így az utána rendszerint bekövetkező *lobosodásra* való hajlamosságot adják meg.

Ebben leli magyarázatát ama közismeretű tény, hogy a munkások, kik foglalkozásuk közben nagyobb mennyiségű port kénytelenek belehelni, *feltűnően gyakran*, konok *szem- és tüdőhurutokban* szenvednek. Az ily módon veszélyeztetett munkásnemek között a molnárok első helyen említendőek.

A belehelt por ártalmas volta abban is nyilvánul, hogy az általa okozott hurutos állapotok a légzőszervek ellentálló képességét is csakhamar feltűnően gyengítik, minek következtében a porral esetleg beható baktériumok, kedvező lét- és tápviszonyok közé jutván, a különféle *tüdőlobokat, vérzésekkel járó tüdőbántalmakat*, de különösen a *tüdővész* (sorvadás)

létrejöttét elősegítik. A tudóvsz és az ipari por közötti szoros összefüggés az iparegészségügygel foglalkozó orvosok előtt már régóta ismeretes s egyúttal rugója ama buzgalomnak, melylyel ők az ipari por czéltudatos leküzdésére és megelőzésére irányuló nemzetközi harcban résztvesznek. De igazolja ezt számszerűen is a statisztika és ha akármely betegsegélyező pénztár évi jelentését is tekintenők, valamennyi szerint áll, hogy az említett betegségek számaránya annál nagyobb az egyes iparágakban, minél nagyobb azok porképződése.

Hogy a pormennyiség, melyeket egynémely munkahelyiség levegője tartalmazni szokott, éppen nem csekély, azt a LUNGE által megállapított alábbi adatok mutatják. Ezek szerint a felsorolt üzemekben a levegő köbméterje óránként tartalmazott port, milligrammokban kifejezve:

gyapotgyárakban	7.00	milligramm
fűrészgyárakban	17.00	» »
malmokban	47.00	» »
nemezgyárakban	175.00	» »
czementgyárakban	224.00	» »

A légzőszerveken kívül, mint említettük, különösen a *szemhántalmak* azok, melyek az ipari por káros behatásából erednek. A malomüzemben főleg a *heveny és idült köthártyalobok*, illetve *hurutok* gyakoriak, de közelfekvő, hogy a *szemsériülések* (odaütődő gabonamag, az őrlési anyagban netán előforduló kődarabok vagy egyéb idegen testek, a köszörülésnél elugró malomkődarabok által stb.) is gyakran előfordulhatnak. (Az utóbbiakról különben, a malomiparban előforduló balesetek kapcsán is lesz még szó.)

Az ipari porhoz, illetve az általa fertőzött munkahelyiséghez kötött egészségellenes koczkázatokat ismerik már iparfelügyelőink is és dicséretükre legyen mondva, hogy mindenképpen azon vannak, hogy azok lehetőleg kiküszöböltessenek. Igaz, hogy eme buzgalmuk és fáradozásuk az itt tekintetbe jöhető teleptulajdonosok tökehiányán sokszor hajótörést szenved, de újabban már több helyen sikerült rávenniök a malomtulajdonosokat arra, hogy *a por elvezetéséről* gondoskodjanak s a nagyobb malmokban most oly gépeket is szereznek be,

amelyek már el vannak látva az őrlés egész folyamata alatt keletkező por eltávolítására szolgáló berendezéssel. Mivel iparfelügyelőink a telepengedélyezési tárgyalásoknál személyesen résztvesznek és egész tekintélyüket is latba vetik a malomüzemmel járó porkalmitás elhárítására, újonnan keletkező nagyobb gőzmalmokban a lisztpor kártékony befolyásának elhárítása oly tökéletes megoldást mutat, hogy ezen a téren semmi kívánni való nincsen. Ezen telepeken az összes kő- és hengerjáratok, dara- és derczetisztítók, szóval az összes gépek mind külön csővezetékkel összekötve exhaustorral dolgoznak, mely a keletkezett port külön csöves rendszerű porgyűjtőbe hordja össze.

Igaz, hogy az ilyen berendezés költséges és hogy első sorban munkásvédelmi tekintetből ajánlják azt iparfelügyelőink is. Azonban ne feledjük el, hogy a tapasztalat szerint csakhamar a *munkaadó anyagi érdeket* is szolgálja. Az annakelőtte fel nem használt, illetve semmibe sem vett, de most a porszívók által lecsapolt lisztporban ugyanis szinte hihetetlen mennyiségű s különféle czélokra értékesíthető lisztet lehet felfogni s így a berendezés költségei rövid időn belül ismét megtérülnek.

Magától értetődik, hogy mindez érdemes indokok a vidék kisebb malmaiban uralkodó tarthatatlan állapotok javítására gyakorlatilag nem érvényesíthetők. Azonban mivel az ezen kis telepeken otthonos porképződés ártalmait gyakori tisztogatással és szellőztetéssel minden körülmények között némileg ellensúlyozható, mindenképpen csak helyeselhetjük, hogy ellenőrző iparfelügyelőink a kis malmok gyakori tisztítását legnagyobb nyomatékkal követelni el nem mulasztják. Tényleg az iparfelügyelők évi jelentésében kimutatott hiányok és az ezek megszüntetésére tett intézkedések javarésze a malmokban észlelt egészségtelen, azaz rosszul szellőzött munkahelyiségekre is vonatkozik.

Ugyanazon okok, melyek az üzemközben fejlődő por teljes kiküszöbölését megghiúsítják, közreműködnek abban, hogy az a sok irányú testi károsodás, mely a *túlhosszú munkaidőből* és az így beálló *elfáradásból* beállhat, éppen a malomiparban meg nem szüntethető. A törvényszabta és az élet-tani követelményeknek is megfelelő munkaidőt csak ott tart-

iák meg, ahol a munkamegosztás elve uralkodik és érvényesül. Azaz a rendszeres gyárakban. Itt a munkaidő reggeli 6 óránál előbb nem kezdődik és este 7 órán túl nem terjed. Ellenben a vámért őrlő malmokban a munkaidő az őrlemény mennyiségétől függ s ott, hol rendszeres üzem van, a felváltás 24 óránként történik, mely munkaidő után 23 órai pihenése van a munkásnak. E rendszerhez egyaránt ragaszkodnak úgy a malomtulajdonosok, mint alkalmazottjaik. Mindkettő a magarészére előnyösnek véli azt.

Pedig, hogy ezen túlhosszú munkatartamot molnáraink egészségükkel fizetik meg, azt bővebben fejtegetnünk nem is kell. És iparfelügyelőink idevágó tapasztalatai is aggodalmat keltők. Így pl. azt írja a segesvári iparfelügyelő 1907. évi jelentésében: »Egy múmalomban tartott gyárvizsgálat alkalmával a munkától, fáradságtól láthatólag kimerült inasok találtak. Arra a kérdésre, hogy mióta állanak munkában, a gazdájukra tekintettek és azt felelték, hogy reggel 6 óra óta. Az egyik inas azonban kileste azt a pillanatot, mikor gazdája rövid időre eltávozott és társai nevében elpanaszolta, hogy igaz, hogy reggel óta, de *előző* nap reggel óta *állanak* szakadatlanul munkában. A gyárvizsgálat a déli órákban tartott. Ebben a malomban (valószínűleg nem csak ebben) t. i. úgy a munkások, mint az inasok munkaidejének beosztása olyan volt, hogy két csoportba osztva az egyik csoport megkezdte a munkát reggel 6 órakor, amely tartott megszakítás nélkül másnap reggeli 6 óráig. Ekkor ugyanezt a csoportot felváltotta a másik, de ugyanazon első csoport akkor a pihenés helyett eddig végzett munkájánál még sokkal terhesebb munkába fogott: a liszt elszákolása és a vasúti kocsikba berakodás munkája következett. Éppen így a másik csoport is, úgy hogy egy-egy csoport munkaideje *egyfolytában* legalább 30, gyakran 36 órát tett ki. Tehát 36 óra munkaidő 12 óra pihenővel váltakozott.« (356. 1.)

Beérhetjük ezen, a mindennapi életből vett példával igazolásául annak, hogy a malomiparbeli munkások még nem részesülnek az élettan és modern munkásvédelem követelte normál munkanap áldásaiban. Amint, sajna, még a nagyobb malmokban is, túlhosszú munkaidőn át foglalkoztatják a munkásokat. A többször itt idézett »üzem- és munkásstatisztika«

szerint ugyanis a malomiparban foglalkoztatott munkások napi munkaidőtartama (a szünetek levonásával) a munkáslétszám szempontjából, a következő volt:

a nyári időszakban:

14 óránál tovább dolgozott . . .	59 munkás
13 ^{1/2} óráig dolgozott	72 »
13 » »	49 »
12 ^{1/2} » »	73 »
12 » »	150 »
11 ^{1/2} » »	86 »
11 » »	396 »
10 ^{1/2} » »	4.719 »
10 » »	4.044 »
9 ^{1/2} » »	26 »

a téli időszakban:

14 óránál tovább dolgozott . . .	6 munkás
13 ^{1/2} óráig dolgozott	16 »
13 » »	25 »
12 ^{1/2} » »	41 »
12 » »	54 »
11 ^{1/2} » »	81 »
11 » »	406 »
10 ^{1/2} » »	4.806 »
10 » »	4.166 »
9 ^{1/2} » »	68 »
9 » »	1 »

Ebből kitűnik, hogy malommunkásaink zöme mostanában még 10 óránál tovább kénytelen egészségtelen munkahelyiségben nehéz munkáját végezni. Mindenesetre megdöbbentő jelenség, melynek minél előbbi megszüntetését igaz szívvel kívánunk kell s így csak helyeselhetjük az emberi jogainak és méltóságának tudatára ébredt munkásságnak amaz igyekezetét, hogy a túl hosszú munkaidővel járó ártalmas befolyásokat mindenképpen, még a munkamegtagadás kétélű fegyverével is, kiküszöbölni akarja. Ily szempontból csak örömmel

fogadhatjuk, hogy legújabbán a strikeoló munkások részéről felhozott követelések között is a munkanap rövidítése iránti követelés helyet foglal. így pl. a budapesti molnárok és malommunkások már az 1904. évi augusztus hó elején rendezett strike alkalmával egyebek között a rendes 10 órai munkaidőt és vasárnapi munkaszünetet követelték. Hasonlóan a hódmezővásárhelyiek, a temesváriak, versecziek és a dettaiak is 1906-ban.

A mi már most a hosszú munkaidőből eredő, egészségellenes befolyásokat illeti, úgy eltekintve a minden túlmegerőltetést nyomon követő *testi-lelki kimerüléstől*, ne feledjük el, hogy a modern telepeinken található és nagyobb gondozást követelő gépek sokfélesége, a kezelésükkel járó nagy felelősség tudata, az üzem fokozott belterjessége, a számos sürgőforgó ember és gép, a közlekedési eszköz, szíjj állandó zsi-vaja idővel *agy- és idegbeli zavarokra* (neurastheniára) vezethetnek. Ezenfelül a magas hőfokkal bíró, zárt és rosszul szellőzött munkahelyiségben nehezen dolgozók vajmi könnyen súlyos *főfájásba* eshetnek, mely, ha bőségesen nyújtott pihenők idejük alatt nem javul, bizony életunttá is teheti a munkásokat.

Végül pedig, mivel a részletes munkamegosztás elvén alapuló malomüzem is magával hozza, hogy a munkás foglalkozása egész ideje alatt kénytelen egy és ugyanazon testtartásban állni, ugyanazon mozgásokat vagy kézfogásokat végezni, folyton egy bizonyos izomcsoportot igénybe venni, közelfekvő dolog, hogy az egyoldalúan igénybevett szervek időelőtt gyengülnek, illetve felmondják a szolgálatot. Másrészt pedig bizonyos kóros túltengések, görbülések és új szövődmények jöhetnek létre. Ennélfogva ne csodálkozzunk, ha a molnárok körében is *a genua valgum, a lúdtalp, az alszár visszereinek túltengését* vajmi sűrűn előfordulnak.

Van azonban mindezekén felül még egy szomorú következménye a malomiparban dívó túlhosszú munkatartamnak: az *alkoholismus*, melynél ártalmasabb tényezőt alig ismerünk. És mint mindig, úgy ez alkalommal is állást foglalunk azok ellen, akik elég könnyelműen a munkásaink körében, fájdalom, nagy mérvben elterjedt iszákosságért azok különös élvsovárját okolni készek. Iparegészségügyi megfigyeléseink alap-

ján leghatározottabban állíthatjuk, hogy távolról sem az élvezet utáni vágy önteti a munkásba a szeszitalokat, hanem inkább a mai termelési rendszerrel járó s a munkás kedélyében kellemetlen képzeteket kiváltó körülmények azok, melyeknek gyors eltompítása végett a kevés belátással bíró, tanulatlan munkások a pálinkaüveghez nyúlnak. Éppen hiányos belátásuknak és ítélőképességüknek tudandó be, hogy ők csak a pálinkához, mint a szülők és munkatársaik által legmelegebben ajánlt »legolcsóbb gondüzőhöz« fordulnak.

Mert eltekintve azon közismeretű ténytől, hogy »minden munka elkedvetlenít« és csak a műveltség magasabb fokán álló ember látja a munkában a szükséges jót, mi természetesen találjuk, hogy az a munkás, aki telepeink fogyatékos berendezései vagy az üzem hiánya folytán hidegben, fagyban, esőben, melegben, kénytelen éjjel-nappal hosszú órákon át dolgozni és e mellett sok port belehelni, a lelkében keletkező csömört pálinkával kívánja leküzdeni. Innen van, hogy elsősorban a tanulatlan, nehéz testi munkát végzők hajlanak az iszákosságra. Valamint nem szorulhat bővebb magyarázatra, hogy az ide sorolandó alsóbb munkásrétegek, mivel silányabul díj áztatnak, anyagi megszorultságukban a kevés változatos táplálékuk javítására a pálinkát tartják legjobbnak. Végül az *éjjeli munka és a túlórák* is nagyban támogatják az iszákosságra való hajlamot. A legtöbb éjjel dolgozó munkásnak éj idején kellő étvágya nincsen, mert ők délután 4-5 között esznek, mielőtt munkába lépnek és késő éjjel, a munkaközi szünetekben is a nehéz munkától és fáradságtól elcsigázva, nem esznek, hanem inkább testük felfrissítésére, a készenlétben tartott »erősítőt« élvezik. Reggel, ha álmos és didergő testtel hazatérnek, ismét csak a »melegítő« pálinkához fordulnak.

Amily sivárak mindeme viszonyok, épp oly örvendetesnek kell tartanunk azt, hogy éppen maga a munkáselem legújabb az antialkoholizmus zászlaja alá sorakozik és tőle telhetőleg a soraiban dühöngő alkoholpestisnek hadat üzen. Ezen az önsegély jegyében meginduló mozgalomtól várjuk mi a munkafeltételek javításával együtt az iszákossággal együtt járó sok testi-lelki és anyagi züllésnek minél előbbi kiküszöbölését is.

Áttérve a malomiparban rejlő *baleseti* veszély tüzetesebb vázolására, csak természetes, hogy a fentiekben már többször érintett, kezdetleges és hiányos üzemberendezések (rozoga épületek és lépcsők, hiányos világítás, robbanó motorok és benzinkészletek, túlszűfolt munkahelyiségek és szűk közlekedési vonalak) miatt, a malomiparnak baleseti hányadosa is meglehetősen nagy. Ezt igazolják a statisztikának adatai is. Az évente kiadott balesetstatisztikai közlemények szerint ugyanis az 1901 – 1907. években a malomiparban előfordult balesetek száma százalékokban kifejezve következő volt:

1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
é v e k b e n , s z á z a l é k o k b a n						
5·09	5·18	4·94	5·41	4·10	4·74	4·28

Az ezen számokban kifejezésre jutott baleseti veszély igazi nagyságát csak akkor ismerhetjük meg, ha velük, az egész iparcsoportra kiszámított, baleseti hányadot összevetjük. A malomipar az »élelmezési és élvezeti cikkek« iparcsoportjába tartozik s ezen egész iparcsoportnak baleseti hányadosa pedig az említett években a következő volt:

1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
é v e k b e n , s z á z a l é k o k b a n						
11·37	11·90	11·11	11·33	10·01	10·63	10·64

Ebből láthatjuk, hogy az élelmezési és élvezeti cikkek előállító iparcsoportban előforduló összes baleseteknek csaknem a *fele* a malomiparra jut s így a malomüzem kétségkívül felette veszélyesnek mondható. Oka pedig ennek az, hogy éppen a malomüzem sajátos természetéből kifolyólag a benne foglalatostokodók súlyos anyagokat vagy készítményeket fel- és lerakni, szállítani kénytelenek, hogy ugyancsak őket a magasból leeső tárgyak vajmi gyakran megsebezhetik s hogy a technika haladásával folyton szaporodó transmissiók, szállítók, felvonók, daruk és egyéb gépekben rejlő nagy baleseti veszély hova-tovább erősebb mérvben érvényesülhet. Végül pedig köztudomású, hogy malminkban a vízbe való esés s a kies beszállításnál használt állati vagy egyéb erő általi elgázolás veszélye is állandóan nagy.

Mindezen tényezőknek tudandó be, hogy a molnárokat érő balesetek túlnyomóan súlyosak, sőt gyakorta halálosak is. Minek igazolásául a magyar malomiparban az 1901 – 1907. években előfordult baleseteket – azok foka és eredője szerint – feltüntetve alábbi statisztikai kimutatásra felhívjuk a t. olvasó figyelmét:

Év	Balesetek		A baleset előidézője								
	összesen	halálos	Mótor	Transzmisszió, daru, felvonó, szállító	Munkagépek	Fel- és lerako- dás, szállítás	Kézi szerszám	Magasból való lezuhánás	Súlyos tárgy leesése	Elgázolás	Egyéb ok
1901	764	12	47	111	61	137	98	60	69	1	82
1902	765	12	130	110	143	169	76	70	81	10	86
1903	785	12	47	139	123	154	66	76	72	1	73
1904	859	13	123	108	142	200	83	102	141	3	64
1905	683	15	109	98	117	201	69	69	67	3	48
1906	1005	22	165	100	206	274	92	93	111	11	53
1907	906	16	23	120	161	177	59	88	99	10	159
Összesen .	5767	102	644	686	953	1312	543	558	540	39	565

A következtetések, melyek e számokból levonhatók s a beavatottak nézete szerint, a tényleges viszonyokat leghívebben visszatükrözik, a következők:

a) A malomiparban évente előforduló balesetek száma évről-évre növekszik. De ez korántsem jelenti a baleseti veszély hányadosának emelkedését, hanem abban leli természetes és okszerű magyarázatát, hogy ezen iparágban a telepek és a bennök foglalkoztatott munkások száma folyton emelkedvén, a baleseti veszélynek több ember van kitéve.

b) A balesetet előidéző *okok* sorrendjében első helyen mindig az *anyagok fel- és lerakása, a szállítás* áll, utána következnek: *a munkagépek, a transzmissziók* vagy közlőművek kezelése körüli gondatlanság és főképpen a *motorok*.

A malomiparral kapcsolatos baleseti veszély csökkentése az utolsó időkben örvendetesen előrehaladt a nagyobb telepeinken, ahol a technika abbéli törekvése, hogy az emberi erőket önműködő gépekkel pótolja, mindinkább előrenyomul és hála a teleptulajdonosok anyagi erőinek, könnyebben megvalósítható is. Az ily modern telepeken, csaknem minden munkarésze az őrlésnek gépek által végeztetik és így a baleseti veszélynek kitett munkások száma állandóan apadhat. A technika e térfoglalásának mindenképpen örülhetünk, mivel amily mérvben szorítja ki az emberi erőket a malomüzemből, épp oly mérvben kell, hogy apadjon azok száma is, akiknek testi-lelki épsége veszélyben forog.

Vajjon, ezen szebb és jobb jövő a vidéki kisebb malomokban nehezen robotoló munkáselemekre is mikor és egyáltalában fevirrad-e: e kérdésre mostanában még nem válaszolhatunk. De addig is bő alkalma nyílik a malmainkat látogató közönségnek, az ellenőrző iparfelügyelőknek és hatóságoknak, hogy vállvetve közreműködjenek azok sorsának javításán, kik az élelmiszerek legfontosabbikát, a lisztet, egészségük kockáztatásával előállítani kénytelenek.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Egyetemes társadalomtörténet

A mai Japán.

{Ludovic Naudeau: Le Japon moderne. Son évolution Paris. Flammarion.
8° 404 l.)

Színes, hangulatos képet tár elénk a könyv írója: a nyüzsgő-mozgó mai Japánt. Egy francia sociologus-publistista munkája a könyv, aki a japán-orosz háborúban a mandzsúriai orosz hadseregnél volt harctéri tudósító. A mukdeni csata után a japánok elfogták s Japánba vitték, ahol egy évnél hosszabb időt töltött. Előzékenyen bántak vele, befolyásos embereket ismert meg s alaposan szemügyre vette a sociologus éles tekintetével a szélső-keleti nagyhatalom viszonyait.

Mindenekelőtt a japán vitézség lélektanát veszi bonczkés alá. A japán katonáknak a háború folyamán az európai embert bámulatbaejtő halálmegvetése s hősiessége egy évezredek óta háborúkban edzett vezető osztály (a samurai törzs) morális erejétől vezetett és fegyelmezett népnek nemcsak lelkesedéséből származott. Általában a japáni társadalom jellemző s uralkodó társas érzelmének a rajongó nemzeti érzést és a fajszeretetet találja, mely e társadalmat olyan önmegtagadásra és halálmegvetésre fegyelmezi, minőre a történelemben nem sok a példa.

A vulkánok, föld- és tengerrengések s más kozmikus katasztrófák, a múltban elszenvedett gyakori inségek, kétezer évnek folytonos belső és külső harcokban lefolyt története alakította ki a japáni társadalom jellemét. A most átélt nemzeti nagy idők csak sokszorosra fokozták annak kiváló katonai tulajdonságait. Szóval a japáni társadalom erősen magán viselte a legutóbb lefolyt eseményeknél a nagy idők suggeráló hatását. A szerző azt tartja, hogy ezek a katonai erények nagyrészt

önbizalmon is alapulnak, azon az önbizalmon, mely a modern japán társadalmat s hadsereget egyenlő értékűnek, sőt jobbnak tartja a fehér fajú ellenségénél.

A japániak faji bátorságát mindennél jobban igazolja történelmük. A mongol faj legharczasabbjaiból származnak ők. De a félelemtől való mentesség az ő kiváltságuk sem lehet. Példa erre az 1863-iki francia-angol expedíció, a mikor úgyszólván ellenállás nélkül adták fel a bombázott erő-döket.

Erős lélektani érzékkel elemzi a japáni társadalom lélektanát s a jellemző sajátosságait kifejlesztő történeti tényezőket, melyek főleg a következők: a régi Japán izgalom nélküli szigorú törvényekkel fegyelmezett s megkeményített társadalma, a japán temperamentum példátlanul frenetikus alaptermészete, melyet csupán erős akaratok leplez sok esetben nyugodttá. Hozzá kell venni, hogy Japán már sok század óta nagy katonai állam volt, hogy az idegenektől való félelem s azok gyűlölete tömörítette egységessé a Japán államot s hogy a japáni nép szemében az orosz háború védelmi harc volt s forradalmi fellázadás a fehér faj elnyomása ellen.

Általában a faji szempont, a faji érdekek tudása s a fajok harczának ténye az, amely a japáni nép gondolkodását betölti, cselekményeit irányítja, a mely tudatában erősen él.

A japáni ember a *tett embere*. Nem elmélkedik, hanem cselekszik. Tette kész azonnal és fanatikusan bátor annak kivitelében. Ezzel magyarázhatók az oly gyakori politikai merényletek. Egyénisége kevésbé kidomborodott a japáninak az európainál, – annál jobban kifejlett azonban nála az, hogy magát alárendelje a közérdeknek s az egész céljaira szolgáló résznek tekintse.

Nippon népe kitűnő kézműves, de mint kereskedő megbízhatatlan és gyakran szédelő. Ravaszága pedig szinte páratlan.

Érdekes képet fest a japániak vallásosságáról. A vezető osztályok teljesen hitetlenek, de azért a vallás külsőségeit a legnagyobb lelkiismeretességgel követik s ezt a tömeggel szemben példaadó társadalmi kötelességnek tekintik. A köznép fanatikusan vallásos s vallásossága ezernyi babonával folyik össze.

Az életet magát kevesebbre becsüli a japáni az európainál; ilyen felfogásra nevelik őt társadalmi környezete, a gyakori elemi katasztrófák, vallásának bölcelete. Innen magyarázható az öngyilkosságok feltűnően nagy száma.

Felveti azután azt a kérdést a szerző, így lesz-e ez mindig s nem változik-e meg a japáni nép természete is idővel⁵ Abban a véleményben van, hogy a nyugati civilisationnak s eszmeáramlatainak mindig erősebb befolyása itt is változást

fog előidézni, de a japáni lélek még sokáig meg fogja őrizni alapvonásait.

Élénk színekkel rajzolja s a sociologus tudásával elemzi a békekötés hírére kitört zavargásokat s a népnek azokban megnyilvánult romboló és szenvedélyes természetét. Majd a socialis kérdésre tér át.

Mindeddig a japáni socialismus nem valami nagy jelentőségű. A népnek gondolkodásmódja, eszmei iránya nem kedvező talaj arra. A keresztény eszmék terjedésével terjed el csupán az az érzék a népben, mely a socialistikus eszmék befogadását lehetővé teszi. A japán conservativ körök már ezért is ellenségesek a kereszténységgel szemben. A nagyipari termelés rohamos fejlődésével azonban terjedni kezd Japánban is a socialismus, hívei egyre szaporodnak a munkásnép között s feltámadnak propagálói az értelmiség körében is.

A japáni nemzet legutóbb elért szédítő sikerei mellett azonban ott van az éremnek másik oldala is. Az államadóság rohamosan emelkedett s vele arányban az állami kiadások is. Míg 1893-ban a költségvetésben csak 83 millió yennel szerepeltek az évi kiadások, 1907-ben már 616 millióra rúgtak azok. Rendkívüli módon növekszik az adóteher is. A portsmouthi béke után egyszerre 37%-al szökkent fel a közadók terhe s míg az egy lakosra eső államadóság 1893-ban csak 4 yen-t tett ki, 1907-ben már 46-nál is többre rúgott az. (Egy yen valamivel több négy koronánál.)

A japáni társadalom, mely európai viszonyokhoz mérten meglehetősen szegény, csak nagy erőfeszítéssel bírja ezeket a terheket. A pénzügyi válság réme állandóan ott lebeg az államgazdaság feje felett. A lakosság erősen nyög a nagy adók súlya alatt s az egész nemzet érzi az anyagi megerőltetés bajait.

Hozzájárul mindehhez az óriási tömegnyomor a nagyvárosokban és sokhelyt a vidéken is. Tokio népességének nagy része oly nyomorult módon s oly nélkülözések között él, amilyent csak ázsiai igénytelenség tud elviselni. Oly kevés és oly silány táplálékon talán sehol sem tengődnek emberi lények, mint a japáni nagyvárosok szegényeinek ezrei. Tokióban például nagy vállalatok vannak, melyek a különböző vendéglőkben összeszedett ételhulladékokat a szegény rétegek között értékesítik. A népnek eme rétegei valóban állati sorsban vannak gazdasági szempontból.

Külön részt szentel az író a japáni nőnek. A sociologus elemző és megfigyelő tehetsége itt nyilatkozik meg talán a legjobban. Élénk, érdekes vonásokban domborítja ki a japáni nő lelkivilágát. A japáni nőt szintén évezredes társadalmi evolutio tette azzá, a mi. Aki hosszú időt töltött a japáni nők társaságában, úgymond a szerző, az az európai nőt

kellemetlen teremtésnek fogja tartani ettől fogva. A japáni nő ugyanis évezredek óta arra van nevelve, hogy csak kellemes, odaadó s a férfinak szolgálatára álló lény legyen. Ezért mindig mosolygónak, jókedvűnek, szolgálatkésznek kell lennie Nippon leányainak. A sentimentalismus vagy féltékenység megbocsáthatatlan hiba önáluk. Helyzetük a mi szemünkben keletiesen alárendelt, mely csak újabban kezd javulni társadalmilag. Alárendelt és szerény a japáni nő, aki korántsem tekinti magát férjével egyenlőnek. O csak eszköze férje boldogságának s kényelmének, de nem viszont. Férje hűtlensége felett szemet huny, de nem boszulja meg magát. A japáni feleség első sorban anya. Az anya talán sehol sem él annyira gyermekeinek, mint Japánban. S a feleség kedvezőtlen helyzetét az anyát környező tisztelet kárpótolja. Az anyának tisztelete, valamint az anya s gyermekei közti viszony talán sehol sem oly bensőséges, mint Japánban. Az anya gyermekei jövőjének, jóraszoktatásának él s így lesz a japáni anya örök forrásává a társadalmi és családi erényeknek.

A minő szigorúak a jó családhoz tartozó nők erkölcsi, éppen olyan lazák a többieké. A japániak erkölcsi felfogása azonban más ebben a tekintetben, mint a miénk. A prostitutio igen kiterjedt, de a prostituáltak nem annyira megvetett teremtések, mint nyugaton. Tokióban egész városrészük van, a Yoshiwara, a hova a nagy sas ünnepén lampionokkal vonul ki a város népe, szegény és gazdag egyaránt feleségeikkel és gyermekeikkel.

Mindent összevéve érdekes, tanulságos könyv NAUDEAU munkája. Érdekes nemcsak mint néprajz, hanem politikai, sociológiai és közgazdasági tekintetből egyaránt. Mindenütt széles látókörű bölcséleti szempont és sociológiai érzék vonul rajta végig, sehol sem válik pusztá leírássá. A vonzó, könnyed francia írásmódor csak növeli jó oldalainak számát.

A fentiekben természetesen főleg ismertetését adtam NAUDEAU könyvének, nem pedig bírálatát, mert hiszen ehhez közvetlen tapasztalatból kellene ismernem Japánt.

Balás Károly.

A magyar társadalom leírása.

Az egyke.

{Buday Dezső: Az egyke Baranya vármegyében. Tanulmány. Baranya vármegye közönségének megbízásából. Budapest, 1910.)

A 161 oldalas munka azokat az adatokat közli, melyeket a szerző, mint az egykeügy tanulmányára Baranya vármegye által kiküldött bizottság előadója hivatalos úton beszerzett, úgyszintén amelyeket neki magánosok rendelkezésére bocsátottak. »A munka« – a szerző előszava szerint – »zárókövét képezi a bizottság előkészítő munkálatainak. A munka csak a sociographikus kutatás igényével kivan föllépni, föntartván a socialpolitikai megjegyzéseket az egész magyar egy gyermekrendszer tárgyá azó másik kötet javára.«

A négy első oldal röviden közli az egyke történetét Baranyában. Reprodukálja MILHOFFER SÁNDORNak ama véleményét, hogy a dunántúli egyke a napóleoni háborúktól veszi eredetét, az itt élt és maradt francziák mételyezték volna meg a nép gondolkozását. Összefüggésbe hozza az egyke keletkezésének idejét (így!) a földrajzi és gazdasági tagozódással.

Az egykének három főfészke van Baranyában: a duna menti, az ormánsági és a mecsekvidéki. A két első latifundiumokkal övezett, tisztán külterjes mezőgazdasági üzemekkel, az utóbbi szőlőgazdasággal, városi környékkel. Az Ormánság s a dunamellék egy része református, de van sok katolikus falu is, mely az egykének hódol. Különösen az Ormánság a szerző szerint is kifelé teljesen elzárkózott gazdasági életet él s a Lukácsy Imre diószivzlói ref. lelkész által nyújtott felvilágosítás szerint lakossága folytonos kihalásban van; szerinte annak tisztán ormánsági eredetű lakossága alig 17.000 lélek, a hézagok bevándorlókkal pótoltnak. A mecsekvidéki nép tisztán katolikus, rendkívül jómódú, város közeleiben meglehetősen belterjes gazdálkodást folytat. Tehát különös módon elüti viszonyok mellett jelentkezik ez utóbbiaknál az egyke. Amit a szerző e vidékek gazdasági és népesedési viszonyairól általában mond, csak odavetett pár sor, úgyszólván minden következtetés levonása nélkül.

E rövid bevezetés után átmegy könyve a tulajdonképeni tárgyhoz, a sociographikai adatok közléséhez. Az adatokat községenként adja, ezek körjegyzőségenként vannak csoportosítva, melyeknél viszont a fentemlített vidékekhez való tartozás szabja meg a sorrendet.

Először is két részre oszthatók az e leíró részben foglalt adatok: 1. statisztikaiak, 2. vélemények az egyke helyi okaira s a jelenség megszüntetésére alkalmas eszközökre nézve. Mindkét részben megkülönböztetendők a hivatalos adatok és az érdeklődő magánegyenek által nyújtott adatok s vélemények.

A statisztika adja községenként az 1906-1907. évi átlagos születési arányszámot. Többnyire közölve van az illető község népszáma a kiegyezés óta eszközölt négy népszámlálás adatai szerint. Sok helyen meg van jelölve a község lakosságának nemzetiségi és felekezeti aránya az 1900. évi népszámlálás szerint s adva van a 6 éven aluliak abszolút száma. Ezek a hivatalos népesedési adatok. Közli azután a község területét holdakban, a lakóházak számát s azt, hogy e szerint hány hold esik egy házra, továbbá, hogy mennyi a község adott területéből a 100 holdon felüli vagy kötött birtokok. Ezek a hivatalos birtokstatisztikai adatok. Ezután közli a munka, különösen a mohácsvidéki községeknél az Apostol Dezső ref. lelkész szolgáltatott adatok alapján azt, hogy az ottani református anyaegyházakban az utolsó 50 év alatt a református népesség száma hány százalékkal fogyott s hogy az 1854/55, illetve 1904/1905-diki iskolai években az iskolakötelesek abszolút száma mekkora volt s hogy így ezek száma százalékokban mennyivel fogyott.

Fel kell itt említeni még az Ádám Imre kölkedi ref. lelkész által Kölked ref. egyház anyakönyvei alapján az 1813. évtől 1908-ig készített népmozgalmi statisztikát, mely 10 éves időszakokban adja a születések és halálozások számát s arra a szomorú eredményre jut, hogy míg 1849-ig, sőt 1869-ig is a születések száma a halálozásokét túlhaladta, addig ezentúl állandó és nagymértékű a fogyás, mert az 1900-1908-as évkörben 64 születésre 129 haláleset jutott, a fogyás tehát 65, ami megfelel annak a megdöbbentő statisztikának, melyet én e folyóirat múlt évi decemberi számában a somogy megyei Kónyi és Ötvös községek református lakosságáról az 1895-1908. évi állami anyakönyvi adatok alapján közöltem.

Összefoglalásképpen közli a munka egyrészt az Országos Központi Statisztikai Hivatal által már a népmozgalmi kiadványokban közölt Baranya vármegyére vonatkozó adatokat, melyek szerint a 6 évnél fiatalabb népesség Magyarországon általában 17%, míg Baranyában 1900-ban 14.2%, most pedig már csak 13.1%; felemlíti, hogy míg a baranyai reformátusok között a születési arányszám 1876-tól 1892-ig 31-ről 18-ra szállott alá, addig Németországban 29-ről 36-ra emelkedett. Másrészt közli azon összeállításokat, melyeket a már felvett országos népmozgalmi statisztika adatai alapján külön Baranya vármegye közönségének felkérésére készített az

Országos Központi Statisztikai hivatal s melyek szerint Baranya vármegyében 1907-ben 1000 lélekre 10-nél kevesebb születés esett 7 községben, 10-15-ig 32-ben, 15- 20-ig 41-ben, 20-25-ig 52-ben, tehát (feldolgozva) 358 község közül 132-ben volt kisebb a születési arányszám az országos halálozási arányszámnál s ezekben a községekben Baranya megye 332.771 lakója közül 78.261 lakik. A 10-nél kisebb születési arányszámú községekben a lakosság 98,2, 10-15-ösnél 97,4, 15-20-asnál 81,1, míg a 40-45-ösnél 28,1, a 45-50 esnél 13,9 és az 50-nél többet tevőnél 12%-ban magyar, viszont 26, 6,3, 31-9, 1-2, 0,8 és 0,6%-ban református.

Tekintve már most a munka által nyújtott statisztikai anyagot, kénytelen vagyok azt a szomorú bírálatot gyakorolni, hogy újat vajmi keveset ad, a régit is, újat is teljesen rendszertelenül, helytelen beállításban s így egyáltalán nem szolgálhat az egy gyermekrendszer megismerésének alapjául, mert nemcsak hogy az ehhez szükséges és hivatalos úton beszerezhető adatokat megközelítőleg sem adja, de még a legközelebb fekvő s a már létező hivatalos statisztika anyagát is annyira hézagosan közli, hogy az feldolgozásnak nem képezheti alapját, azért aki csupán az e műben közöltekből indul ki, helyes, tüzetes képet a kérdésben forgó jelenségről sohasem nyerhet.

Talán az 1906-1907. évek születési átlaga alapján közölt községenkénti születési arányszám az egyetlen, mely a könyvben felemlített összes községeknél megvan. Ezért sem vállalnék szavatosságot, mert az ismert adatok kusza halmazának képe sokkal fárasztóbb, semhogy ne bizonyíthatná be valaki a legfigyelmesebb olvasónak is, hogy íme, van község, melynél ez sincs közölve. De ugyan miféle kiindulási alapon szolgálhat a tudományos kutatásnak többnyire 1.000-nél kevesebb lakosú község 2 egymás utáni évről felvett születési arányszáma? Ily kis számítási egységeknél oly hullámzó a születések száma évenként, hogy a 2 évi átlag feltétlenül kevés, midőn csaknem ugyanazon fáradsággal 10 évi átlag lett volna kiszámítható és közölhető. Somogy megye összeállította községeinek 10 évi születési statisztikáját, amire azt mondtam, hogy az e jelenség felkutatásánál úgyszólván semmi, tekintve a lakosság megszabott vallási és foglalkozási viszonyait, melyek az egykénél fontos megkülönböztetést kivannak s ha itt sok községnél nézzük más-más két egymásutáni évnek abszolút születési számát, találunk 20-14, 24-44, 26-15, 108-84, 20-14, 8-14, 17-30, 8-15 stb. különbségeket, ami a születési arányszámot sokszor felére csökkenti, majd duplájára emeli és ha az évi különbségeket nézzük s a természetben lehetséges módon összevetünk 10 éven belül két különböző évet másik tetszés szerint kiválasztott kettővel

4-10, 4-19, 105-63, 136-88, 8-20, 9-21, 8-28, különbségekhez jutunk.

A község népszámának emelkedése vagy csökkenése, tekintve az újabb kor élénkebb belső vándorlásait, bizonyítékot egyáltalán nem foglal magában, mert a kizárólag mezőgazdaságból élő községek lakossága hazánk egész területén 1869 óta számbavehetőleg nem emelkedett. Ez a statisztikai közlés sok helyen hiányzik is és még esetlegesebb a felekezeti és nemzetiség szerint tagolt lakosság számának közlése. Ez utóbbi adatok különben is csupán azt mutatják, hogy az egykének hódoló község mennyiben református, vagy mennyiben magyar, de maga a számadat a jelenség mértékére, időben fejlődésére nézve felvilágosítással sem szolgál, mert csupán egy évről van közölve ott, ahol. Mindezt, úgyszintén a hat évnél fiatalabbak abszolút számát, kivétel nélkül minden községre nézve meg lehet találni az országos központi statisztikai hivatal közleményeiben. Ott az egyes községek területe és lakóházainak száma is feltalálható.

Ami új, az a fentebb méltatott kétes értékű születési arányszám, továbbá az, hogy a szerző a község területét elosztja a lakóházak számával. De ezt oly módon teszi, hogy szólni is alig merek róla. A község területe ugyanis magában foglalja a 100 holdon felüli és a kötött, tehát nem a kisbirtokosok által birt területet is, a szerző pedig ezt az egész területet osztja el, ami többek között következő eredményekre vezet: Laskó községben esik 1 házra 22 kataszteri hold terület, Kácsfaluban 22, Várdarócson 35, Oldon 29, Czunban 30, Monoskoron éppen 77 kat. hold. Ezek mind erős egykés községek. Viszont Ráczváros községben egy házra 0*6 hold esik, ami csak úgy lehetséges, hogy vagy nem kisbirtokosokból áll ez a község vagy a szomszéd község területén van a lakosság földbirtoka. Ez utóbbi sok helyen előforduló jelenség a községi területstatisztikát különben is igen közelről érinti, és rendezavarólag hatna még akkor is, ha szerző meg is tette volna azt, hogy a lakóházak számával a 100 holdon felüli birtok levonása után maradó területrészt osztotta volna el. Itt is szolgálhatok Baranyamegye egykebizottságának tanácsosal arra nézve, hogy mily könnyen szerezhetette volna be csekély fáradsággal a községektől a kimutatást arról, hogy mekkora a volt úrbéresek által birt terület s hány a kisbirtokosok által lakott ház? Ez érdelemleges munka lett volna, míg a nyomtatásban közölt adatok igazán a semminél alig többel vitték előre az egyke megismerésének ügyét.

Mind azzal, amit ez a hivatalos statisztika ad – leszámítva talán az országos központi statisztikai hivatal által szolgáltatott új összeállításokat, melyek főeredményét fentebb közöltem – ezerszeresen felér egyedül ÁDÁM IMRE kölked

ref. lelkész kis statisztikája és az egész műnek Statisztikai gyöngyét azok az adatok képezik, melyeket szerző APOSTOL DEZSŐ közlései alapján a ref. anyaegyházak lélekszámának 50 év alatti változásaira s az iskolakötelesekre nézve ad közre. A műben említett anyaegyházak csaknem mindenikében tetemesen csökkent a lélekszám, a csökkenés felmegy 55%-ig és bízást tehetni az összes baranyamegyei ref. egyházakban melyek lakossága a gyermekszámkorlátozás szokásának hódol 33%-ra a lélekszám 50 év alatti csökkenését. Ez ismét azt mutatja, hogy igazán ijesztő eredményekhez jutunk, ha csak megközelítőleg is elkülönítjük kutatásainknál a többitől azt a népréteget, melynél már intézményszerűen jelentkezik az egyke. Megdöbbenően mutatja ez éppen az érintett népréteg sorsát, habár van más társadalmi réteg is, mely annak helvét kész a nemzet nagyobb károsodása nélkül elfoglalni.

Az iskolakötelesek abszolút számokban advák, holott sokkal érdekesebb és mélyrehatóbb lenne azoknak a lélekszámhoz viszonyított mindenkori arányát ismerni, mert éppen ez az arány mutatja az egyke hatását. Magában véve a két abszolút szám viszonyítása, amint azt a szerző teszi művében, tekintet nélkül a lélekszámnak éppen a fentiek szerint lényeges változására, tiszta képet nem ad, mert nincs figyelemmel a csökkenések nagyságánál arra, hogy kevesebb lélekszám mellett már viszonylag is kevesebbnek kell az iskolakötelesek számának lenni.

Mindent összevéve, látjuk, hogy e mű azokat az adatokat, melyek beszerzése alapján lényegére tapinthatnánk az egykének, egyáltalán nem közli és így a jelenségnek nem hogy statisztikai, de még sociographikai alapja sem állapítható meg jelen mű révén. Ha a szerző az általa ígért feldolgozást csupán ez adatokra fogja alapítani, úgy egybefoglaló műve egy lépéssel sem fog közelebb hozni a jelenség okainak és hatásának megismeréséhez. Tessék hosszú időre terjedő kimerítő foglalkozás és felekezet szerint tagolt népmozgalmi és birtokpolitikai statisztikát gyűjteni s ha ezt elérte – ami lehetséges – akkor fogja csak joggal kimondhatni Baranya megye egykebizottsága, hogy »a kérdésre vonatkozó egész anyag rendelkezésre áll«.

A mű fényes bizonyítéka ismét annak, hogy Magyarországon mennyire kezdetén vagyunk még a socialis kérdésekkel való alapos foglalkozásnak. Alig vagyunk tisztában még avval is, hogy mily utakon és módokon tapinthatunk a kérdések elevenére s már is előáll egy vármegye közönsége, mely ismert s közzétett adatok hézagossága és rendszertelen csoportosítása alapján azt állítja, hogy végzett a jelenséggel s úgy ismeri azt, mint a kétszer kettőt. Ha ugyanolyan erővel pár .község életviszonyai a református és állami anyakönyvek

közbirtokossági és úrbéri iratok segítségével kiderítve számbavétettek volna, az sokkal többet érne, mint ez az egész 161 oldalas munka.

A statisztikai adatokon kívül felhívta még Baranya vármegye egykebizottsága a községeket arra, hogy nyilatkozzanak, vajjon a községekben szokásos-e a gyermekszám korlátozás és mióta? Mik a jelenség okai és megszüntetési eszközei? Erre a mi társadalmi kérdések kutatása iránt kitűnő érzelkel bíró közigazgatásunk persze igen alapos válaszokat adott. Jellemző, hogy körjegyzőségenként a válasz szórói-szóra ugyanaz s persze a jegyző által olvasott és a kérdéssel kapcsolatban általában ismert közhelyekből áll. Erkölcsei nevelés, katonai és adózási kedvezmények, büntető intézkedések kívánása körjegyzőségenként váltakoznak. Ugyanily rapsodikusok a keletkezési okokra vonatkozó feleletek s a földhiányt, megosztási félelmet, fényűzést, tetszelgési vágyat, sőt az öregek parancsszavát is említik, hogy »gyereketek ám ne legyen«.

Itt is kiemelendő néhány művelt magánember véleménye. Kiváló érzelkel bírhat a nép szükségletei iránt Fazekas Sándor földbirtokos. Ő az, aki határozottan reá mutat arra, hogy e jelenség főoka az, hogy nincs a mezőgazdasági népességnek megfelelő levezető csatornája. Állítása szerint Sellyén már is javulás mutatkozik, *mert a vasútnál néhány földműves fiú rendes állást kapott* és többen ezt a példát követik. Szerinte, ha az egygyermekrendszert meg tudnók szüntetni, az a sokkal rosszabb helyzet állna elő, hogy a felnevelendő népesség foglalkozás híján kivándorolna. Persze Baranya megye egykebizottságában lehurrogták. Ádám Imre kölkedi ref. lelkész is azt mondja, hogy »a körülöttünk levő német községekben, ha szaporodik a család, a feleslegeset elküldik mesterséget tanulni. De nálunk ez szinte elképzelhetetlen«. Herczegszöllős község elöljáróságának ismeretlen tanácsadója szerint pedig a község lakóját arra, hogy birtokát megosztja, vagy gyermekeit más pályára adja, alig lehet rávenni, mert szerinte csak a föld nyújt biztos megélhetést, ők pedig nem akarják, hogy gyermekük szegény legyen. Ez volt az eredeti indító ok! Javítani csak akkor lehetne rajta »ha megértené, hogy a földművelésen kívül más pályán is lehet élni«. Az Ormánságban pedig »a cselédjük, iparosuk lehet német, boltosuk lehet zsidó, de az egyke csak gazda marad!« Lothárd község szerint az orvosság: »ha a földműves gyermekét ipari pályára is adná«. Dános község szerint pedig az ok »*mert a magyar ember veleszületett faji büszkeségből nem szereti gyermekeit iparosoknak látni, azt szégyennek tartja, éppen ezért az az igyekvése, hogy annyi vagyont hagyhasson gyermekére, hogy abból majdan önállóan megélhessen; ily vagyon alatt mindig az ¼ telek értendő*«. Ha tudjuk azt, hogy ez a birtokállag

a kisbirtok domináló formája ma a Dunántúl, úgy látjuk, hogy mennyire közel tapint a jelenség lényegéhez ez a vélemény. De ez is csak állítás addig, míg pontos adatok nem erősítik meg, erre pedig a jelen mű után ítélve, úgy látszik még soká várhatunk.

Némely előljáráóság állítása szerint községükben az egyke az utolsó tíz év óta szünőfélben van. Az oknak megjelölésével azonban adósok maradnak.

Neubauer Ferencz.

Közgazdaság.

Marx és Engels magyar kiadásban.

(Marx és Engels válogatott művei. Szerkesztette, bevezetésekkel és jegyzetekkel kísérte és a fordítást átnézte Szabó Ervin. Budapest, 1-2. 1905 -1909/XV, 400+VIII, 432/8 Politzer Zs. és fia.)

Lehet valaki ama tudományos tanoknak és rendszernek, melyeket a marxizmuson érteni szokás, híve, követője, vitatója vagy ellenzője, tagadásba senki sem vonja ama nagy hatást, amelyet a nyomában fellépett eszmeáramlat korunkra és társadalomtudományára gyakorolt. Kétségtelen, hogy immiens szükség volt, hogy a magyar olvasóközönség, még pedig annak egésze, laikusok és műveltek, megbízható magyar MARX-kiadást kapjon.

A szerkesztő MARX és ENGELS lelkes és nagykézsültségű commentatora ezt a célt elérte, és hogy munkája valóságos szükségletnek felelt meg, annak legjobb próbája, hogy ez a nagy és nehéz tudományos mű nagyobb példányszámban jelenik meg, mint bármely más magyar nyelvű tudományos könyv.

A szerkesztőnek, amint előszavában kifejti, aggályosnak tetszett az a vállalkozás, hogy MARX-ot és tőle elválaszthatatlan társát ENGELSet úgy megrövidítse, amint azt a magyar válogatott kiadás keretei megkívánták. Nehéz is volt a válogatás, ha a gyűjtemény – mint az épp szóban forgó – alig egy tizedét öleli fel a kiadandó írók összes nagyfontosságú munkáinak. Hiszen egyedül a *Kapital*, MARX főműve, az érték-többletelméletek történetére vonatkozó újabban megjelent kötettel együtt kétszer akkora mint a három kötetre tervezett

magyar kiadás. Eme nehézség daczára, a szerkesztőnek arra a kérdésére, hogy nem-e kell visszariadnia ama felelősségtől, amely reáháramlik akkor, amidőn MARX és ENGELS alkotását subjective kell a magyar olvasóközönség számára összeválogatnia, egészen nyugodtan nemmel válaszolhatunk. Még pedig azért, mert helyesek voltak azok a szempontok, amelyek a selectio éppenséggel nem könnyű munkájában vezérelték.

MARX és ENGELS munkái magyar gyűjteményének főcélja az, hogy a magyar olvasóközönségnek bemutassa a socialismusnak általuk alkotott rendszerét: a marxismust. Ezt a célt tartotta a szerkesztő műveik megválogatásánál elsősorban szeme előtt, hogy mindaz az új és sajátos, amit MARX és ENGELS a socio-logiában, philosophiában, közgazdaságtanban, történetírásban, politikában alkottak, lehetőleg legjobb és legjellegzetesebb műveik által képviselve legyen. Másodsorban arra volt tekintettel, hogy a gyűjtemény közönségének javarésze olyanokból alakul, akik számára MARX és ENGELS némely műve akár előképzettségük hiányossága, akár a nehéz tudományos munkák élvezetét lehetővé tevő külső viszonyok elégtelensége következtében szinte megközelíthetetlen; hogy eszerint törekednie kellett a marxismus minden ágát lehetőleg oly munkájukban bemutatni, mely az előismeretek legkisebb mennyiségét követeli. Végül szükségesnek mutatkozott, hogy a jelzett kiválogatás következtében elkerülhetetlen hiányok a marxismus rendszerében lehetőség szerint pótoltassanak. Erre szolgálnak az egyes darabot megelőző szerkesztői bevezetések.

E céljait a szerkesztő teljes mértékben elérte. Az a körülmény, hogy ENGELS »Herrn Dührings Umwälzung der Wissenschaft«-ja, hogy a »Kommunistisches Manifest«-et megelőző írások elmaradtak, nem kell, hogy aggassa a szerkesztőt. Az 1848 előtti munkák polemikus jellegüknél fogva az olvasók túlnyomó része számára érthetetlenek maradtak volna vagy megértésükhöz a kornak, az embereknek és az uralkodó szellemi irányoknak oly beható ismertetését kívánták volna, mely a szerkesztő által contemplait bevezetések keretét messze túllépte volna; részben pedig ma egyáltalán csak irodalomtörténeti értékkel bírnak.

A MARX-ENGELS-kiadást kísérő commentárok megírásával, melyekkel a mai gazdasági életnek a maxismus tételeit néha nagyon is próbára tevő jelenségeit igyekszik egy meggyőződésű és alapos készüllettel bíró marxista szemével nézni, *Szabó Ervin* nagy szolgálatot tett a magyar sociologiai irodalomnak, ugyancsak elismerést érdemelnek fordító társai, (BASCH L, BRESZTOVSZKY, CSIZMADIA, GARAMI, KUNFI és SZABADOS) is, akik jeles munkát végeztek.

Kívánatos volna már most, ha a főleg az övétől különböző álláspontot képviselő írók a marxismus bírálatát maguk-

ban foglaló standard-munkák hasonló bő, érthető és világos kivonatát állítanak szembe e kiadvánnyal. Így azután mindenkinek módjában lenne a socialdemokraczia tudományos evangéliuma tekintetében tárgyilagos módon tájékozódni.

Társadalmi politika.

Visszapillantás a magyar törvényhozás 1909. évi működésére.

Az 1909. év valóban a törvényhozás működésére igen kevésbé volt kedvező. A politikai válság úgyszólván az egész éven keresztül lappangott, időről-időre megbénítva a parlamenti működést, míg végre az év második felében teljes erővel tört ki; az év elején az annexio folytán a külpolitikai háttér is elsötétedett. Daczára az egyaránt borús bel- és külpolitikai égboltozatnak ez évben igen fontos törvények születtek, melyek tekintetében örülnünk kell, hogy még mielőtt a politikai zivatar kitört, tető alá kerültek.

Ilyen mindenekelőtt az *adóreform* nagy műve, melynél épp a javaslatok tárgyalásakor már jelentkező politikai nehézségek miatt nagyon tartani kellett attól, hogy az ismét elodázódik és hogy a miniszterelnök a javaslatokat visszavonja, hogy azok nyugodalmasabb időkben tárgyalassanak. Ez alighanem az adóreformnak messze való kitolását jelentette volna, mert az új kormánynak más sürgős feladatai vannak, de a régi kormánytól átvett javaslatokat is aligha fogadta volna el változtatlanul. Örülnünk kell tehát, hogy az adóreform hosszú vajúdás után, alapos előkészületek és előtanulmányok eredményeképp végre is szerencsés megoldást nyert. Ezzel a törvényhozás az 1909. évi V., VI., VII., VIII., IX., X., XI. és XII. t.-cikkek alakjában egységes egészként, a magyar közgazdasági viszonyok alapulvételével kidolgozott egyenes adórendszert állított a régi helyébe, mely nagyrészt az absolut korszak maradványain nyugodó egyenes adótörvényeink helyébe lép. Már ez magában véve nagyjelentőségű dolog, mert az adórendszernek, ha valódi rendeltetésének, a közterhek lehető arányos és igazságos megosztásának meg akar felelni, egységes alapelveken kell nyugodnia és egységes alkotásnak kell lennie.

Az 1909. évi adótörvényeket még mint javaslatokat méltattuk szemlénkben (V. ö. a II. évf. 149-103. oldalait), midőn

is rámutattunk arra, hogy az adóreformnak a most jelzetten kívül még más szempontból is nagy jelentősége van. Nevezetesen az fontos socialpolitikai cél szolgáltatásban áll, mert a közteherviselés arányosabbá tételére, a tehetősebb elemeknek erősebben való igénybevételére, a gyengébb egyéneknek pedig bizonyos tehermentesítésére törekszik. Az összefüggő egészet képező művön csak a részleteket illetőleg történtek változások és a parlament, bár főként a kereskedelmi és mezőgazdasági, a merkantilista és agrárius irányok heves összecsapásának volt a javaslatok tárgyalásakor a színhelye, mégis egészben méltányolta a miniszterelnök-pénzügyminister munkáját és azt a maga egészében elfogadta. A részletek tárgyalására itt nem állván hely rendelkezésünkre, másfelől pedig az ismétlésektől tartózkodni óhajtván, itt csak jelezni akarjuk az adóreformnak most már készen előttünk álló műve alapján, hogy az tényleg megnyitja az utat az eddigi adórendszerünk legfőbb igazságtalanságainak a kiküszöbölésére. Azért mondjuk csak, hogy lehetővé teszi a legnagyobb hiányok és aránytalanságok kiküszöbölését, mert a törvény maga alig tehet sokkal többet. A törvény megadja a módot arra, hogy a művelési ágakban történt változások keresztülvitelével, a földeknek új osztálybasorozásával és esetleg új tiszta jövedelmi fokozatok megállapításával a földadó óriási aránytalanságai orvosoltassanak, de az, hogy mily mértékben fog az orvoslás tényleg bekövetkezni, most már egyrészt azokon múlik, akiknek az 1909. évi V. t.-cz. megadja az új osztálybasorozás és tisztajövedelmi fokozat megállapítás kérelmezésére a jogot, másrészt pedig attól függ, mikép hajtják majd végre a pénzügyi közegek a törvényt. Hasonlókép az ingó tőke, továbbá az egyes kereseti ágak megadóztatásánál is a vonatkozó törvények csak bizonyos könnyítések és az önadóztatás elvének a kiterjesztése által egyengethetik az arányos adózás útját, de az, hogy tényleg egyenlőbb legyen ezután e téren is a tehermegosztás, ismét csak az önadóztatás közegeinek működésétől, a bevallások becsületességétől és a pénzügyi közegek erélyétől és tapintatától függ. E tekintetben az adóerkölcs fejlesztését illetőleg az adótörvényeknél sokkal fontosabb szerepe van a nevelésnek és a társadalmi lelkiismeret felébresztésének. Mégis maga az adótörvény is támogathatja az adóerkölcs kifejlődését és a kereseti adóról szóló törvényjavaslat tartalmazott is ez irányban egy hathatós eszközt, midőn a kereseti adónál mintegy az összes ezen adót fizető polgárok között bizonyos egyetemleges kötelezettséget állapított meg olyformán, hogy ha a kereseti adó elsőfokú kivetésének az évi eredménye 5%-kal elmarad a 28 millió korona mögött, akkor pótelőírásnak adott helyet, mi természetesen nagyban sarkalta volna a polgárokat arra,

hogy az önadóztatás szerveiben lehetőleg mindent elkövesse-
nek az adóköteles kereset pontos megállapítására. Az üzleti körök
lármájának engedve, a törvényhozás gyengítette ugyan ezt az
egyetemleges felelősséget, mert az 1909. évi IX. t.-ez. 19 §.
értelmében a kereseti adó évi összegét az 1911. évre 29
millió koronában, ezentúl pedig évről-évre 2%-kal növekedő
összegben állapítja meg, de a pótelőírásról nem szól; mégis,
minthogy a 29 millió koronának, illetőleg később a 2%-kal
magasabb összegnek ki kell kerülnie a törvény értelmében a
kereseti adóból, az ezen adó alá eső polgárok egyetemleges
felelőssége általában megmaradt. Ami végül a jövedelmi adót
illeti, e tekintetben is természetesen a cél elérése nagy-
részt az adózó polgárok erkölcsétől és a pénzügyi közegek
működésétől függ, de magának ennek az adónak a behozata-
lala egy oly fontos vívmány, mely adózásunk történetében
nevezetes fordulóponttá teszi az 1909. évet. A modern adó-
politika egyik legfontosabb elvének a megvalósítását jelenti a
jövedelmi adónak adórendszerünkbe való bevezetése, mert
ezzel a tiszta hozadéki adók rendszerét elhagytuk.

Az 1909. év egy másik, igen fontos törvénye az 1909.
évi II. t.-ez. Ez egy oly kérdést szabályoz, melylyel mind-
járt egyesületi működésének a kezdetén foglalkozott a Magyar
Társadalomtudományi Egyesület, nevezetesen a *kivándorlás*
kérdését. Épp ezért e törvény különösen érdekel bennünket.
A kivándorlást már egy korábbi törvény, az 1903. évi
IV. t.-cz., szabályozta, azonban, amint azt egyesületünk-
nek az 1908. év elején tartott szakértekezletén is egyhangú-
lag megállapították, e törvény, bár helyesek voltak intenciói,
mégsem hozott orvoslást. A hatálya alatt kivándoroltak szá-
mát hivatalosan körülbelül 800.000-re teszik és így életbevágó
fontosságú volt nemzeti fejlődésünkre nézve e kérdés újabb
szabályozása. Ez történt az 1909. évi II. t.-czikkel, amely
mindenekelőtt a törvény hatálya alá eső kivándorlók forgal-
mát igyekszik tágítani, amidőn már nemcsak a bizonytalan
időre távozókat, hanem – bizonyos korlátokon belül –
általában a tartós kereset céljából külföldre távozó egyéne-
ket is aláveti a törvénynek.

A kivándorlás korlátainak megállapításánál egész helyesen
abból az elvből indul ki a törvény, melyet az egyesületünk
részéről kiküldött tízes bizottság is 1908-ban magáévá tett,
hogy nem szabad és egyébként is eredménytelen egyszerűen
megtiltani a kivándorlást, vagy pedig mereven és közvetlenül aka-
dályozó intézkedéseket felállítani. Általában a törvény 2. §-ában
felsorolt korlátozások nem is tartoznak ebbe a kategóriába és
ezért egészben véve helyeselnünk kell azt, hogy az új tör-
vény több oly irányban is korlátozta a kivándorlást, mely
irányban az 1903. évi törvény korlátot nem tartalmazott. Így,

midőn az új törvény nemcsak a kiskorú nőknél és 15 éven aluli férfiszemélyeknél követeli annak az igazolását, hogy a külföldön elhelyezésükről gondoskodás történt, hanem minden kiskorúra vonatkozólag, akkor igen helyesen rendelkezik, hasonlóképp, midőn a gyámság alatt levő kiskorúak kivándorlásához a gyámi beleegyezésen felül a gyámhatósági jóváhagyást is megkívánja. Helyeslendő az is, hogy a törvény a kivándorlótól megkívánja, hogy otthon maradó keresetképtelen és segélyre utalt hozzátartozói kellő ellátásáról gondoskodjék, mielőtt azokat elhagyná. Az ellen is alig tehető észrevétel, hogy akik külföldről államköltségen szállítottak haza és a szállítási költséget még vissza nem térítették, szintén akadályoztatnak a kivándorlásban. A kivándorlási korlátok közül csupán egy van, amely némileg az egyéni szabadságot nagyobb mértékben, és pedig nem az egyén vagy családja érdekében korlátozó jelleggel bír és ez az, mely a 17. életévüket betöltött férfiszemélyeknek a kivándorlását mindaddig, míg állítási, vagy szolgálati kötelezettség alatt állanak, csak a belügyministernek a honvédelmi ministerrel egyetértőleg adott engedélye alapján engedi meg és emez engedély elnyerését 100-1000 korona biztosíték letételétől teszi függővé. Tehát ez sem feltétlen kivándorlási tilalom és nagyon is komoly indokkal bír, mert a törvény indokolás 1 szerint eddig a tényleges szolgálatot teljesítő hadkötelezettek kivül u. sz. minden hadköteles kapott külföldi útlevelet, de a szabott feltételt, a sorozáson való jelentkezést és a meghatározott időre való visszatérést, midőn fegyvergyakorlatra kellett volna bevonulni, nagyrészt nem teljesítették. Ennélfogva az ország véderejének a fentartása érdekében szükség volt korlátozásra ez irányban. Mégis, ha megfontoljuk, hogy a kivándorolni szándékozó férfiak legnagyobb része a dolog természeténél fogva az erejének teljében levő, hadkötelezettség alatt álló fiatal férfilakosságból kerül ki, fel kell ismernünk, hogy a törvény eme rendelkezése az egyéni szabadságnak, az egyéni boldogulás útja szabad megválasztásának igen számbavehető korlátját jelenti. Hiszen a dolog természetéből folyik, hogy a fiatal, vállalkozási kedvvel bíró egyének azok, akik leginkább keresnek messze földön boldogulást, ezeknek pedig a törvény nagyrészt csaknem lehetetlenné fogja tenni a kivándorlást, illetőleg időszakos munkára külföldre távozást. Reméljük, hogy a belügyminister olyképp fog discretionarius jogával élni, főképp a leteendő biztosítéknak concret esetekben való megállapítása tekintetében, hogy a törvény eme korlátja elkeseredést nem fog szülni, mert az a kivándorlásnak nem jó ellenszere. A törvény végrehajtási rendelete ez irányban a leteendő biztosíték kezelésének pontos körülírásán kivül semmit sem tartalmaz.

Ha a kivándorlási korlátok között egynémelyik bizonyos reflexiókra nyújt alkalmat, úgy a törvény II. fejezete, mely a szállító vállalkozókról rendelkezik, bizonyára mindenki helyeslésével találkozik. E fejezet először is azt akarja lehetővé tenni, hogy a külföldi szállító vállalkozók, kiktől földrajzi fekvésünknel fogva nem lehet visszatartani kivándorlóinkat, a törvény értelmében megszerzendő engedélyhez a kivándorlók szállítására lehetőleg felesleges akadályok nélkül hozzájussanak és így magukat a magyar törvényben foglalt rendelkezéseknek és a magyar hatósági ellenőrzésnek alávetessék. Épp ezért bizonyos kedvezményt nyújt az oly külföldi vállalkozóknak, kik magukat a magyar kivándorlási törvénynek alávetik, amennyiben felhatalmazza a belügyministert, hogy a kivándorlóval a magyar törvény értelmében érvényes szerződés kötését az ily vállalkozóknak külföldi irodájukban is engedhesse. A törvény igen helyesen elhárítja azt a visszásságot is, mely az 1903. évi törvény rendelkezése alapján előállhatott, midőn a szállítói vállalkozásra engedélyt nyert vállalkozó díjszabályzata ministeri jóváhagyásra szorult, minélfogva az a vele versenyző, de a szállítói vállalkozói engedélyt meg nem szerzett vállalatokkal szemben hátrányba kerülhetett. Épp ezért az új törvény csupán a szállítási díjszabályzat bemutatását követeli.

A legnagyobb fontossággal természetesen azok az intézkedések bírnak, melyeknek rendeltetése megakadályozni azt, hogy a vállalatok ügynökeikkel eláraszthassák az országot és így a kivándorlási lázat mesterségesen előidézzék. A törvény ennek megakadályozása végett a kivándorlási vállalkozóknak csak Budapesten egy kivándorlási iroda felállítását engedi meg; a belügyminister legfeljebb még egy vagy tengeri kikötőben vagy vasúti állomással bíró határszéli városban, vagy községben elhelyezett iroda felállítására adhat engedélyt. A vállalkozó a szállítási üzletéből kifolyólag meghatalmazottat (megbízottat, ügynököt, kirendeltséget vagy bármi néven nevezendő közeget) nem alkalmazhat és fióktelepet nem állíthat föl. Az irodák vezetői és egyéb alkalmazottai a belügyminister kívánságára bármikor elbocsátandók. Tiltja a törvény azt is, hogy a kivándorlási irodák vezetői vagy alkalmazottai bármikép is az üzlet forgalmával vagy a vállalatot igénybevevő kivándorlók számával arányban álló jövedelemben vagy bármely jutalékban részesüljenek. Eltiltja a törvény továbbá a vállalatoknak, hogy bármiféle más felhívást vagy tájékoztatást tegyenek közzé, illetőleg küldjenek meg egyeseknek, mint a menetrendre, ellátásra és a szállításra vonatkozó egyszerű ismertetést. Ezek is csak a kivándorlási irodák belső helyiségeiben tehetők közzemlére. A vállalkozók ellenőrizhetése végett azok pontos könyvvezetésre, levelezésük megőrzésére és előmutatásárára kötelezetteknek.

A törvény eme rendelkezései nagyrészt megfelelnek annak az álláspontnak, melyet egyesületünk tízes bizottsága az 1903. évi kivándorlási törvény reformja tekintetében elfoglalt. Egyezik a kivándorlási szakértekezletünkön kifejezésre jutott felfogással az is, hogy a törvény a kivándorlási szerződés szabályozására vonatkozó rendelkezéseiben arra törekszik, hogy azt, aki egyszer magát a kivándorlásra komolyan elszánta és kinél magasabb szempontokból erre nézve akadály nem forog fenn, az állam lehetőleg gondoskodásban részesítse és megvédje a kivándorlást lebonyolító vállalatokkal szemben. A visszavándorlás elősegítésére a kivándorlási alap fejlesztését veszi célba a törvény.

Természetesen a kivándorlásra csábítás, valamint a kivándorlással összefüggő egyéb vétségek büntetéseinek a tetemes szigorítása is elkerülhetetlen volt és a törvény erről gondoskodik is.

Még csak az 1909. évi II. t.-cikknek egy intézkedéséről akarunk megemlékezni és ez az, hogy a kivándorlási tanácsot újjászervezi; ez is egyik kívánsága volt ugyanis egyesületünknek. Sajnos, tényleg az újjászervezendő tanács működése még meg nem kezdődött, de reméljük, hogy a belügyminister e hiányt mielőbb pótolni fogja, mert mi ennek a tanácsnak a működéséhez nagy reményeket fűzünk, ha abba csakugyan azok az egyéniségek fognak belekerülni, kik arra igazán hivatva vannak.

Egyébként a kivándorlási törvény tárgyalása alkalmával úgy a főrendiházban, mint a képviselőházban szóba került az egyesületünk szakbizottsága részéről kidolgozott emlékirat is. A főrendiházban GAAL JENŐ igazgató hozta azt szóba és felszólalására gr. Andrássy belügyminister válaszolt is, a képviselőházban pedig HENCZ KÁROLY hívta fel arra a figyelmet.

Nemcsak socialpolitikai, hanem közgazdasági szempontból is nagy jelentőséggel bír az 1909. évi XV. t.-cz. *az állami kőszénhányászat fejlesztéséről*. A szénhiány és a szénárak nemrégén bekövetkezett tetemes emelkedése az állami üzemek, de egyáltalában a magyar ipar fejlődésének megfelelő biztosítása végett már az előző évben is szénkihasználási jog megszerzésére indították a pénzügyministert és ezen actio célzatos fejlesztésének további lépéseként jelentkezik az 1909. XV. t.-cz. Ennek értelmében a pénzügyminister megvásárolta a a vrdniki kőszénbányát a ruma-vrdniki helyi érdekű vasúttal együtt, a ruma-kleknai vasút törzs- és elsőbbségi részvényeinek nagy részét, Bozovics környékén öt bányatelket és 786 zártkutatmányi jogot és a komlói kőszénbányát. A zsilvölgyi kőszénbányák 1916 ig bérbe voltak adva a salgótarjáni kőszénbánya részvénytársaságnak, azonban 1908. évi január 1-én közös megegyezéssel e bérlet hatályát veszítette és így 35 évi

bérlet után a kincstár újból házi kezelésbe vette eme bányákat. A pénzügyminister eme, igen jó minőségű szenet tartalmazó bányákban évi 20 millió métermázsza széntermelést helyezett kilátásba. A bányák termelőképességének fokozására tetemes beruházások szükségesek, melyek az 1908-11. évekre több mint 27 millió koronában irányoztattak elő.

Ezen bányák belterjesebb művelése, valamint az állami szénbányászat fejlesztése egyáltalában a szénbányászatban foglalkozást találó munkások számát tetemesen növelni fogja. Csak azt kell óhajtánunk, hogy ez járjon egyúttal azzal együtt, hogy a bányamunkások egy nagyobb hányada jusson olyan munkafeltételek közé, melyek a bányászattal járó egészségügyi veszélyeket csökkentik és eme nehéz munkát végző munkások helyzetét javítják. Sajnos, e tekintetben messzemenő reményeket nem igen táplálhatunk, mert a fiscalis érdek ritkán találkozik a munkásvédelmi érdekekkel.

Messzemenő közzgazdasági jelentőségénél fogva fel kell még említenünk a *Pozsony-határszéli villamos vasútra* vonatkozó törvényt, mely az 1909. évi XIX. t.-cikkbe van beczikelyezve. Ezzel egy régi, nagyjelentőségű terv valósul meg, mely termékeink értékesítését jelentékenyen elő fogja segíteni.

A IX. nemzetközi lakásügyi congressus.

Május hó 29-étől kezdve június hó 3-áig fontos tanácskozások színhelye volt az osztrák iparművészeti múzeum bécsi palotájának nagyterme. Itt tartotta üléseit a IX. nemzetközi lakásügyi congressus. A congressus fontosságát – de sikerét és jelentőségét is – mutatja, hogy majdnem a világ összes culturnemzetei képviselve voltak s Magyarország részéről is 30-nál többen vettek részt a congressuson, ami leginkább BÁRCZY ISTVÁN polgármester buzgólkodásának köszönhető, a id helyes sociális érzékkel és törhetetlen energiával karolta fel a lakáskérdést. Bár a magyar csoport inkább hallgató, szemlélő és tanuló szerepet játszott, mégis FERENCZI IMRE, KREJCSI REZSŐ és SZÁNTÓ MENYHÉRT munkálatai és felszólalásai megérdemelt figyelmet arattak a congressus érdemi munkálatainak során is. Az összes csatlakozó tagok száma meghaladta az 1300-at, oly nagy szám, aminőhöz még csak hasonló sem fordult elő ennek a congressusnak a történetében, pedig a bécsit megelőzőleg már nyolczszor ülésezett különféle világváro-

sokban. Ha ennek a sikernek egy részét talán be is lehet tudni a rendezőség mintaszerű tevékenységének és a programm céltudatos összeállításának, melyben komoly munka, tanulmányi és szórakoztató kirándulások váltakoztak szép ünnepekkel, mégis azt hiszem, nem csalódom, ha azt állítom, hogy a részvételnek ez a hatalmas mértéke főleg annak tudható be, hogy a lakásügyet felvető lakásszükség és a rossz lakások okozta kóros következmények sokkal általánosabbakká váltak és sokkal szélesebb körökben ébresztették fel a socialis lelkiismeretet és érdeklődést a lakásügy tanulmányozása és reformjai iránt.

Ha áttekintjük a congressusi jelentések és dolgozatok vaskos kötetet kitevő sorait, azt bizvást megállapíthatjuk, hogy a nyugati culturnemzeteknél a lakásügy úgy behatolt már a socialis tevékenység körébe, mint akár a közegészségügy, vagy a közoktatásügy kérdései és nem *ad hoc* társadalmi vagy közhatósági tevékenységet kötnek le, hanem immár állandó gondozás tárgyai. De ha ezt egyrészt meg is állapítjuk, másrészt nem mulaszthatjuk el megjegyezni azt, hogy daczára a kérdéssel foglalkozók megszaporodott taborának (vagy tán éppen ezért?) és daczára annak, hogy már kilencz nemzetközi congressus vette tárgyalás alá ezeket a kérdéseket, mégsem volt oly egységes irányzat és felfogás tapasztalható a teendők terjedelmét és módjait illetőleg, mint azt más nemzetközi congressusokon tapasztalni lehet. Azon az egy általános meggyőződésen kívül, hogy a lakásügy a legfontosabb socialis problémák egyikévé nőtte ki magát és sürgős és átfogó reformra szorul, a vélemények nagy változatosságával, a javaslatok és indítványok nagy sokaságával találkoztunk az összes napirendre tűzött kérdések tekintetében, attól kezdve, hogy a reformok és teendők megoldása kit illet elsősorban: a társadalmi tevékenység számára tartassék-e fenn, avagy a közhatóságok feladatkörébe utaltassék, s ha igen, mily mértékben, mily terjedelemben? és minő hatósági szervekre: a községe, törvényhatóságokra, tartományokra vagy az államra-e? a legkülönbélebb felfogások jutottak kifejezésre. Nem különben az ezzel szoros kapcsolatban levő az a kérdés is, hogy a lakáspolitikáé hitel-szervezése mi módon és kik által történjék, a legeltérőbben lett megvilágítva. Aránylag kevesebb véleményeltérés volt abban a kérdésben, hogy kisház vagy nagyház- (cottage-block) rendszer szerint oldassanak-e meg a lakásügyi problémák. úgy a kérdés hivatalos előadója, ki máris a kérdő-íveken beérkezett anyagot tartotta szem előtt, mint különösen Nagybritannia képviselői a legnagyobb határozottsággal a kisház-typus mellett foglaltak állást, morális és egészségügyi szempontoknál fogva. Felfogásuk uralkodó volt az egész congressusra nézve. Az ellenérvek közül főleg a nagy telekszükségletet és az

ezzel járó nagy távolságok előállítását, valamint pénzügyi szempontokat hozták fel. Az angolok közül különösen H. R. ALDRIDGE foglalkozott a kérdés ezen oldalával és igen érdekes, de bizonyos óvatossággal fogadandó statisztikai összehasonlításokból azt a következtetést vonta le, hogy a kisházépítés nem költségesebb a bérkaszárnnyak építésénél, vagy legalább is az építkezési szabályok megengedhető módosításával a kislakások költségei annyira mérsékelhetők, hogy lényeges költségkülönbözöt nem áll elő.

Különben – és ez egyik legnevezetesebb megnyilatkozása volt a congressusnak – az az álláspont jutott kifejezésre, hogy a congressus feladata első sorban is azt megállapítani, hogy minő jó, egészséges, a legszegényebbnek is embervoltához méltó lakások *szükségesek*, amivel szemben a költségkérdés csak másodrangú szerepet játszhatik. Az, mint *szükség, kell* hogy fedezetet nyerjen. Csak sajnálni lehet, hogy a felvetett gondolat: a legszegényebb család minimális lakásstandardjának eszméje, mely megfelel egészségügyi és közérköcsi felfogásunknak, nem nyert határozottabb körülírást és megállapítást. De talán mégis jobb volt, hogy ez nem történt. Mert ezzel legalább nem nyert megállapítást azon mélyen elszomorító körülmény, hogy az emberiség nagyobb fele mélyen a megállapítandó standard színvonala alatti menedékhelyeken él. Sajnos, hogy hazánk igen-igen alacsony fokon álló lakásügyét is csak azzal lehet menteni, hogy – mint a congressusi előadmányokból kitűnik – a rossz lakásviszonyok »a művelt nyugaton« is átkai a szegényebb néposztályoknak. Igaz, hogy ott talán hamarabb felismerték a rossz lakás emberirtó voltát és hamarabb hozzáfogtak a bajok orvoslásához, de azért még ott is inkább a tapogatózás és kísérletezés stádiumában vannak és tervszerű, határozott, *megvalósulásra kész* program ott sincs még. Nem kell szégyenlenünk ebben a tárgyban kelt 1907-es törvényeinket, hanem inkább arra kell törekednünk, hogy azok tartalmi rendelkezései minél szélesebb körben megvalósuljanak. FERENCZI IMRE-nek e tárgyról való referátuma élénk érdeklődést keltett s e törvényes rendelkezések némelyike (pl. a kamatfizetésnek 2%-ig való teljes átvállalása az állam részéről), mint igen figyelemre méltó, eredeti és célszerűnek bizonyuló intézkedés általános elismerést aratott.

Ez a három fő kérdés körülbelül kimerítette a tárgyalásoknak elég széles mederben folyó anyagát, úgy hogy az építkezés olcsóbbá tételére vonatkozó kérdésnek és a lakásügy terén az utolsó öt évben az egyes országokban való előhaladásáról szóló referátumoknak vajmi kevés időt lehetett szentelni. Ezeket részben még a congressus kiadandó nyomtatványai közt várjuk.

A nemzetközi congressusok értékéről különféle vélemények lehetnek. Azt hiszem, a helyes megítélés az, hogy minő érdeklődést tudnak kelteni, mert ez maga eredmény. E tekintetben a bécsi congressus igen jelentékeny sikerre tekinthet vissza. Mi csak azt a reményt fűzhetjük hozzá, hogy ez a siker nálunk Magyarországon is concret eredményekre fog vezetni. Ott láttuk a congressuson a kormány, a főváros, Győr, Kolozsvár képviselőit, bankokat, vállalkozókat, építészeket, socialpolitikuskat hazánkból; tanulni, okulni volt elég alkalom, csak rajtunk áll, hogy tapasztalataink eredményét a rossz lakások által sújtott polgártársaink javára gyümölcsözővé tegyük.

Sz. K.

Társadalmi mozgalmak.

A munkásmozgalom nemzetközi világításban.

(Le socialisme à l'étranger. Angleterre, Allemagne, Autriche, Italie, Espagne, Hongrie, Russie, Japon, États-Unis. Paris: Alcan 1909. (420) frcs 50).

Az a hatalmas szellemi mozgalom, mely ma socialismus elnevezés alatt a modern termelési rendszert ismerő minden országban terjed, elméleti tanításaiban sokat változott s a legkülönbözőbb felfogásoknak kénytelen helyet adni ma is, de gyakorlati törekvései s céljai sokkal állandóbbak; ezek, amennyiben jogosultak, a munkásság gazdasági, politikai és culturalis helyzetének javítására irányulnak. Tudományos szempontból nem szabad kevésre becsülni e mozgalmat, mert bizonyos, hogy a kereszténység megalakulása óta nem volt szellemi mozgalom, amely az emberi nyomorúság csökkentésében – ha nem is közvetlenül – ilyen jelentős eredményeket mutathatna fel. A kereszténység megszüntette a rabszolgaságot, kiemelte az emberek órási tömegét az állati sorsból, ahol minden emberi jogtól megfosztva senyvedett. A szabadelvűség megszüntette a jobbagyságot. A socialismus az újabb korban keletkezett gazdasági szolgaság alól való felszabadításában a munkások millióinak részes, s megfelelő culturalis életet segít biztosítani minden ember számára. Tekintsünk bármely culturállamba, mindenütt a munkásvédelmi törvények egész serege gondos-

kodik a munkásság anyagi és szellemi jólétéről s e munkás-védelmi törvények előmozdítója akaratlanul is – ismerjük el őszintén – a socialismus volt.

Amint hajdan a harcosok tömege a legkiválóbb harcos vezetése alatt országokat alkotott, éppen úgy nyomulnak ma előtérbe a munkások szervezetei. Óriási tömegeket tudnak egyesíteni és együtt tartani a socialismus eszméi, olyan tömegeket, melyek a modern állami élet legféltettebb kincsét, a gazdasági termelést akarják hatalmukba keríteni. A munkásmozgalom vezetői ma még mint a gazdaságilag kedvezőtlen helyzetben levő munkásság védelmezői szerepelnek, de lelki szemeik előtt már magasabb s jelentősebb eszmények állanak, amelyek azonban nem a munkásság, hanem a munkásvezérek érdekei. Ma már a munkásság nem az elnyomás ellen harcol, hanem a hatalomra tör s a hatalom megszerzése nem a munkásság hanem a munkásvezérek érdeke, akik így bőséges jutalmat találnak nem csupán a saját, hanem az összes munkáselemek érdemeiért. E pont az, ahol a socialista munkásmozgalmakkal szembe kell szállniok mindazoknak, akik a szabadság, a cultura s az emberi jogok őszinte hívei, nem hajlandók azonban feláldozni a mai állami és társadalmi rendet az egyéni érdekek kielégítéséért. Amíg a socialismus a szabadságért, a culturáért és az emberi jogokért küzd, addig vele kell érezni, vele kell harcolni az értelmiségnek; de amikor a hatalomért, az egyéni vagy osztály becsvágy kielégítéséért száll sikra, ott szemben találja magával mindazokat, akik az emberi haladást „önzetlenül s igazságszeretetből szolgálják.

Az értelmiség állásfoglalásának irányítására nagyon jó szolgálatot tesz az olyan munka, mely tárgyilagosan ismerteti a munkásmozgalom szervezetét és törekvéseit a művelt országokban.

A tárgyalandó francia munkát az École des Sciences Politiques tanárai és tanítványai írták, minek következtében egységes felfogás és tudományos módszer jellemzik azt. ANATOLE LEROY-BEAULIEU bevezető szavaiban azzal indokolja az összehasonlító tanulmányok szükségességét, hogy ma már joggal beszélhetünk világpolitikáról (politique mondiale), mert a belső politikát erősen befolyásolják a külföldi események. A demokratikus áramlatok és a munkásmozgalmak olyan problémákat állítanak mindenhol előtérbe, amelyek eddig ismeretlenek voltak.

A socialismus most éli virágkorát s erő és vakbuzgóság hatja át híveit. E jelenség azonos belpolitikai viszonyokat teremtett mindenhol. A közös socialista törekvések szülték az Internationalismus eszményét, az országok szerinti társadalmi viszonyok azonban teljeseen nemzetivé tették a socialista törekvéseket.

Ránk nézve azért is fontos a különböző országok társadalmi viszonyainak, szellemi törekvéseinek ismerete, mert feltűnteti, hogy mily távol állunk társadalmilag az Internationalismus lehetőségétől s milyen meddő dolog ma e problémát felvetni.

A munkásság az utolsó harmincz év alatt szervezkedett s igyekszik érvényre juttatni érdekeit a többi társadalmi osztály rovására. Nagybritanniában és az amerikai Egyesült-Államokban ez idő szerint az opportunistá és evolutionista törekvések, Németországban és Ausztriában az ortodox socialdemocrata áramlat, Olaszországban, Spanyolországban és Magyarországon pedig a forradalmi eszmék jutottak előtérbe a munkásmozgalomban, amely utóbbi eszmék szülőföldje Franciaország. A syndicalismusnak nem kell a Parlamentarismus, amely FORAIN szerint csupán az absolutistikus uralom alatt jó (le parlementarisme étaít bon sous l'absolutisme), s ez által a syndicalismus szembehelyezkedik a demokratikus törekvésekkel.

A különböző országok munkásmozgalmainak vizsgálata a nemzetek lélektanát tűnteti fel s ez igazolja, hogy nem csupán polgári »haza« (patries bourgeoises), hanem socialista »haza« is van. Az Internationalismus hangoztatása olyan theoretikum, amely a gyakorlati socialista szemében jelentőséggel nem is bírhat.

Nagybritannia. Áz angol munkásmozgalmat BARDOUX JAKAB ismerteti, nem organikusan, de a mozgalmat jellemző részletekben. Kiinduló pontja az, hogy Nagybritanniában két ellentétes áramlat, a socialista radicalismus és collectivista Idealismus egyaránt érvényesülnek, a munkásmozgalomban. Az első áramlat haladó reformokat sürget, a másik új társadalmi rendet akar teremteni. Az angol munkásszervezetek legjelentősebbjei a trade-unions, melyek a munkásság színét-javát egyesítik s congressusaik az angol munkásparlament felsőházának felelnek meg. Ezzel szemben a Labour Party congressusai az alsóház jellegével bírnak. Mindkettőn belül találkoznak progressiv és radicalis törekvésekkel, melyek azonban egyaránt a munkásság érdekeit szolgálják. Az európai socialismus módosított ugyan a trade-unionok hagyományos jellegén, de az angol munkásmozgalom nem fogadta el sem a történelmi materialismus, sem pedig az osztályharcz jelszavait.

Az angol társadalom erősen tagolt s a munkásság eliteje törekszik e társadalmi tagoltságon belül elhelyezkedni. Az angol népparlament élete és erős gyakorlati érzéke a fejlődés természetes határai között tartja a munkásmozgalmat és nem engedi meg, hogy az elméletek előtérbe jussanak. Az angol munkás munkaideje erősen korlátozott, táplálkozása kielégítő, minek következtében módot talál rá, hogy művelődési, culturalis és testi szükségzeit kielégítse. Mindezek biztosítékai a társadalmi békének.

Németország. ISAMBERT GASTON mutatja be a német munkás - mozgalmat, amely a legjobban van szervezve. Ennek okát a németek erős tudományszeretetében és társulási hajlamában (esprit associacioniste) találja. A német munkásmozgalom, amely jelentős befolyást gyakorolt az összes európai munkásmozgalmakra, két irányzatra tagolható: a socialdemokrata pártra, mely politikai célokat szolgál, és a szakszervezetekre, melyek gazdasági eredményekért küzdenek. Az első német munkásszervezetet LASSALLE alapította meg 1863-ban erős nemzeti színezettel, amelylyel szemben MAKX, ENGELS és LIEBKNECHT külön szervezetet állítottak fel. A két irányzat az 1875. évi gothai congressuson egyesült, miáltal a forradalmi szellem jutott érvényre a német munkásmozgalomban. VOLLMAR alapította meg a reformista és opportunistá irányzatot, melynek theoretikusa BERNSTEIN, ami azonban nem vezetett szakadásra a szervezetben. A párt vezére ma BEBEL ÁGOSTON, aki nagy szónoki tehetségével nagyban hozzájárul a párt eredményeihez. A német socialdemokrata párt ellensége a támadó háborúnak, a lefegyverzést sürgeti, de nincsenek antimilitarista törekvései, nagyobbrészt szabadgondolkozók és anticlericalisok, az agrárkérdésben nem egységesek, a szabad kereskedelem hívei s a parlamenti munkában részt vesznek, ami azonban a pártban erős vitákra szolgáltatott alkalmat. Ez a német munkásmozgalom politikai szervezetének összefoglaló jellemzése.

A német munkásmozgalom gazdasági irányzata nem akar új társadalmi rendet teremteni, hanem szakszervezetei útján a munkásság helyzetét korszerű reformokkal kívánja javítani. Háromféle szakszervezeteket különböztethetünk meg, t. i. marxista, liberális és keresztény szakszervezeteket. A marxista szakszervezetek nem törekszenek a politikai hatalom megszerzésére, hanem nagyobb munkabéért és rövidebb munkaidőért küzdenek, fegyvereik pedig a sztrájk és a bojkott. A liberális szakszervezetek nem fogadják el a collectivista tanokat s az osztályharcz helyett a békés fejlődést hirdetik. Az első keresztény szakszervezet 1894-ben alakult meg a ruhrvölgyi bányászok között s hívei 1899-ben már szakszervezeti congressust tartottak Mainzban. E szervezeteket az jellemzi, hogy a felekezeti célokat alárendelik a társadalmi céloknak s a liberális szakszervezetekhez hasonlóan működnek.

A szövetségi mozgalmat SCHULTZE-DELITZSCH indította meg liberális irányban. Legújabbban a szövetségi mozgalmat erősen hatalmába kerítette a socialista munkásság.

A német munkásmozgalom politikai téren nem ért el eredményeket, gazdasági téren azonban nagy eredményeket mutathat fel. Nincs meg a német munkásmozgalomban sem a *franciák* vakmerősége, sem az oroszok fanatismusa, kitarító,

mélyreható és szilárd szervezet azonban, amely lépésről-lépésre biztosan tör előre.

Ausztria-Magyarország. LOUIS-JARAY G. ismerteti a monarchia munkásmozgalmait. Bevezetésében hangsúlyozza, hogy a munkásmozgalmak a nemzeti és társadalmi viszonyok szerint mindenhol sajátos jelleggel bírnak, minek következtében nemzetközi socializmus valósággal nincs is s ez elnevezés csupán a különböző nemzetek socialistáinak nemzetközi csoportjára alkalmazható.

Az osztrák szervezetek LASSALLE, MARX és ENGELS hatása alatt alakultak ki s a mérsékelt árnyalat az általános választói jog útján a politikai hatalom megszerzésére törekszik, a radicalis áramlat azonban a »nagy katasztrófát« hirdeti, amely után új társadalmi szervezkedés következik. Az osztrák munkásmozgalom úgy elméleti tanításaiban, mint politikai és gazdasági törekvéseiben is teljesen a német mozgalom hatása alatt áll. A német munkásmozgalom utolsó hullámaint láthatjuk az osztrák áramlatokban, amelyeket azonban végleges kialakulásukban módosítanak a nemzetiségi viszonyok. Majd a legradicalisabb államellenes (anti-étatistes) törekvések emelkednek felül, melyek a munkáskérdésben minden állami beavatkozástól irtóznak, majd gyakorlati reformokat sürgetnek, melyek csupán állami beavatkozással valósíthatók meg.

Az osztrák socialisták hatalmas vetélytársakra találtak a kereszténysocialistákban, akik antisemita és anticapitalista törekvéseket hirdetnek, s ezekkel szemben a socialisták a politikai harctéren kénytelenek a liberális párthoz csatlakozni.

A gazdasági szervezetek túlnyomó része gyakorlati célokért dolgozik s a fokozatos békés fejlődés híve. Eszményük a legteljesebb munkásvédelem, ami mellett azonban a munkás-ság culturalis színvonalának emelésén is dolgoznak. Az osztrák szakszervezetek túlnyomó részéből hiányzik a forradalmi szellem s a reformtörekvések szolgálatába szegődtek. Vannak azonban szabad szakszervezetek is, melyek sztrájk-szervezetek és az osztályharcot hirdetik, de ezek száma csekély.

Legújabbán a nemzetiségi kérdés utat talált a munkásmozgalomhoz s törekvéseik egységét sokban befolyásolja. A socialdemokrata párt német, cseh, lengyel, olasz, szlovén és ruthén töredékekre oszlik, melyek egységét csupán a központi intézőbizottság tartja össze. A nemzetiségi áramlatok oly erősen érvényesültek a párton belül, hogy ugyanolyan nemzetiségi követelések kerültek programmjukba, amilyenek a polgári pártok céljaiként szerepeltek. Ez először csupán a politikai szervezkedést befolyásolta, később azonban a szakszervezeteken belül is érvényre jutott. Annyira kifejlődött ez áramlat, hogy Galicziában már a zsidók is külön próbáltak szervezkedni.

Feltűnő, hogy Ausztriában óriási választási eredményeket ért el a párt; sok képviselője jutott a parlamentbe. Ennek oka nem a socialismus elterjedése, hanem az osztrák pártviszonyok sajátos helyzete, melynél fogva mint egyedüli demokraták a szegénység egyedüli pártfogóiként léphetnek fel. Ennek következtében nem a socialista munkások, hanem a társadalom összes elégedetlen elemei viszik be a socialista képviselőket a parlamentbe.

Kár, hogy LOUIS-JARAY nem szentelt nagyobb figyelmet az ausztriai keresztény-socialista mozgalomnak, mely sokban különbözik egyéb országok hasonló mozgalmaitól.

Egészen mások a viszonyok Magyarországon, melynek munkás mozgalmait LOUIS-JARAY külön munkában is ismertette. A legutolsó absolut ministerium alatt a kormány a munkásságban keresett és talált támaszt a nemzeti vívmányokat sürgető uralkodó osztályok ellen. E szövetség megerősítette a munkásmozgalmat s ez idő óta a politikai életen a társadalmi kérdések uralkodnak. A kormány segítette elő a munkásmozgalmat azzal, hogy állami segítséggel ipart teremtett, mely gazdaságilag kevés hasznot hajt, társadalmilag azonban óriási átalakulásokkal járt. Magyarországon gazdaságilag és társadalmilag az agrárkérdés a legveszedelmesebb, ami a kedvezőtlen birtokmegosztás eredménye.

A munkásmozgalom Magyarországon is politikai és gazdasági czélokot követ elméletileg, a gyakorlatban azonban nem váltak külön a különböző áramlatok s a pártszervezet uralkodik a szakszervezeteken. A pártszervezet forradalmi tanításokkal egyesíti a gyakorlati opportunismust, a szakszervezeteket viszont erősen áthatják a politikai törekvések.

Külön egészet alkotnak az iparosok és földművesek szakszervezetei, amelyek nem haladnak ugyanazon eszmény felé; Magyarországon azonban nem jutott be a munkásmozgalomba a foederatív szellem, amely az osztrák munkásmozgalomnak egészen sajátos jelleget kölcsönöz.

Olaszország. GIDEL GILBERT rennesi egyetemi tanár jellemzi az olasz munkásmozgalmat, amely egyike a leghatalmasabb socialista alakulatoknak. Nem a parlamenti socialismus erős Olaszországban, hanem a munkások és parasztok szervezetei. A párt iránya kezdettől fogva a reformista democratia és a forradalmi syndicalismus közötti küzdelem szerint módosult. Az olasz socialismus az Internationale hajtása, Bakunin működése azonban kilépésre kényszerítette Marrinit és pártját, akik hazafiasság, az egyéni tulajdon és az atheismus kérdéseiben nem értettek egyet az Internationaleval. Az Internationale megsemmisülése után új alakulatok következtek s az 1891. évi milanói congressuson megalakult az olasz socialista párt. 1904-ben két részre szakadt a párt: TURATI FÜLÖP

és a reformisták politikai hatalomra törnek, hogy a hatalom segélyével üdvös reformokat léptessenek életbe, LABRIOLA ANTAL és a forradalmi socialisták pedig az osztályharcot hirdetik s államellenes törekvéseket szolgálnak. 1904-ben általános sztrájkot rendeztek, aminek eredményeképp parlamenti képviselőik száma megcsappant ugyan, a szakszervezeti mozgalom azonban jelentékenyen megerősödött.

Legnehezebben a parasztság szervezése ment Olaszországban, mert sok az analphabète; az 1904. évi bolognai congressus óta azonban szemmeláthatóan megerősödött, ami főleg annak tulajdonítható, hogy a szervezetek nem csupán a munkásokat egyesítik. Kisebb jelentőségű az ipari munkásság szervezkedése, mert az olasz ipar fejletlen s legerősebb a vasutasok szervezete. Igen figyelemreméltó az olasz keresztényszocialista mozgalom, amely XIII. Leó pápa *Rerum novarum* encyclikája alapján indult meg s a munkások és munkaadók szervezkedését és az állam beavatkozását hirdeti.

Spanyolország. ANGEL MARNAND ismerteti a spanyol munkásmozgalmat, melyet teljesen idegen áramlatok, első sorban az 1848. évi francia forradalom indítottak meg. Spanyolországban a socialista és köztársasági törekvések hosszú időn át együtt haladtak, legújabbban azonban éles ellentétbe kerültek egymással. A socialista mozgalomban nem régen elváltak a radicalis és a mérsékelt elemek. A radicalis áramlat elnyomása az anarchista törekvések erősítésére szolgált, ami a spanyol nép vérmérsékletében találja magyarázatát. Barcelona az anarchismus székhelye s főapostola az olasz RACCHERINI' ALFRED. Az anarchisták két csoportra oszlanak: a communisták minden társadalmi szervezet ellenségei, a collectivisták csupán a szabad termelők szabad szervezeteinek szabad szövetségeit ismerik el. (*Libre fédération d'associations libres et de producteurs libres*).

A spanyol anarchismus legújabbban átalakulóban van s a megfélemlítés helyett a meggyőzésre helyezi a súlyt. Spanyolországban érvényesült legerősebben a francia syndicalista szellem s ezzel párhuzamosan az anarchismus collectivista irányzata jutott túlsúlyra.

A marxismus nem tud tért hódítani a spanyolok között, mert az alacsony cultura nem alkalmas eszméi befogadására. A socialista párt megalakult ugyan, de a parlamentbe nem tudott bejutni. Annál jobban érvényesülnek a községi képviselőtestületekben s Bilbao tekinthető tulajdonképpeni központjuknak. A socialista mozgalmat a legutolsó esztendőben erősen háttérbe szorította a kormány munkásvédelmi politikája s a megerősödött keresztényszocialista áramlat. 1883-ban Morét belügyminister egy munkásügyi bizottságot nevezett ki, melynek munkássága nyomán 1903-ban egy socialpolitikai

intézet alakult ki. (Instituto de reformas Sociales). Ez intézet a munkáviszonyok tanulmányozására s munkásvédelmi javaslatok kidolgozására van rendelve, 30 tagja közül 18-at a kormány nevez ki, 6 tagot pedig a munkások választanak. Ez intézmény kiváló szolgálatokat tesz a társadalmi béke fenntartása érdekében s a szabadelvű politika legszebb alkotása. A papság is erős társadalmi tevékenységet fejt ki s Orihuele püspök rövid idő alatt 17 társadalompolitikai pásztorlevelet adott ki.

A szövetkezeti mozgalom Spanyolországban nem járt eddig eredményekkel s felekezeti jelleggel bír.

Oroszország. DA MOTTA DE SAN MIGUEL ismerteti az orosz socialismust, mely nem intellectualis termék, hanem a tömegek társadalmi és gazdasági nyomorúságának a visszahatása. A kedvezőtlen birtokmegosztás miatt nagy a földhiány s a parasztság óriási tömegekben vándorol Szibériába vagy pedig az ipari központokba szorul. A városi munkásmozgalmak szellemét a parasztság a falvakba is kivitte s a paraszt a socialista társadalomhoz fűzte reményei teljeseését, erőszakos eszközökkel támad a földesurak ellen, amit a kormány nem liberális politikával, hanem erőszakos eszközökkel törekszik elnyomni. Az orosz ipar hosszú időn át a falvakból kapta munkásait s csupán legújabban emelkedik a városokban felnőtt munkások száma. 1898-ban alakult meg az orosz socialdemokrata párt, melynek programjából kiemelhetjük a burocraticus kormányzat eltörlését, a parlamentarismust és az általános választói jogot. A munkásmozgalom érvényesülését a kormány fegyveres kézzel akadályozta meg s az első parlamentbe csupán a parasztság képviselői jutottak be megfelelő számban, akik parlamenti eszközökkel akarják keresztülvinni legfőbb eszményüket, a föld felosztását a parasztság között.

Az első parlamentre a parasztság nagy befolyást gyakorolt, a parlament reformtörekvései azonban megtörték a kormány erélyes ellenállásán s a parlamentet feloszlatták. Az új parlamentben a forradalmi irányzat kerekedett felül s a socialisták arányszáma 2.5%-ról 30%-ra emelkedett, de ez is hamar befejezte működését. Az agrárreformok terén tehát minden kísérlet meddő maradt s a munkásmozgalom sem ért el egyebet a kormány megfélemlítésénél. Az orosz paraszt lelke nem szabadult még fel a százados elnyomás alól s az ipari munkásság csak legújabban kezd öntudatra ébredni. Óriási akadálya a szervezkedésnek a solidaritás hiánya és az autokrata szellem, ami lehetetlenné tette, hogy a munkásmozgalom üdvös reformokat teremtsen.

Japán. Felette érdekes az ismertetés, melyet a japán munkásmozgalmakról nyújt könyvünk, mert japán és európai szempontból bírálja azt. KINZO GORAI japán szellemben ismer-

téli a mozgalmat s forradalmi, vallásos, utópista és állami socialismust különböztet meg. A forradalmi socializmus megalapítója a francia műveltségű s democratá gondolkozású NAKERÉ, aki halálos betegen írta korszakos munkáit s kinek tanítványa, KÔTOHU, már a communismusig jutott el, internationalista és antimilitarista elveket hirdet. A vallásos socializmus apostolai TOLSTOI tanításait törekszenek érvényre juttatni, az utópista socializmus beéri az elméleti tanításokkal, az állami socializmus pedig német földön támadt s nagy befolyással bír.

A japán nép szabadgondolkozó s nem tiszteli a dogmákat, állami és társadalmi intézményei állandóan a legmodernebbek s ezért a socializmus Japánban nem nyer tápot. Japánban ismeretlen az európai pauperizmus, mert Japán a háziipar hazája s a földművelési rendszer nem engedi meg a nagybirtok megerősödését. Az osztályellentétek kiélesedését megakadályozza a patriarchalizmus, mely a tulajdont a családhoz köti. Az osztályképződést ellensúlyozza a szülők szeretetét mindenek felé helyező vallási tanítás, ami a család uralmát biztosítja. A társadalmi solidaritást a családi solidaritás pótolja, s ez feleslegessé teszi a társadalmi biztosítást. A nagyipar megerősödése, az európai kultúra meghonosodása megzavarhatják ugyan Japán társadalmi viszonyait, de ez esetben is csupán az állami socializmus fog érvényesülni, mert a japán államszervezet eszménye a nép védelme s a japánok hite mindnyájuk közös őstől való leszármazásáról biztosítja az állami solidaritást.

MICHEL RENON viszont Japán gazdasági viszonyai alapján szükségesnek tartja a socializmus megerősödését, amely azonban szerinte is állami socializmus lesz. Japán közgazdasági irói physiocraták, akik a földre vezetnek vissza mindent s így a földművelőket tisztelőben tartják. Az uralkodó osztály feladata viszont szerintök az igazságosság (giri) fentartása, minek következtében nagy tekintélynek örvend az a nép előtt.

Legújabban teljesen átalakultak a japán gazdasági és társadalmi viszonyok, a tőke a munka rovására erősödik s ezzel egyidejűleg a munkásság szervezkedése szükségessé válik. A megfelelő átalakulásnak az uralkodó osztályból kell kiindulnia, amelynek feladata az igazságosság fentartása.

Egyesült-Államok. ANDRE TARDIEU ír az amerikai munkásmozgalomról, melynek jellemvonásaként azt emeli ki, hogy nem politikai és elméleti mozgalom, hanem gazdasági és gyakorlati. Amerika a világ első ipari állama s az ipari üzemek háromötöde társaságok tulajdona, amelyek trustökben egyesülnek. A tanult munkások munka- és életviszonyai kedvezőek, a tanulatlan munkásság azonban nyomorban él, amit nagyban befolyásol a bevándorlás. A bevándorlás tette szükségessé a

munkásság gazdasági szervezkedését, amely GOMPERS SÁMUEL elnöklete alatt szép sikerrel járt. A munkásokhoz hasonlóan szervezkedtek a munkaadók, akik bojkottal és lockouttal védekeznek a munkások ellen. A munkásügyi törvényhozás az egyes államok hatáskörébe tartozik s államonként más törvények állanak fenn. Általában az állami törvényhozás csekély befolyást gyakorol az ipari viták elintézésére s e téren a felek a kölcsönös megegyezésre vannak utalva.

Ismeretlen az Egyesült-Államokban az osztályharcz-elmélet és a politikai munkásmozgalom, mert a munkásérdekek megvédelmezésére sem társadalmi elméletekre, sem pedig politikai pártra nincs szükség. A bevándorlók oda is elvitték ugyan a socialista tanításokat, megalapították a Socialistic Labor Partyt, mely a collectivismus alapján áll s a socialista tanítások a munkásvezérek állásfoglalására befolyást gyakorolnak, nagyobb eredményeket azonban nem érnek el sem elméletileg, sem gyakorlatilag. A socialismus érvényesülését megnehezíti az amerikai ember gondolkozása, amely a bajok okait nem a társadalmi szervezetben, hanem a rossz törvényekben és a visszaélésekben keresi. Inkább a reformok felé hajlanak, mint a forradalom felé s ez áramlatok megerősödését elősegíti a törvényhozás.

Miután a munka a jelzett értelemben ismertette a különböző országok munkásmozgalmaikat, ugyancsak országonként mutatja be a munkásság álláspontját a külpolitikával szemben. A munkásság a legtöbb országban nem ellensége a hadseregnek s a lefegyverezés inkább mint eszmény él közöttük, aminek kivívása a messze jövő feladata. Az Internationalismus gondolata megtalálható a német socialisták tanításaiban, de több alkalmazkodási tehetség van bennük, semmint tanításuk ellentétekbe sodorná őket. Az angol socialisták éppen a nemzet és a faj érdekeit hirdetik s csupán e szempontból sürgetik a hadügyi költségek leszállítását és a nemzetközi békebírátságot.

PIERRE QUENTIN BAUCHART ismerteti a socialismus viszonyát a gazdasági fejlődéshez. Szerinte a socialismus a gazdasági fejlődés eredménye, de nem azon értelemben, amint azt a socialista írók magyarázzák. A régi gazdasági rend felbomlott, az új még nem alakult meg, s gazdasági anarchiában élünk. E gazdasági anarchia fenmaradását a törvényhozás védelmezi s ez ellen száll síkra a socialismus, amely a termelés szabályozását munkálja. Feladatát elméleti tanítással, törvényhozási tevékenységgel és a munkásság szervezésével törekszik megoldani. A socialismus a munkásság küzdelme a létért, melyet a munkanélküliség és a pauperismus veszélyeztetnek.

A munkásvédelmi törvények tulajdonképen nem az egyéni érdek megóvását, hanem a verseny korlátozását és a munka

szervezését célozzák. A munkanélküliség egyrészt pauperismust eredményez, másrészt a munka értékét csökkenti s a munkafeltételeket kedvezőtlenebbé teszi, ezért munkálja a socialismus a munkanélküliség megszüntetését. Leghathatósabb eszköze e küzdelemben a munkaidő leszállítása, ami több munkaerő alkalmazását teszi szükségessé, s ezért ellenségei a munkások a darabérnek, amely lehetetlenné teszi a munkaidő korlátozását. A munkásság minden verseny, a női, a gyermekmunka és a bevándorlók ellen védekezik, mert mindezek veszélyeztetik a munkaidőt és a munkabéretet, illetőleg a munkás fenmaradását.

A munkásság érdekeit a legtökéletesebben a szakszervezetek biztosítják, melyek a munka monopóliumának eszményét törekuszenek megvalósítani. A kollektív szerződések még nem jelentik a fejlődés utolsó szakaszát. A fejlődés akkor nyer befejezést, ha a kollektív szerződések egy-egy iparágban általános érvényűekké válnak s a normal munkabér és normal munkaviszonyok kialakulását eredményezik. Egyszóval a fejlődés szükségképpen odavezet, hogy a gazdasági anarchia helyét a részletesen szabályozott termelési rendszer foglalja el.

Befejezésül JEAN BOURDEAU a socialismus nemzetköziségét világítja meg. E nemzetköziség ma a nemzetközi congressusokon nyilatkozik meg, melyek azonban nem foglaloznak elméleti, hanem gyakorlati kérdésekkel, s bizony a nemzetköziség minden hangsúlyozása ellenére is teljesen nemzeti a munkásmozgalom.

Hosszan időztünk könyvünknel, de a szigorú tárgyilagosság, melylyel a nehéz problémát tárgyalja, érdemessé teszi figyelmünkre. A munkásmozgalom ismeretére szüksége van a tudósnak és a politikusnak egyaránt: a tudósnak azért, hogy megmagyarázhassa a társadalmi szervezet alakulását, a politikusnak azért, hogy a korszerű reformokat megindíthassa. Nálunk e téren a komoly tudomány keveset végzett még, a pártpolitikai irodalom pedig könnyelműen dolgozik.

A mint láthatjuk, mindenhol a reformáramlat a komolyabb, az elfogadhatóbb, amely az emberi haladás érdekében nagy munkát végzett és fog végezni a jövőben. Kivételt tehet Franciaország, amelyről hallgat könyvünk, de a francia alakulatok nem fognak irányt szabni sehol. Láttunk már egyszer véres forradalmat Franciaország történetében, ahol irgalmatlanul letaroltak minden kiválóságot. Nem lehetetlen, hogy hasonló katastrofát rejteget a jövő, amelyet megakadályozni nem a tudomány feladata. A magunk részére tanúságul s irányításul ROOSEVELT szavait idézzük: Minden haladás, minden reform csupán azon feltétel alatt lehetséges, ha a rend fenntartása biztosítva van. Ez az államférfiak legfontosabb feladata!

Magyar Társadalomtudományi Egyesület. Az egyesület új munkaprogramja.

Május hó 26-án gyűlt össze a nyári szünet előtt utoljára a választmány, hogy az egyesület őszi munkaprogramját megállapítsa és az alapszabályok értelmében a szakbizottságokat megválassza.

Dr. GAAL JENŐ igazgató mindenekelőtt közölte a választmánynyal, hogy az ősze máris számos előadást jelentettek be nála, részben pedig az igazgatóság tartott szemlét azon tárgyak és társadalmi mozgalmak fölött, melyekről kívánatos volna a magyar közönséget előadás keretében tájékoztatni. Ezek alapján az ősze a következő előadások vannak kilátásba véve: CSETÉNYI JÓZSEF a magyarországi munkásmozgalmakról, FERENCZY JÓZSEF műegyetemi ny. r. tanár a főiskolai oktatás reformjáról, GÁTHY BÁLINT kir. ügyész az igazságszolgáltatás társadalmi problémáiról, DÉRI GYULA a cigánykérdésről, GAAL JENŐ igazgató a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének a f. év őszién Luganoban tartandó nagygyűléséről, ANGYAL PÁL jogakadémiai tanár a patronageről kapcsolatban a patronage egyesületek nemzetközi congressusával; GIESSWEIN SÁNDOR kanonok a nemzetközi családi nevelésügyi congressusról és FRÁTER ALADÁR az olasz társadalmi elfajulásokról. Emez előadásokban az egyesület az érdeklődő közönséget részben a magyar társadalom egyes fontosabb megoldásra váró problémáiról, részben pedig a külföldnek a nagyobb eszmemozgalmairól kívánja tárgyilagosan tájékoztatni.

Dr. GAAL JENŐ igazgató azonban abból indulván ki, hogy az egyesület fontos feladatot vállalt magára abban az irányban is, hogy egy egységes magyar közvélemény kialakulását elősegítse és mindenképpen előmozdítsa, e célra az egyes előadások tartását nem tartja elegendőnek. Szilárd egységes alapot kellene a magyar értelmiség társadalmi felfogásának nyújtani és erre a legnagyobb magyarnak ma sem elavult, hanem a mai viszonyok között is a követendő utat biztosan kijelölő eszméit tartja alkalmasnak. Épp ezért előterjesztést tesz az iránt, hogy az egyesület tartson egy több évre terjedő Széchenyi-cyklust, melynek feladata nem az volna, hogy Széchenyi életrajzát vagy történeti jelentőségét fejtegesse, hanem az, hogy a legnagyobb magyar nézeteit és felfogását a fontosabb társadalmi, politikai, nevelésügyi erkölcstani stb. problémákról megvilágítsa és mintegy belevigye a mai nemzedékbe, hogy az ettől a szellemtől áthatva fogja fel a ma megoldásra váró kérdéseket.

Külön előadás tartatnék Széchenyi világfelolvasásáról és életbölcseletéről, erkölcsstanáról, társadalmi lélektanáról, socialis paedagogiajáról valláserkölcsi felfogásáról, társadalomtanáról és társadalmi politikájáról, nemzeti politikájáról és külön előadások keretében nyernének megvilágítást Széchenyi nézetei a magyar nyelvről, a nők szerepéről a társadalomban, a népesedési politikáról és egyéb tárgyokról. Az előadások tartására az igazgatóság kiváló szakférfiakat fog felkérni és az előadások iránt a magyar értelmiség legjavanak az érdeklődését igyekezni fog felkelteni. Ilyképp remélhető, hogy ezek az előadások el is fogják érni céljukat és hozzá fognak járulni a magyar értelmiségnek egy határozott és egységes, valamint szellemében egészen magyar világnézet körüli tömörítéséhez, mely nélkül pedig nemzetünk egészséges továbbfejlődése nem képzelhető.

GAAL JENŐ igazgató azonban bejelentette, hogy a Széchenyi-cyklus kérdésében nemcsak egyes kiváló írókkal tárgyalt, kik az előadások tartásában való közreműködésüket máris kilátásba helyezték, hanem az iránt is megtette az előkészítő lépéseket, hogy ez előadások nyomtatásban is megjelenjenek, sőt magyar nyelven kívül francziául is kiadassanak. Érintkezésbe lépett ugyanis a »Revue de Hongrie« című folyóirat szerkesztőségével és innen ígéretet kapott az iránt, hogy a Széchenyi-cyklus előadásai franczia nyelvre lefordítva azon kiadók útján, kikkel ez a franczia folyóirat Franciaországban összeköttetésben áll, ott fognak terjesztetni és így a külföld is meg fogja ismerhetni a Legnagyobb Magyar eszméit és azok jelentőségét a magyar nemzet és ennek révén az emberiség fejlődésének szempontjából.

A választmány az igazgatóság előterjesztését nagy lelkesedéssel fogadta és megbízta az igazgatóságot azzal, hogy a Széchenyi-cyklus tárgyában az előadók megnyerése iránt a lépéseket saját hatáskörében megtegye.

Ezután a szakbizottságok munkatervének a megállapítására tért át a választmány. A közgazdasági bizottság munkásságát az őszy folyamán a birtokpolitikai szaktanácskozmány fogja igénybevenni. Eme széles mederben tervezett szaktanácskozmány előkészítése érdekében az igazgatóság a szükséges lépéseket már megtette és az egyes részletkérdések előadására is már felkérte az azokban leginkább járatos szakférfiakat s jelenti, hogy a szaktanácskozmánynak a felkért előadók személyiségénél fogva igen értékesnek ígérkező tárgyalásai kiadhatók is legyenek.

A többi szakbizottság is az őszyel erős munkára készül, melynek keretei részben az igazgatóság és a választmány előbbi határozataiban, részben újabb javaslatokban bírják alapjukat. Nevezetesen foglalkozni fognak az illető szakbizott-

ságok a munkásszervezetek és a sztrájk kérdésével, a középiskolai oktatás reformjával, a socialis ismereteknek a középiskolai oktatásba való bevitelének a kérdésével és a magyar sociologiai intézet megvalósításának módozataival, mert eme nagyjelentőségű intézmény létesítésének a kérdését az egyesületnek állandóan napirenden kell tartania.

JANCSÓ BFNEDEK igazgató a társadalomtudományi szabad iskola második félévi működéséről számolt be, rámutatván arra, hogy nemcsak Budapesten, hanem Kolozsvárt is szép sikerrel tartattak meg az előadások. A szabad iskola őszi működésére vonatkozólag még concret előterjesztés nem történt, ellenben a választmány egyhangúan kívánatosnak jelezte, hogy a szabad iskola előadásai egy félévig se szüneteljenek, még akkor sem, ha az Országos Közművelődésügyi Tanács, a rendkívüli helyzetre való tekintettel, az anyagi támogatást a rendes időben nem nyújthatná is.

A szakbizottságok megújítása is napirenden lévén, a választmány mindenekelőtt avval a kérdéssel foglalkozott, hogy a szakbizottságok működésének a mélyítése céljából azok száma apasztassék. Az igazgatóság javaslata értelmében az egyesület társadalomtudományi bizottsága lévén hivatva a társadalmi bölcseletnek az egyesületet érdeklő kérdéseit is tárgyalni, a bölcseleti szakosztály, mely tulajdonképeni működését még meg sem kezdette, megszüntetendő, annál is inkább, mert a bölcseletnek, mint olyannak a művelésére, az egyesület nincs is hivatva. PALÁGY MENYHÉRT-nek a javaslata ellen TIMON ÁKOS-nak és GERSTER BÉLÁ-nak a javaslat mellett való felszólalásai után a választmány a külön bölcseleti bizottság megszüntetése mellett döntött.

Egy másik változás is történt a szakbizottságokban; nevezetesen a szabadoktatási bizottság, mely a szabadoktatási congressus előkészítő munkálataira alakult, socialis oktatásügyi szakbizottságként szerveztetett, hogy az iskolán kívüli oktatás ügyét főleg socialis irányban kísérje figyelemmel. Ezután a szakbizottság elnökei és tagjai választattak meg.

Eme választások eredményének figyelembevételével az egyesület tisztikara és szakbizottságai a következőleg alakultak meg:

Tisztikar, Igazgatók: APÁTHY ISTVÁN, GAAL JENŐ és JANCSÓ BENEDEK. *Titkárok:* FARKAS PÁL, GÁRDONYI ALBERT és HORNÝANSZKY GYULA. *Pénztárnok:* Szűcs BERTALAN. *Ellenőr:* HOSSZÚ-ISTVÁN. *Gazda:* VIRÁGH ISTVÁN. *Ügyész:* LUDVIGH REZSŐ.

Választmányi tagok: ÁBRÁI LAJOS, APATHY ISTVÁN, AJTAY JÓZSEF, BÁLÁS KÁROLY, BÁLINT IMRE, BÁNFFY MIKLÓS gróf, BERCZIK ÁRPÁD, CSETÉNYI JÓZSEF, DINGHA BÉLA, DOLESCHALL ALFRÉD, EDVI-ILLÉS KÁROLY, EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR, FARKAS PÁL, NAGYIVÁNYI FEKETE GYULA, FERDINANDY GÉZA, FÜLEPP KÁLMÁN,

GAAL JENŐ, GÁRDONYI ALBERT, GERGELY GYÖRGY, GERSTER BÉLA, GIESSWEIN SÁNDOR, GORKA SÁNDOR, HATVANY-DEUTSCH JÓZSEF, HELLER FARKAS, HORNYÁNSZKY GYULA, JANCSÓ BENEDEK, JANCSÓ GYÖRGY, JANKÓ ÁGOSTON, KENEDI GÉZA, LUDWIG REZSŐ, MANDELLÓ GYULA, MARCZALI HENRIK, MÁRKI SÁNDOR, NAGY DEZSŐ, NAGY ERNŐ, PALÁGYI MENYHÉRT, PAULER ÁKOS, POSTA BÉLA, RÉNYI JÓZSEF, SCHACK BÉLA, SZÁSZ KÁROLY, SZÉKELY GYÖRGY, SZEMENYEI KORNÉL, SZÜCS BERTALAN, THIRING GUSZTÁV, TIMON ÁKOS, VARGHA GYULA.

Számvizsgáló bizottság. Elnök: LÁNER GYULA. Tagok: CSERY KÁLMÁN és STROMSZKY SÁNDOR.

Szakbizottságok. Jogi bizottság. Elnök: TIMON ÁKOS. Jegyző: LUDVIG REZSŐ. Tagok: AITAY JÓZSEF, ANGYAL PÁL, ifj. CHORIN FERENCZ, CSARADA JÁNOS, DJNGHA BÉLA, DOLESCHALL ALFRÉD, EDVI ILLÉS KÁROLY, EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR, FARKAS PÁL, FERENCZY GÉZA, FERDINANDY GÉZA, FÜLEPP KÁLMÁN, KATONA MÓR, KENEDI GÉZA, KÉRÉSZY ZOLTÁN, KISS ALBERT, KMETY KÁROLY, MELICHÉR KÁLMÁN, NAGY DEZSŐ, NAGY ERNŐ, NAGYIVÁNYI FEKETE GYULA, OBERSCHAL PÁL, PETROGALLI OSZKÁR, RÉNYI JÓZSEF, RUFFY PÁL, SCHILLER BÓDOG, SZÁSZ ZSOMBOR, SZEMENYEI KORNÉL, SZOHNER LAJOS, TEGZE GYULA, TÖRY GUSZTÁV.

Közgazdasági bizottság. Elnök: GAAL JENŐ. Tagok: AJTAY JÓZSEF, BALÁS KÁROLY, BERNÁT ISTVÁN, BÁLINT IMRE, CSETÉNYI JÓZSEF, DESSEWFFY EMIL gróf, ELEK PÁL, GÁRDONYI ALBERT, HELLER FARKAS, JANCSÓ BENEDEK, MANDELLÓ GYULA, RAJNER KÁLMÁN, RÁCZKAY GYULA, SCHACK BÉLA, STROMSZKY SÁNDOR, TOMKA EMIL ifj., WEKERLE SÁNDOR.

Társadalomtudományi bizottság. Elnök: KENEDI GÉZA. Tagok: AJTAY JÓZSEF, APÁTHY ISTVÁN, BÁLÁS KÁROLY, BARTÓK GYÖRGY, FARKAS PÁL, GAAL JENŐ, GIESSWEIN SÁNDOR, HELLER FARKAS, HORNYÁNSZKY GYULA, JANCSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, MANDELLÓ GYULA, PALÁGYI MENYHÉRT, PAULER ÁKOS, SZÉKELY GYÖRGY, SZITNYAI ELEK, SZEMENYEI KORNÉL, VARGHA GYULA.

Socialpolitikai bizottság. Elnök: GIESSWEIN SÁNDOR. Tagok: ALMÁDY GÉZA, BÁLÁS KÁROLY, BERCIK ÁRPÁD, FARKAS PÁL, FERENCZY JÓZSEF, FORBÁT IMRE, FORBÁT TIVADAR, GÁRDONYI ALBERT, GERSTER BÉLA, GIDÓFALVY ISTVÁN, HATVANY-DEUTSCH JÓZSEF, HENCZ KÁROLY, KELEMEN NÁNDOR, KOVÁCS ERNŐ, KÖRÖSSY SÁNDOR, LUDVIG REZSŐ, NAGYIVÁNYI FEKETE GYULA, NAGY LÁSZLÓ, RUFFY PÁL, SZALAY SÁNDOR, SZEMENYEI KORNÉL, THIRING GUSZTÁV, ZICHY VLADIMIR gróf.

Munkásiügyi bizottság. Elnök: SZEMENYEI KORNÉL. Tagok: BUDAY BARNA. ifj. CHORIN FERENCZ, CSETÉNYI JÓZSEF, FARKAS PÁL, GAAL JENŐ, GÁRDONYI ALBERT, GERSTER BÉLA, GERLÓCZY JÓZSEF, GIESSWEIN SÁNDOR, HARKÁNYI JÓZSEF, HORNYÁNSZKY VIKTOR, KENEDI KORNÉL, KENÉZ BÉLA, KOROMZAY FRIGYES, LÉNÁRT SÁNDOR, A4ÉHELY KÁLMÁN, SCHUSTLER JÓZSEF, SOLYMÁSSY OSZKÁR,

SZALAY SÁNDOR, TÁLOS GYULA, VAJDA ÖDÖN, VIRÁGH GYULA,
WITTCHEN LAJOS.

SOCIALIS OKTATÁSÜGYI BIZOTTSÁG. ELNÖK: JANCsó BENEDEK.
TAGOK: BERZEVICZY ALBERT, CSÁSZÁR ELEMÉR, DOMANOVSKY
SÁNDOR, FARKAS PÁL, GÁRDONYI ALBERT, GAAL JENŐ, GYÓRY
TIBOR, GYULAI ÁGOST, HORNYÁNSZKY GYULA, JÓNÁS ÖDÖN, KENEDI
GÉZA, KISS ÖDÖN, LÁNER GYULA, MADZSAR IMRE, MARCZALI HEN-
RIK, MIKLÓS ELEMÉR, NAGY LÁSZLÓ, SZÁSZ ZSOMBOR, SZÁSZ KÁROLY,
TIMON ÁKOS.